

vardės ten nėra, bet aš rūpinausi archeologiniais rinkiniais, padėjau valyti patalpas nuo stiklų, užkalinėjau langus nuo grobstytojų, organizavome budėjimus. Dirbti nesinorėjo, buvome netikri dėl rytdienos, dažnai darbo metu vyko pokalbiai, diskusijos, palošdavome net kortomis, išsivirdavome pietus pas P. Baleniūną dirbtuvėje. Žodžiu, viskas pakito. Ypač slėgė netikrumas, baimė, kad neišvežtų į Vokietiją darbams. Baimintis buvo ko.

Vokiečiams traukiantis bijota didelio miesto bombardavimo, tuo labiau, kad kelios bombos jau buvo numestos. Paskelbus oro pavojų slėpdavomės kaimyninių didesnių namų rūsiuose, bet dažniausiai likdavome namuose. Tuo metu jau buvau vedęs Reginę Volkaitę ir gyvenau su šeima Prūsų gatvėje kartu su Reginos broliu Napoleonu. Jis ypač bijojo oro pavojų. Kadangi mūsų namelis buvo vieno aukšto, jis iš vakaro bėgdavo slėptis į didelių namų rūsius ar pas draugus. Mes su Regina likdavome namuose, susispausdavome koridoriuke su mažąja Raimonda. Regina jau buvo nukentėjusi nuo bombų. 1943 m. balandžio 8 d. naktį viena bomba pataikė į ligoninę Miško gatvėje, kurioje ji buvo ką tik pagimdžiusi Raimondą. Namą apgriovė, bet niekas nenukentėjo. Aš tą naktį buvau Vilniuje. Nors buvo baisu ir normaliomis sąlygomis neįmanoma, ji pati pėsčia parėjo į Žaliakalnį. Ją palydėjo prof. K. Jablonskis su žmona ir jų duktė Rimutė. Grįžęs su gėle dukrelę radau vežimėlyje prie krosnies, o Regina – ant sofos.

Sunku buvo viską pergyventi. Antrą kartą padegamoji bomba nukrito darželyje, prie pat mūsų namų. Langai išbiro, bet šiaip nenukentėjome. Didesnio miesto bombardavimo neišgyvenome. Sunku buvo, kada vokiečiai mus išmetė iš buto, mat ten apsigyveno kažkoks jiems tarnaujantis pilietis. Vargais negalais apsigyvenome, t. y. gavome prastoką butą, prie Dzūkų laiptų Žemaičių gatvėje Nr. 16, pas Valiauskus. Jų namas stovėjo pakalnėje, nuo Žemaičių gatvės buvo didžiulė duobė, o kitoje namo pusėje – šlaitas, iš kurio bėgdavo vanduo, visada buvo drėgna ir nešvaru pašlaitėje. Turėjome 3 kambarius, nedidelę virtuvę ir šaltą, drėgną vonią. Čia išgyvenome iki 1948 m.

Sunkūs buvo pirmieji pokario metai. Trūko medžiagų, neveikė šildymas. Muziejus ilgai stovėjo be stiklo stogo. Pasikeitė ir personalas. Likome tik pagrindiniai darbuotojai. Didelę nelaimę muziejus išgyveno 1946 m. pavasarį, kai Nemunas ir Neris laužė ledus. Ledai santakoje užsikimšo, vanduo užliejo daugybę miesto gatvių. Priartėjo net prie Donelaičio gatvės iki muziejaus sodelio.

Dirbdamas muziejuje dalyvavau to meto archeologiniuose kasinėjimuose su J. Puzinu: Paštuvoje, Veršvuose, Sargėnuose, Eiguliuose, Paulaičiuose, Nikė-

luose, Taikūnuose, Purvynuose. Jau savarankiškai kasinėjau Paškaičiuose, Liepynuose, Upytėje. „Lietuvos Aids“ atspausdinau straipsnelį apie kasinėjimus Kiauleikiuose. Muziejuje dirbau iki 1938 m. rudens, kada išvykau į Karaliaučių, ir nuo 1940 m. rudens iki 1948 m. Dirbdamas muziejuje parašiau pirmąjį straipsnį apie emaliuotus dirbinius Lietuvoje, atspausdintą VD Kultūros muziejaus metraštyje 1940–1941 m. Metraštis buvo paruoštas 1940 m., išėjo iš spaudos 1941 m. Nors pasirodė jau vokiečių okupacijos metais, jame yra tarybiniai žymėjimai – LTSR. Baigiant darbą muziejuje man buvo pareikšta padėka.

Karaliaučiuje

Stipendijos paskyrimas, pirmieji žingsniai, šeimnininkai, pas kuriuos gyvenau ♦ Būdamas studentas niekad negalvojau, kad teks studijuoti garsiajame Karaliaučiaus (Kionigsbergo) Alberto universitete. Už tai visą gyvenimą esu dėkingas J. Puzinui, mano profesoriui ir viršininkui.

Gabūs studentai būdavo siunčiami į Čekoslovakiją, Prancūziją, Vokietiją, Belgiją, Švediją, Šveicariją, Italiją ir kt. Buvo sumanyta paruošti kraštui kvalifikuotus specialistus, tarp jų ir archeologus bei etnografus. Švietimo ministerija nurodė muziejui parinkti kandidatūras. Generolas V. Nagevičius studijuoti archeologiją parinko Karolį Meką ir, remdamasis savo ryšiais su švedais dar nuo Apuolės ir Iplities piliakalnių tyrinėjimų, nukreipė jį į Stokholmą. Studijuoti etnografiją buvo parinktas Juozas Lingys, kuris ir dabar gyvena Švedijoje. P. Dundulis studijavo Prancūzijoje, Vincas Trumpa – Belgijoje.

Dėl manęs būta dviejų pasiūlymų – į Varšuvos universitetą arba į Karaliaučių. Varšuvos universitete J. Puzinas buvo užmezgęs ryšius su prof. Vladimiru Antonievičiumi (Włodzimierz Antoniewicz), kurį aš pažinojau, kai jis 1937 m. apsilankė Kaune ir susipažino su Lietuvos archeologine medžiaga. Kadangi jis buvo rašęs apie Lietuvą, atrodė, kad Varšuvos universitetas tiks, bet 1938 m. pavasarį iš Karaliaučiaus universiteto atvyko visa Archeologijos katedra su prof. B. von Richthofenu ir jo asistentu Hansu Jansenu (Hans Jansen) priešakyje. Kartu buvo studentai archeologai: Lotaras Kiljanas (Lothar Kiljan), Benetas Miuleris (Benet von zur Müller), Kurtas Voigtmanas (Kurt Voigtman), Hansas Urbanekas

(Hans Urbanek) ir kt. Išgirdę apie tai, kad muziejus ruošiasi mane siųsti į Lenkiją, jie pasiūlė J. Puzinui, kad mane nukreiptų į Karaliaučių. Taip ir buvo nuspręsta padaryti. Aš šiuo atveju nevaidinau jokio vaidmens. Stipendiją turėjo skirti Švietimo ministerijos Kultūros departamentas, kurio direktoriumi tuomet buvo astronomas Antanas Juška. Tai turėjo paaiškėti rudenio pabaigoje.

1938 m. vasarą buvau komandiruotas į Upytę, kur kasinėjome pirmųjų m. e. a. kapinyną (smulkiau žr. sk. „Archeologinių ekspedicijų prisiminimai“). Tyrinėjant aptikome turtingą dvigubą palaidojimą, apie ką telefonu pranešiau J. Puzinui. Tai buvo rugpjūčio vidurys. Jis atvyko drauge su P. Baleniūnu. Dr. J. Puzinas man pranešė, kad stipendija paskirta, ir rudenį turėsiu vykti į Karaliaučių. Žinia buvo netikėta, be to, truputį nepasitikėjau savimi, savo sugebėjimais, ypač baugino silpnas vokiečių kalbos žinojimas.

Gauti Švietimo ministerijos stipendiją nebuvo taip lengva. Reikėjo gerų rekomendacijų. Man jų trūko, tačiau padėjo mano kuklumas bei pareigingumas. J. Puzinas žinojo, kad mane globoja vyriausias kariuomenės kapelionas V. Mironas, tuo metu buvęs įtakingas žmogus, vėliau ministras pirmininkas, pas kurį aš, būdamas studentu, pietavau. Tai irgi buvo parama.

Stipendiją gaudavo daug įvairių specialybių žmonių, ji buvo gana solidi. Gaudavome po tris šimtus litų per mėnesį, tūkstantį litų per metus kelion pinigų bei knygoms įsigyti. Išvykdamas turėjome pasirašyti pasižadėjimą, kad iki studijų pabaigos nevesim, ypač užsieniečių. Apie vedybas aš tuomet visai negalvojau. Baigus, per tam tikrą laiką, stipendiją reikėjo grąžinti. Vėliau išskaitydavo iš algos. Man jos grąžinti nereikėjo, nes kilęs karas ir nauja politinė situacija viską sumaišė.

Išvykstant į paskirtą šalį reikėjo gauti tos mokslo įstaigos, į kurią buvai siunčiamas, sutikimą, o po to užsienio pasą ir vizą. Gauti užsienio pasą jokios problemos nebuvo, o vizą, jei vykdavai studijuoti, duodavo nemokamai. Be to, studentams, vykstant studijuoti į Vokietiją, iš vokiečių pusės buvo taikomos tam tikros lengvatos. Tai lietė vokiečių markės kursą. Studentams bankas išduodavo vadinamą kelionės markę „Reisekarte“. Oficialus markės kursas buvo 2,3–2,4 lito už markę. „Reisemarke“ kainavo tik vieną litą ir 20 centų. Tai buvo patogiu. Būdamas stipendininku, gyvenau geriau negu bet kada. Lėšų pakako dar ir dėl to, kad aš nerūčiau ir negėriau alkoholinių gėrimų, o maistas, apavas ir drabužiai buvo pigūs. Brangūs buvo butai ir kambariai. Spaustis dėl lėšų trūkumo Karaliaučiuje nereikėjo.

Malonus siurprizas manęs laukė Kauno geležinkelio stotyje prieš išvykstant į Karaliaučių. Išlydėti į stotį atėjo J. Puzinas, Jonas Valantinas ir dar kažkas iš draugų, berods V. Trumpa. Aš nė sapne nesapnavau, kad taip daroma ir man buvo ypač malonu.

Išvykau vienas su kuklia manta, menkai žinodamas vokiečių kalbą. Ne daug turėjau žinių tiek apie pačią Vokietiją, tiek apie Karaliaučiaus universitetą, todėl, jau pervažiavus Eitkūnus, stebėjau gamtą, gyvenvietes, pastatus. Į akis krito kitas pasaulis, kaip kirste nukirstas. Visur mūriniai namai, gražūs, tvarkingi laukai, čerpių stogai. To meto Lietuva buvo šiaudiniais stogais. Kontrastas buvo didžiulis, išpūdis nepamirštamas, kita kultūra...

Į Karaliaučių atvykau spalio mėnesį, kadangi ten mokslo metai prasidėdavo ne nuo rugsėjo 1 d., kaip Kauno universitete, bet nuo spalio 1 d. Traukinys į Karaliaučių atbildėjo apie pietus.

Prieš išvykdamas šiek tiek mokiausi vokiečių kalbos. J. Puzinas man padiktavo keletą būtiniausių sakinių, ypač reikalingų gaunant pinigų, klausiant reikiamo tramvajaus sustojimo, reikiamos gatvės. Padėjo man ir Užsienio reikalų ministerija, duodama vienos Mažosios Lietuvos lietuvių, mokančios lietuviškai, adresą. Tai buvo ponija Vesel (Frau Wessel), gyvenanti *Am Flies* gatvėje pas ponią Šulc (Schulz) antrame aukšte.

Išlipęs stotyje pasikeičiau čekį į markes. Tarnautojas dar burbtelėjo, kad aš turiu „Reisemarke“, atseit markę perku papigintą, bet čekį paėmė ir išmokėjo visą sumą. Žinojau, koku tramvajumi reikia važiuoti, bet nežinojau, kiek sustojimų iki *Am Flies* gatvės. Paklausiau vieną vokiečių, pasakiau, kad esu „Ausländer“ (užsienietis). Ji buvo labai maloni, viską paaiškino, nurodė, kur išlipti. *Am Flies* gatvę ir ponios Vesel butą radau lengvai. Priėmė gerai, susikalbėjome lietuviškai. Tai buvo paprasta, labai gera vyresnio amžiaus moteris, kurią aš ir dabar prisimenu su dėkingumu. Ji turėjo tris kambarius ir virtuvę. Apkūrenama buvo krosnimis, buvo vanduo ir patogumai. Gyveno ji su dukterimi Gretchen, už mane keleriais metais vyresne, ir giminaite Eva – jauna, gražia mergaite. Trečiame kambarėlyje prie virtuvės gyveno kažkoks vyriškis, kuris šiek tiek smuikavo. Ponia Vesel nedirbo. Dirbo tik dukra Gretchen ir Eva. Mane priėmė į kambarį-saloną, kuris buvo drauge ir valgomasis. Miegojau ant sudedamos lovos, kambarys buvo pereinamas. Man pas ją buvo patogiu, nes galėjau susikalbėti lietuviškai. Be to, ji mane maitino, dėl to atkrito didelis rūpestis. Ypač skaniai gamindavo bulvių mišrainę su populiariu Vokietijoje prieskoniu „Magi“.

Gyventi svetimame mieste nemokant gerai kalbos iš pradžių buvo nelengva. Ponia Vesel mane palydėdavo, patardavo. Su ja dažnai nueidavau išgerti kavos, kavą ji labai mėgo.

Kitokie pas juos buvo ir papročiai. Sakykim, pas mus iki 1940 m. buvo sakoma, kad svečiuose nereikia visko suvalgyti iki galo, reikia truputį palikti, kad šeiminiškė negalvotų, jog svečias dar nepavalgęs. Buvau nustebintas, kad ten lėkštes ištuštindavo taip, kad nereikėdavo nė plauti. Kartą pasakiau, kad Eva išlaižė lėkštę „wie Katze“ (kaip katė). Ji baisiai išsižeidė ir pasiskundė poniai Vesel. Aišku, išvadų jokių nebuvo, bet jie tai darė iš taupumo. Tai buvo dar tik 1938–1939 m., bet eiliniai vokiečiai gyveno kukliai ir taupiai. Gretchen man sakė, kad ji norinti būti turtinga ir turėti daug pinigų. Aš stebėjausi, kam to reikia.

Ponia Vesel, laikydama mane pasiturinčiu, stebėjosi, kodėl aš nenešioju žiedo. Visi pasiturintys vokiečių jaunuoliai nešiojo žiedus. Turėjau prisitaikyti, kad neatrodyčiau „biedniokas“. Ji mane nutempė į juvelyrinę parduotuvę ir aš turėjau nusipirkti žiedą, kurį nešiojau tik būdamas Vokietijoje, šiaip labai nemėgau ir dabar šių niekniekių nemėgstu. Pas ponią Vesel gyvenau gal porą mėnesių. Vėliau ji man surado kambarį pas vieną moterį centre, netoli universiteto, prie Karaliaučiaus kalėjimo.

Neatsimenu nei gatvės, nei tos moters pavardės. Kambarys buvo gana kuklus, tik visos sienos iškabinėtos nuogybėmis ir mano draugai atėję stebėdavosi tokiomis pigiomis dekoracijomis. Vienas jų, L. Kiljanas, mokė mane vokiečių kalbos, o aš jį – lietuvių, kadangi be archeologijos jis studijavo ir baltų kalbas. Vieną vakarą jis užtruko kiek ilgiau. Šeimininkei svetima kalba, matyt, nepatiko, ir ji, pravėrusi duris, pasakė: „Besuch bis Zehn“ (Svečiavimasis iki dešimtos). L. Kiljanas išsižeidė ir man pasakė, kad aš ilgiau čia neturėčiau likti. Jis man ir surado kambarį *Tragheimer Kirschen Strasse 18* pas ponią Šink (Schink).

Kambarys buvo didelis, erdvus, gerai apstatytas, buvo pianinas, langai išėjo į gatvę. Šink'ai gyveno trise: tėvas, motina ir duktė, kuri buvo ištekėjusi už jūreivio, retai atvykstančio pas žmoną. Ponas Šinkas dirbo pardavėju, per Pirmą pasaulinį karą buvęs Rusijoje. Mėgo išgerti. Išgėręs, atslinkdavo į mano kambarį pasikalbėti. Įdomu būdavo su juo pasikalbėti, nes visai girtas jis niekad nebūdavo. Paslapčia man šnabždėdavo, kad visi pardavėjai ir eiliniai žmonės Hitleriu nepatenkinti, kad jie visi gyvena kukliai, uždirba nedaug, sakydavo, kad „mes tylime kumštį laikydami kišenėje, nes kitaip mus greit sudrotų“.

P. Kulikauskas Karaliaučiuje,
1938 m. žiema

Ponia Šink nedirbo, šeiminkavo namuose, duktė laukėsi ir jai šiek tiek talkininkavo namų ūkyje. Ponia Šink buvo fanatiškė hitlerininkė, bent taip vaizdavo prieš mane. Ji man sakydavo, kad Hitleris išgelbėjo Vokietiją iš pokario chaoso, davė žmonėms darbo, kad iki jo atėjimo į valdžią žmonės gyveno pusbadžiu. Ji žinoji priešiškas vyro pažiūras, ir kai tas atslinkdavo pas mane, stengdavosi jį iškraustyti, neigdavo tai, ką jis sakydavo. Aš irgi turėdavau laviruoti, reikėjo takto ir atsargumo, tuo labiau, kad visus užsieniečius vokiečių policija sekėdavo. Vieną kartą buvau nustebintas, kad manęs pasiteiravo policininkas. Aš jį priėmiau. Pasisakė, kad kolekcionuoja pašto ženklus, esą aš daug gaunu laiškų iš Lietuvos, gal galėčiau jam perleisti tuos ženklus. Aš, žinoma, sutikau, ir jis kartais atėdavo ženklų pasiimti, bet tai buvo pretekstas, matyt, tai buvo mano „angelas sargas“.

Tragheimer Kirschen Strasse 18 pragyvenau iki karo su Lenkija pradžios. Su šeiminkais sutariau, buvau patenkintas. Tik vieną kartą jaučiausi negerai pasielgęs. 1939 m. žiemą, per Užgavėnes, į Karaliaučių pasižmonėti atvažiavo muziejaus mokslinis sekretorius, kompozitorius V. Kuprevičius su žmona. Muzika jis tuomet domėjosi nedaug, kompozitoriumi tapo po karo. Šiaip sekretoriavo muziejuje, tvarkė visų tarnautojų darbo planus, vedė susirašinėjamą su kitomis įstaigomis ir asmenimis. Buvo linksmo būdo, draugiškas, mėgo pajuokauti. Vieną kartą, kai jau buvau stipendiantas, jis man pasakė, kad čia joks P. Galaunės nuopelnas. Jis galėjęs mane komandiruoti studijuoti su alga kaip tarnautoją, tuomet nereikėtų stipendijos gražinti, bet jis to nepadarė. Atvykęs į Karaliaučių, aplankė ir mane, kaip buvusį savo pavaldinį, suprantama, kad parodyčiau miestą, pabūčiau gidu. Pamatęs pianiną, pradėjo skambinti. Tuomet įėjusi ponia Šink

pasakė: „O Gott, nein, nein!“ (O Dieve, ne, ne!) Aš tik tada susigaudžiau, kad nereikėjo leisti V. Kuprevičiui skambinti.

Šeiminkus buvo ištikusi didelė nelaimė – dukterė pagimdė negyva kūdikį. Jie labai išgyveno, nes tai buvo pirmagimis, berniukas. Buvo labai nesmagu. Greit atvažiavo ponios Šink žentas, tuomet pamačiau tą jūreivį. Ponia Šink buvo labai susijaudinusi ir skundėsi man, kad žentas nesupranta, jog dukra vos kelios dienos po gimdymo, lendas prie jos kaip prie moters. Tuomet supratau, kodėl apie jūreivius pasakojama, jog jie „išbadėję“ ir po kelionės jūra puola į moterų glėbį.

V. Kuprevičiui paaiškinau, koks reikalas, jis nustojo skambinti. Aš po to šeiminkų atsiprašiau ir paaiškinau, kad svečias nieko nežinojo, stačiai aš nesuipratau paaiškinti.

Šiaip kambariu buvau patenkintas. Kada prasidėjo karas su Lenkija, visi studentai ir dėstytojai buvo mobilizuoti. Aš kurį laiką gyvenau konsulate, apie tai vėliau, o po 1940 m. rudens – pensione. Karaliaučiuje buvo labai daug pensionų ir man ten gyventi labai patiko, nes viskas būdavo padaryta, net vonia paruošta, reikėjo tik sumokėti už viską. Kambarys su visais patarnavimais daug nekaštavo.

Karaliaučiaus Albertus universitete

Karaliaučiaus universitetas įkurtas 1544 m., beveik 35 metais anksčiau negu Vilniaus universitetas (1579). Karaliaučiaus universitetas tapo mokslo centru daugeliui lietuvių. Be to, ir pirmieji jo profesoriai buvo lietuviai: Abraomas Kulvietis, Stanislovas Rapalionis ir kt. Jame studijavo ir Martynas Mažvydas.

Jau pirmaisiais Karaliaučiaus universiteto gyvavimo metais lietuviams studentams buvo skiriamos net 7 stipendijos. Daugiausiai jame mokėsi didikų (Radvilų, Goštautų, Kęsgailų) vaikai ir jų rekomenduoti žmonės.

Kaip nurodo „Mažosios Lietuvos enciklopedija“¹, pirmaisiais Karaliaučiaus universiteto gyvavimo metais (1544–1560) jame mokėsi 200 studentų, kurių tarpe buvo 16 lietuvių kunigų. Iš viso iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės XVI–

¹ Mažosios Lietuvos enciklopedija, T. 1. – Vilnius, 2000. – P. 731.

XVII a. studijavo per 500 asmenų. Ten pat nurodoma, kad Karaliaučiaus universitetą baigė Danielius Kleinas, Matas Pretorijus, Teodoras Gotlibas Šulcas, Fridrichas Schusteris, Pilypas Ruigys, Kristijonas Donelaitis, Liudvikas Rėza, Eduardas Gisevijus ir kt. Verta paminėti, kad minėtą universitetą lankė ir Žemaičių vyskupas Merkėlis Giedraitis. Vien 1774 m. čia studijavo 62 lietuviai. XVIII a. universitete veikė ir lietuvių kalbos seminaras, vėliau gavęs Lietuvių kalbos katedros (Lehrstuhl) vardą. Joje dirbo žymūs kalbininkai ir istorikai – Johanas Voigtas, parašęs garsiąją „Prūsų žemės istoriją“, Christophas Hartknochas, Georgas Nesselmanas, Adalbertas Bezenbergeris (gerai žinomas archeologas ir etnografas) ir daugelis kitų. A. Bezenbergeris yra buvęs net Karaliaučiaus universiteto rektoriumi.¹

Po Pirmojo pasaulinio karo, 1934–1937 m., Karaliaučiaus universiteto rektoriumi buvo Jurgis Gerulaitis, kurio mokiniais yra buvę Kauno Vytauto Didžiojo universiteto žinomi lietuvių kalbos profesoriai P. Skardžius, A. Salys, Kazys Alminauskas (Alminas), kurių paskaitų klausytis yra tekę ir man.

Pagrindinis universiteto pastatas, kuriame tilpo visa universiteto administracija, o taip pat Filologijos fakultetas, buvo pačiame miesto centre, teatro aikštėje (Teaterplatz). Aikštės centre stovėjo didžiulis teatro pastatas, o pakraščiuose – įvairių įstaigų ir prekybos pastatai. Aikštės pakraštyje buvo įsikūręs ir Archeologijos seminaras (Seminar für Früh und Vorgeschichte). Archeologijos seminaras turėjo 4 kambarius: raštinę, skaityklą, biblioteką ir archeologinių rinkinių kambarį, kuriame buvo saugoma daug įvairių dirbinių iš Klaipėdos krašte tyrinėtų kapinynų.

Pirmiausia fakultete reikėjo užsiregistruoti, sumokėti už mokslą ir gauti studijų knygelę bei studento pažymėjimą (Ausweiskarte) su nuotrauka, kuriame buvo pažymėti gimimo metai ir namų adresas. Pažymėjimą kiekvieną semestrą reikėdavo registruoti. Stojant į universitetą reikėdavo užpildyti asmens anketą, kurioje turėjo būti nurodyta pasirinkta specialybė, žinios apie asmenį, kraštas, iš kurio esi atvykęs, ir net religija. Dėl riboto vokiečių kalbos žinojimo vienas tų dalykų nebūčiau sutvarkęs. Man padėjo archeologas absolventas B. Miuleris, kuris kažkada buvo atvykęs į Kauną. Jis buvo Estijos vokiečių, labai paslaugus ir geras vaikas, padėjo užpildyti visas formas, supažindino su studijų eiga, Se-

¹ Ten pat, P. 731–732, A. Sabaliauskas / Lietuvių kalbos tyrinėjimų istorija. – T. 1. – Vilnius, 1979. – P. 211–221; P. Kulikauskas, G. Zabiela / Lietuvos archeologijos istorija. – Vilnius, 1999. – P. 270–271.

Bescheinigung.

Herr Pranas Kulikauskas hat an der Universität Königsberg 3 Semester studiert. Von den an der Universität Kowno studierten Semestern sind ihm 3 Semester angerechnet worden. Er hat demnach mit 6 Semester-Studium formell die Möglichkeit erworben, an der Universität Königsberg zum Doktor zu promovieren.

Der Dekan

M. V.
M. V.

Karaliaučiaus universiteto baigimo pažymėjimas

minaro biblioteka ir archeologiniais rinkiniais. Apskritai, visus mano reikalus tvarkė jis. Už visa tai jam esu labai dėkingas.

Karaliaučiaus universitete studijavo daug užsieniečių. Keliolika jų buvo iš Pabaltijo, ypač Estijos ir Latvijos vokiečiai, taip pat iš kitų Rytprūsių ir Vokietijos miestų. Vėliaus konsulas supažindino mane su viena studente iš Paryžiaus. Studijavo ir Klaipėdos vokiečiai. Su vienu iš jų teko susidurti, jis aplankė mane universitete, gerai kalbėjo lietuviškai.

Sąlygos studijuoti buvo neblogos. Studentai turėjo savo sporto salę, valgyklą-kavinę ir net baseiną. Baseinas buvo nemokamas, reikėjo tik parodyti studento pažymėjimą.

Kaip jau minėjau, į Karaliaučių atvykau beveik nemokėdamas vokiečių kalbos. Dabar puikiai supratau, kad, mokantis gimnazijoje, jei dirbi rimtai, galima žymiai daugiau išmokti. Reikia tik mokėti mokytis. To mūsų mokytojai nemokė. Vaikiškas amžius – vaikiškas ir mokymasis. Mokaisi, kad negautum dvejetų, pereitum iš klasės į klasę. Visą gyvenimą gailiuosi, kad nemokėjau dirbti, nemokėjau gyventi.

Karaliaučiaus universitete, kaip ir Kauno Vytauto Didžiojo universitete, buvo skaitomos paskaitos ir vedami seminarai. Įvadą į archeologiją skaitė H. Janse-

nas. Jis buvo tik asistentas, gana jaunas nacionalistinių pažiūrų, kurių neslėpdavo, vyras (vėliau man pasakojo, kad dirba su *Hitlerjugendu*). Mes, studentai, jį vadindavome „Herr Professor“ (ponas profesorius).

Paskaitas skaitė be užrašų. Pradžioje klausdavo studentus iš praeito kurso, paskui dėstydamas toliau. Jis nuo pat pradžios šaukdavo mane atsakinėti. Aš, aišku, atsistodavau, tylėdavau ir gana kaltai šypsodavausi. Juk H. Jansenas gerai žinojo, kad aš nemoku vokiečių kalbos. Gal norėjo taip mane pristatyti auditorijai. Jo skaitomas kursas, matyt, buvo privalomas visiems istorikams, nes studentų būdavo daug. O archeologų tik keliolika. Greit apsipratau. Po dviejų savaičių jau supratau paskaitų turinį, bet, aišku, kalbėti dar nemokėjau. Taigi asistentui H. Jansenui teko pasitenkinti mano atsistojimu ir tylėjimu.

Pagrindinius dalykus dėstė prof. baronas (Freher) B. von Richthofenas. Prof. B. von Richthofenas buvo žinomas Vokietijoje archeologas. Paskaitų klausytis jį kviesdavosi daugelis Vokietijos universitetų. Vokietijoje buvo priimta, kad jei kuris nors profesorius tą ar kitą semestrą paskaitas skaitydavo Berlyno ar Heidelbergo universitetuose, studentai tą tą semestrą vykdavo klausyti profesoriaus paskaitų į vieną ar kitą universitetą. Baigus studijas, jiems būdavo išduodamas pažymėjimas, kad jie lankė tuos ar kitus kursus, bet tai nereiškė, kad jie buvo baigę kelis universitetus.

Prof. B. von Richthofeno paskaitas lankė visi archeologai. Skaitydavo jis gyvai, su ugnele. Paskaitas visada iliustruodavo paveikslais epidioskopo pagalba. Literatūrą ir paveikslus, žinodamas temą, parinkdavo laborantas, kuris ir demonstruodavo iliustracijas. Taip suprasti dalyką būdavo žymiai lengviau. Auditorijoje būdavo tamsu, nes visą laiką dėstymą lydėjo iliustracijos. Kartais taip suimdavo miegas, kad tekdavo su tuo kovoti gnaibant sau kūną. Jeigu profesoriaus teiginiai patikdavo, pritariant buvo daužoma kumščiu į suolą, jei nepatikdavo – kojomis šiurenamos grindys. Šis paprotys man greit patiko, ir aš darydavau kaip mano kolegos vokiečiai.

Archeologijos seminarų metu prof. B. von Richthofenas mėgo pasišaipyti ir iš manęs. Atsinešdavo kokį nors tomą „Sovietskaja archeologija“ (Советская археология), liepdavo man rusiškai skaityti ir išversti į vokiečių kalbą. Aš tuo metu rusiškai skaityti nemokėjau. Jis palaukdavo, palaukdavo ir pagaliau sakydavo: „Šis ponas žino daugiau negu parodo“. Man būdavo gana nesmagu, nors ir bandydavau „slebizavoti“. Gėda būdavo prieš kolegas studentus. Apskritai, greitai pastebėjau, kad vokiečių studentai yra labiau išsilavinę, gimnazijoje jie gaudavo daugiau žinių negu mes.

Paskaitų būdavo nedaug. Pagrindinis darbas buvo seminarai. Gavę temą, ruošdavomės iš anksto. Studentai referuodavo, profesorius papasakodavo, paaiškino. Klausinėjo. Seminarą vedė taip pats prof. B. von Richthofenas. Kadangi aš buvau išklauses Kauno universitete visą istorikui būtina kursą ir išlaikęs egzaminą, tai Karaliaučiaus universiteto rektorius, tarpininkaujant prof. B. von Richthofenui, kreipėsi į Reicho *Bildungsministerium* (švietimo ministeriją), kad man užskaitytų Lietuvoje išklaustytus kursus ir egzaminus bei leistų rašyti diplominių darbų. Švietimo ministerija užskaitė Lietuvos universiteto kursus ir leido rašyti diplominių darbų, tuo sutrumpindama mano studijų laiką. Darbo aš neparašiau, nes prasidėjo karas su lenkais.

Reikėjo išklausti ir klasikinės archeologijos dalykus. Klasikinės archeologijos seminaras buvo kitur, ne tose pačiose patalpose, gatvės dabar neatsimenu. Ten irgi buvo didelė biblioteka, antikinių skulptūrų ir kitų garsių paminklų kopijos. Klausyti klasikinės archeologijos rinkdavomės kartą per savaitę.

Prof. B. von Richthofenas gerai žinojo Europos archeologiją, ypač germanų, skandinavų ir slavų. Tuo metu vyko didžiuliai disputai tarp slavų ir vokiečių archeologų dėl slavų protėvynės. Lenkai, ypač J. Kosčevskis (Kostrzewski), slavų protėvių ieškojo *lūžitėnų* kultūroje. Vokiečiai tai neigė ir į padanges kėlė germanus. Vienoje paskaitoje prof. B. von Richthofenas sušuko: „Jau germanai buvo pasiekę aukštą žalvario amžiaus kultūrą, o kur vėliau atsirado slavai, ten tuo metu buvo ne slavais apgyvendinta teritorija, ten buvo frankai (dort sassen die Franken)“. Aišku, entuziastingai buvo daužoma kumščiais į suolus.

Norėdamas pramokti daugiau archeologijos, griebiausi skaityti K. Engelio „Vorgeschichte der Altpreussischen Stämme“¹. Šį darbą turiu ir dabar: jis išmargintas lietuviškais žodžiais, išverstas su žodynu.

Baltų kalbos kursus vedė tuomet dar asistentas Viktoras Falkenhanas (Falkenhahn), gerai žinomas mūsų kalbininkams baltistas. Tai buvo be galo mandagus žmogus, mėgo pabendrauti su studentais. Puikiai mokėjo lietuvių kalbą, buvo prieš karą Vilniuje, gerai pažinojo jo architektūrą. Pirmoji jo žmona buvo Vilniaus lenkė.

Su juo daug kartų teko susitikti knygyne „Gräffe und Unzer“. Tai buvo didžiausias knygynas Karaliaučiuje, kuriame būdavo daug literatūros iš archeologijos. Ten įsigytų knygų turiu ir dabar.

¹ C. Engel. Vorgeschichte der altpreussischen Stämme. – Königsberg. – 1935.

Vieną kartą išėjome iš knygyno, sustojome netoli įėjimo ir ėmėme kalbėtis lietuviškai. Jis daug klausinėdavo apie Lietuvą ir Vilnių. Pokalbio metu pastebėjau, kad jis vis dairosi. Pagaliau pasakė: „Kalbėk vokiškai, mus seka“. Aš tuomet jo paklausiau, kodėl Karaliaučiuje nelabai mėgstami lietuviai. Ponas V. Falkenhanas man atsakė, kad Prūsijos gyventojams reikia įrodyti, kad jie yra „echte“ (tikri) vokiečiai. Tikram vokiečiui įrodinėti, kad jis vokietis nereikia. Iš tikrųjų, Karaliaučiuje prie daugelio parduotuvių kabėdavo iškabos, aiškiai rodančios savininko lietuvišką kilmę – „Gerulait“, „Paleikait“, „Viksvat“ ir pan.

Po karo V. Falkenhanas tapo profesoriumi, Greifsvaldo universiteto rektoriumi, vėliau – Berlyno universiteto profesoriumi. Gyvendamas Berlyne, jau sovietiniu laikotarpiu, lankėsi Lietuvoje. Vilniuje jam buvo suruoštas specialus susitikimas su dėstytojais. Per šį susitikimą abu prisiminėme Karaliaučiaus universitetą ir mudviejų susitikimą.

Studijų metu vykdavo studentų mitingai, minėjimai, kurių metu buvo šaukiama „Sieg Heil“, taip pat tiesiamos rankos ir šaukiama „Heil Hitler“. Per tokius susibūrimus būdavo neįmanoma, nes užsieniečiai nekeldavo rankų ir nešūkau-davo. Buvo pavojus, kad gali gauti į sprandą, juk aplinkiniai nežinojo, kad tu užsienietis. Laimė, incidentų nebuvo.

Santykiai tarp dėstytojų ir studentų buvo geri, draugiški. Kiekvieną šeštadienį eidavome vieni ar su profesoriais į *knaipę*. Sunku būdavo man, naiviam berneliui, kuris visų bijojo ir vengė. Gerdavo jie alų, likerį ir vyną. Rašydavo sveikinimus draugams į kitus universitetus. Tie sveikinimai būdavo pilni jumo-ro, nesąmonių, pavyzdžiui, ant atvirukų surašydavo visą vyno etikečių turinį ir pasirašydavo: tie žinojo, kad tokie sveikinimai ateidavo iš *knaipių*. Sekmadieniais rinkdavomės ekskursijai po miesto muziejus ar praleisdavome kur draugų sode. Lietuvoje tokie kolektyviniai sodai dar buvo nežinomi, o Karaliaučiuje jau populiarūs. Dažniausiai rinkdavomės pas L. Kiljaną. Ten vyko disputai, kalbos, buvo krečiami „šposai“, geriama kava. Smagu būdavo archeologų kompanijoje.

Kelionės ♦ Būdavo ruošiamos išvykos į provinciją, prie jūros. Viena įdomiausių išvykų – į Viskiautus, visiems archeologams žinomą vietovę. Vadovavo jai šešiasdešimtmetis studentas Voigtas. Savo metu jis Viskiautuose mokytojavo, todėl gerai žinojo apylinkės paminklus. Vedė jis mus į pilkapyną ir užsidedęs pasakojo, kaip vieną kartą, eidamas į jį, pamatė nuostabų briedį. Jis taip įsi-

karščiavęs rodė, kur tas briedis stovėjo, kad užsižioplinęs pliumptelėjo į balą, nes buvo tik ką po lietaus. Mūsų juokui nebuvo galo, visi šaukėm: „Elch, Elch“ (briedis, briedis). Apžiūrėję pilkapyną, buvome nuvesti į sodybą, kurioje Voigtas kažkada gyveno. Čia jį atpažino, visus pavaišino omletu ir pienu. Viskiausiai ir šiandien archeologų lankomi, tyrinėjami. Prof. B. von Richthofenas atkreipė dėmesį į tai, kad Viskiautuose žinomi laidojimo paminklai, bet iki šiol neaptikta tų žmonių gyvenvietė. Jis skatino aplankyti pilkapius, ieškoti gyvenvietės liekanų. „Kas iš jūsų suras vikingų gyvenvietę, tam iš manęs šampano butelis,“ – sakydavo prof. B. von Richthofenas.

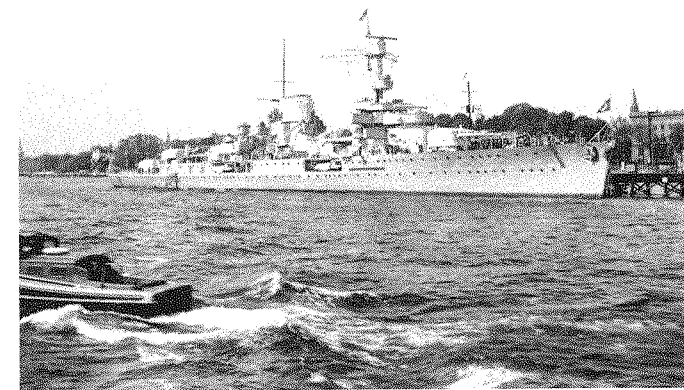
Antra išvyka 1939 m. gegužės mėn. buvo suorganizuota į Kylį (Kiel), į archeologų konferenciją. Buvo labai įdomu, kad į šią konferenciją buvome komandiruoti visi katedros studentai. Karaliaučiaus universitetas apmokėjo visas kelionės išlaidas. Nieko panašaus nebuvau girdėjęs Kauno universitete, to nepatyriau ir tarybiniame universitete, kuriame dirbau nuo 1944 m. rudens iki 1983 m. rugpjūčio 18 d. Aš, nors ir užsienietis, buvau komandiruotas lygiom teisėm su vokiečiais studentais. Vykome su pakilia nuotaika.

Į Kylį plaukėme laivu „Danzig“. Išplaukėm iš Pillau uosto. Pirmą kartą teko plaukti laivu, pamatyti uostą. Išpūdžiai buvo neužmirštami. Kajutės dvivietės. Aš gyvenau su studentu Zygfridu Šmadke (Siegfried Schmadcke). Po Kiljano su juo daugiausia draugavom. Stebėjom jūrą, žmones.

Išplaukėm ryte, Kylyje buvom kitos dienos rytą. Buvo nuostabi gegužė. Švietė saulė, laivas laisvai pliuškėno vandenį. Pamiegojome supamosiose kėdėse denyje, pasikaitinome prieš saulę. Nežinojome, kad saulės reikia saugotis. Galiausiai visa mano burna apšaušo. Gydžiausi kažkokiu tepalu, kurį vaistinėje nupirko draugai. Bet šaušo po nosimi pėdsakus nešioju ir dabar. Toje vietoje liko tamsesnė vieta. Kartais kažkas mano, kad auginu ūsiukus.

Įdomiausias įvykis buvo pirmos dienos vakare, besileidžiant saulei. Visi išgužėjome į denį palydėt saulės. Šiaip nieko nejutau, tik pamenu, kad laivo galas tai pakyla, uždengdamas saulę, tai vėl nusileidžia jūron. Nuo bangų supimo kai kam pasidarė bloga. Buvome įspėti, kad supantis laivui reikia bėgti į kajutę ir atsigulti – ten yra maišeliai vėmimui. Su Z. Šmadke greit nubėgom į kajutę. Jis vėmė, aš gulėjau ramiai, bet nevėmiau.

Kylyje gyvenome viešbutyje. Konferencija vyko universiteto rūmuose. Visur vaikščiojau su draugais, todėl niekur nebuvo klaidu. Kyllis – karo uostas, jame

Laivas „Danzig“, 1939 m.

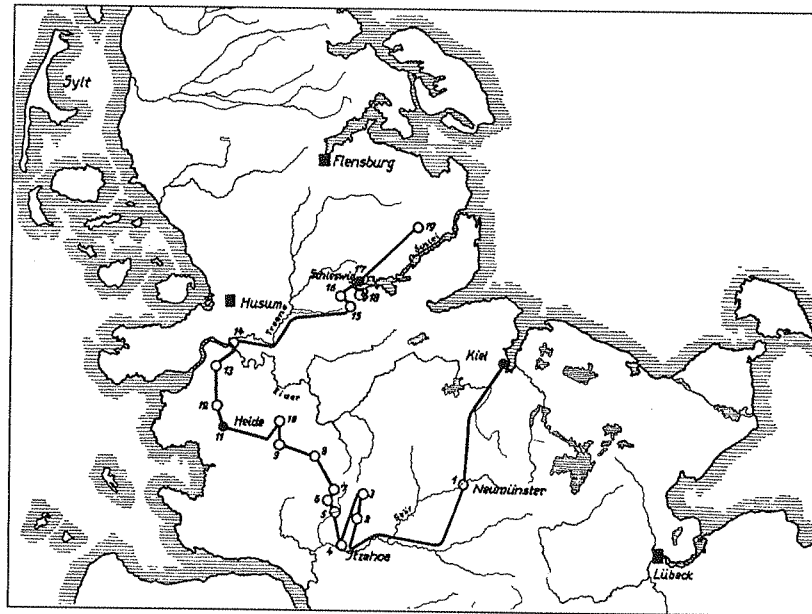
daug jūreivių. Jie stovėjo arba sėdėjo apkabinę merginas, susiglaudę ir visai nekreipė dėmesio į praeivius. Pasirodo, tai buvo įprastas dalykas, Vokietijoje priimtas, ir niekas į tai nekreipė dėmesio. O man atrodė, kad tai nepadoru.

Universiteto pastatas buvo apsuptas žaluma, krūmais. Lankėm paskaitas, parodas, muziejus, apžiūrėjome miestą ir uostą. Didelį išpūdį padarė uoste pastatytas paminklas jūrininkams, žuvusiems per Pirmąjį pasaulinį karą. Viduje jūreiviai prie amžinos ugnies ejo garbės sargybą. Viduje ypatinga akustika: einant tarsi skamba visas pastatas.

Ir dabar turiu kelionės programą, laivų, išplaukiančių iš Pillau uosto, tvarkaraštį, laivo „Danzig“ nuotrauką, o visiems dalyviams išdalinta trilapio dobilo segės kopija pasimetė.

Konferencijos dalyviams miesto meras Rotušėje suorganizavo vakarienę. Daug kas buvo nauja: prie durų visus pasitikdavo berniukas, su kiekvienu pasisveikindavo. Kiekvienas prisistatydavo merui pasakydamas pavardę ir universitetą, iš kurio atvykęs. Tai atrodė gana išpūdingai. Priėmimas mane irgi nustebino, pas mus taip nebūdavo: vlynas ir *buterbrodai*. Vėliau, kai po konferencijos buvo suorganizuota ekskursija, visų miestų burmistrai panašiai priimdavo ir panašiai vaišindavo.

Vėliau buvo suorganizuota ekskursija autobusu per visą šiaurės Vokietiją iki Danijos pasienio. Ekskursijai ruošiasi labai rimtai. Įvairiuose miestuose buvo

Ekskursijos Šiaurės Vokietijoje vietos

aplankyti įvairiausių archeologinių paminklų kasinėjimai. Tyrinėjimų vadovai paaiškino, kas tai per paminklai, kas surasta, kaip datuojama, kam priklauso (slavams, germanams ar vikingams). Turiu pripažinti, kad mane, per visą buvimo Vokietijoje laiką, ši ekskursija daugiausiai išmokė. Pamačiau kasinėjimų metodiką, tikrą naujai sukaupią archeologinę medžiagą. Susipažinau su daugeliu žymiu vokiečių archeologu, kurie vykdė tyrinėjimus, tarp jų – K. Engelį, Giottingeno (Göttingen) universiteto prof. Herbertą Jankūną, su jais iki tol nebuvau pažįstamas. Mano, kaip archeologo, akiratis buvo dar gana siauras, todėl viskas buvo įdomu, naudinga. Ypač kreipiau dėmesį į kasinėjimų metodiką. Teko pamatyti, kaip kasinėjami senovės keliai, pilys ir pylimai, pilkapiai ir plokštiniai degintiniai kapinynai, miestai.

Degintiniai kapai urnose buvo paliekami ant aukšto postamento. Atidengus keliasdešimt tokių kapų, urnos ant tų kupstų atrodė labai įspūdingai.

Didelį įspūdį paliko Šlezvig-Holšteine Haitabiu (Schleswig-Holstein, Haithabu) miesto tyrinėjimai. Prie jūros buvęs vikingų miestas išlaikė daugybę medžio statinių, kurie buvo palikti žiūrovams, panašiai kaip Biskupyne (Biskupin).

Visiškai naujas pasaulis buvo Cilt (Zilt) saloje. Į salą kėlėms keltu geležinkeliu. Buvo jūros atoslūgis, aplink kelią styrojo didžiuliai akmenys ir dumblynai. Namai buvo labai įdomūs: aukšti akmenų pamatai, aukštos akmenų užtvartos, saugančios nuo potvynių ir bangų. Į Cilt salą – karinį objektą – mus įleido su specialiais leidimais. Čia buvo išlikę megalitiniai kapai, kurie ir buvo mūsų tikslas. Kariniai lėktuvai zujo visur, nuo aukšto ir stataus jūros kranto juos jau matėme iš viršaus.

Megalitiniai pilkapiai buvo apjuosti spygliuota viela, tačiau buvo didingi. Prisimenu du megalitinius kapus: į vieno vidų įėjome 12 žmonių. Aplink akmeniniai molai, didžiuliai ledynų nuzulintų akmenų luitai, visur tamsu. Vėliau įjungė elektrą. Koks genijus juos suplanavo ir pastatė? Kaip pagarbiai buvo minimi mirusieji!

Antras pilkapis buvo rekonstruotas ir dar didesnis. Po kasinėjimų iš betono buvo išlietas sampilas, iš viršaus padengtas velėna, o viduje atrastieji kapai buvo laikomi taip, kaip buvo rasti. Centrinis kapas apdėtas akmenimis, su įkapėmis. Įspūdis neapsakomas.

Pakeliui į Šlezvig-Holšteiną nakvojome Itzhol miestelyje. Nedidelis miestelis patraukė mano dėmesį savo želdiniais. Visos gatvės buvo apsodintos į šipšingę panašiais medeliais, kurie tuo metu rausvai žydėjo ir sudarė nepaprasto grožio reginį. Tokius medelius pamačiau pirmą kartą.

Kelionė iš Kylio į Šlezvig-Holšteiną buvo gana varginanti. Vykome dvi savaites, visur kasinėjimai, paminklai, muziejai. Čia – visų laikotarpių rekonstrukcijos – akmens amžiaus statiniai, žalvario amžiaus dirbiniai, drabužiai, kapai, keramika. Originalai nuo laiko aplūžę, rekonstruoti pagal to meto metalo sudėtį ir technologiją. Ir dabar matau sales su audimo staklėmis, metalurgų įrengimais ir gaminiams. Argi tai ne pamoka!

Šlezvig-Holšteinas buvo paskutinė ekskursijos vieta. Po priėmimo pas miesto merą, keliavome traukiniu, kiekvienas universitetas kaip išmanė. Aplankėm Hamburgą, Liubeką, Berlyną. Daug įspūdžių iš Liubeko. Gerai prisimenu senelių prieglaudą vienoje iš apleistų kirchių (bažnyčių). Nauda didelė, daug išmokau ir iš archeologijos, ir iš muziejūninkystės.

1939 m. pirmą kartą pabuvojau Berlyne, vaikščiojau su draugais po *Unter der Linden* (Po liepomis) gatvę (pagrindinė Berlyno gatvė). Buvau prie Brandenburgo vartų. Deja, vakare turėjome išvažiuoti ir plačiau su Berlyno įžymybėmis susipažinti neteko. Vėliau Berlyne buvau tik 1960 m.

Santykiai su vokiečių studentais buvo geri. Jie buvo apsipratę su užsieniečiais. Karaliaučiuje mokėsi daug vokiečių iš Klaipėdos, Latvijos ir Estijos. Jų išsilavinimas buvo geresnis, jie turėjo aiškų tikslą. Visad mielai padėdavo, net kambarį surasdavo patys. Studentai turėjo plaukimo baseiną, atskiras kavines ir valgyklas. Na, bet jie ir dirbdavo. Vokietis negali nedirbti. Visokių santvarkų išgyveno, bet nė viena iš jų neišmonė vokiečio tingėti. Su dėstytojais santykiai irgi būdavo normalūs, draugiški. Atsimenu, prof. B. von Richthofenas susirgo ir buvo paguldytas į ligoninę, mes, studentai, ėjome jo lankyti. Jis domėjosi mūsų darbais, planais.

Mėgdavo studentai kartais ir „pašposinti“. Šlezvig-Holšteine ar Liubeke po priėmimo pas burmistrą man baisiai skaudėjo galvą. Diena buvo saulėta, karšta, po kelionės autobusu labai troškino. Per priėmimą troškulį mašinau vynu. Rytą taip skaudėjo galvą, kad griuvinėjau nuo vienos ant kitos lovos, o B. von zur Miuleris taip buvo patenkintas, kad fotografavo mane niekingose pozose, o aš to nejutau, bet po to nubėgo į vaistinę ir atnešė man „Spalten“ tablečių.

Grįžę į Karaliaučių tęsėme darbą. Sekmadieniais vėl būdavo išvykos, susitikimai.

Konsulatas, karo pradžia ♦ Glaudžius ryšius palaikiau su Lietuvos konsulatu, kuris buvo įsikūręs gražiam vilų rajone prie *Luisen Kirche* ir *Luisen Paul am Fliess* gatvių. Su konsulatu buvo oficialūs ir neoficialūs ryšiai. Susidraugavau su konsulo Leopoldo Dymšos šeima, su sekretoriumi Otu Paleikaičiu ir su antruoju sekretoriumi Kaziu Algeniu. Su Algeniu ir konsulo šeima vakarais eidavome į „Al Ambre“ kavinę arba į „Park Hotel“ restoraną. Su K. Algeniu vykdavome prie jūros į Krančą (Kranz) arba Raušeną (Rauschen). Ypač man patiko Raušenas. 1940 m. persikėliau gyventi į konsulatą. Po 1940 m. įvykių Lietuvoje, konsulatą likvidavus, persikėliau gyventi į pensionatą, paskui pas Paleikaičius ir, pagaliau, 1940 m. rudenį grįžau į Lietuvą.

Konsulas L. Dymša buvo aukštas, gražus vyras, išsilavinęs, baigęs ekonomiką Oksfordo universitete. Visada linksmas, su jumoru. Mokiau lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos jo dukrą Liusę, kuri lankė vokiečių mokyklą ir turėjo auklę vokiетę. Auklė buvo vyresnio amžiaus moteris, lietuviškai nemokėjo, buvo vietinė. Konsulas turėjo ir tarnaitę iš Kauno. Už pamokas jie davė man kambarį ir maistą. Žinoma, tai buvo puiku, pinigai likdavo kelionėms ir knygoms.

Konsulo žmona buvo Rokiškio grafų kilmės, jei neklystu – Pšezdzeckaitė. Tai buvo aukšta, stambi moteris, labai gero būdo. Vieną kartą, man pasakojant apie prof. Lioflerio antropologijos paskaitas (jis buvo žinomas Vokietijoje antropologas), panoru jo paskaitų pasiklausyti. Tam aš turėjau gauti prof. Lioflerio sutikimą. Karaliaučiaus universitete garsių profesorių paskaitas galėjo lankyti ne tik studentai. Kaune, kaip minėjau, publika verždavosi pas prof. L. Karsaviną. Prof. Liofleris sutiko, kad ponia Dymšienė lankytų jo paskaitas. Vieną kartą ji atėjo su lenkų konsulo žmona ir išeidama iš auditorijos nepastebėjo, kad yra laipteliai. Nugriuvo, visi puolėm jos pakelti, prof. Liofleris taip pat. Po to daugiau į paskaitas nebėjo.

Prof. Lioflerio asistentas buvo jaunas antropologas Pereth'as. Tai buvo labai puikus žmogus, be galo atidus, mandagus, visad pasiteiraudavo, kaip sekasi. Jis vedė antropologijos pratybas, mokė mus antropologijos pagrindų, supažindindavo su rasėmis, mokė išlieti kaukes. Dažniausiai liedavome rankos plaštaką. Stebėdavo mūsų figūras, pabrėždavo, kad, matuojant kūno dydžius, ypač subtiliems reikia būti su nuogybėmis. Kai kurie asmenys esą labai jautrūs nuogam kūnui, ypač kai reikia aprašyti krūtis ar kitas kūno žymes. Išmokė matuoti kaukoles. Tuo metu iš kapo buvo išimta Kanto kaukolė antropologiniams tyrimams. Tokią retenybę leido mums palaikyti rankoje, apžiūrėti. Kanto kaukolė buvo nelabai didelė, apskritagalvė, labai nudilusiais žandikauliais. Vėliau, kada atsidūriau Poznanėje, Peretas man parašydavo laišku. Aš jam iš Poznanės siunčiau cukraus, nes jie Karaliaučiuje jo negaudavo.

1940 m., kai Lietuvoje buvo įvedama Tarybų valdžia, Peretas pirmas man apie tai pranešė ir dėl sovietų okupacijos pareiškė užuojautą visai Lietuvai.

Įdomūs buvo tie 1940 m. Kada Lietuvoje buvo įkurta tarybų valdžia, mūsų konsulatas buvo uždarytas, visą turtą pasiėmė tarybinis konsulatas. Kadangi O. Paleikaitis simpatizavo tarybinei santvarkai, be to, mokėjo rusiškai, jis tarybiniame konsulate liko dirbti. Konsulas L. Dymša nepanoro bendradarbiauti su tarybiniu konsulatu, su žmona ir dukra išvyko į Vokietijos gilumą, o vėliau – į Jungtines Amerikos Valstijas.

Konsulas L. Dymša buvo geras diplomatas. Jis puikiai sugyveno su aukštais vokiečių pareigūnais, iš kurių net sužinojo, kada vokiečiai ims Klaipėdą. Konsulas apie tai nutarė nedelsiant informuoti Lietuvos Vyriausybę. To padaryti diplomatinio paštu jis nesiryžo, todėl nutarė nusiųsti mane, kad praneščiau šią baisią žinią.

Be to, jis bijojo, kad nebūtų išduotas aukštas vokiečių pareigūnas, kurio užimamas pareigas ir pavardę pasakė man. Davė man diplomatinio kurjerio pažymėjimą ir išsiuntė į Kauną. Atvažiavęs su vadinama „verbaline nota“, buvau priimtas pas Ministrą Pirmininką, vyriausią kariuomenės kapelioną, su kuriuo buvau gerai pažįstamas. Ministras Pirmininkas priėmė mane uždaroje patalpoje, ir aš jam papasakojau, kas man buvo liepta. V. Mironas padėkojo už pranešimą, liepė perduoti gerų dienų linkėjimus konsului L. Dymšai ir išleisdamas pasakė: „Mes ne kažką galime padaryti, jei pradėsime kraustyti kai ką iš Klaipėdos. Vokiečiai supras, kad buvo kažkieno išduoti, bet ką galėsime, tą padarysime“.

Taigi, būnant Karaliaučiuje, teko pabūti ir diplomatinio kurjeriu. Kai per atostogas gabendavau dr. J. Puzino ar dr. K. Almino prašytus daiktus, konsulas irgi duodavo diplomatinio kurjerio pažymėjimą. Tokį pažymėjimą išduodavo ir Užsienio reikalų ministerijos kanceliarija. Paskutinį kartą diplomatinio kurjerio pažymėjimą gavau 1940 m., rusams jau perėmus pasienio kontrolę. Laimė, kad dar praleido.

Konsulato kasoje buvo šiek tiek markių, kurias visi pasidalino. Man irgi įteikė „juodai dienai“ 300 markių. 1940 m. mūsų konsulate teko pažinti p. J. Tūbelio žmoną su dukra, V. Sidzikauską, kuris man ypač daug pasakojo apie susidariusią padėtį ir save. Kiek žinau, antrasis sekretorius K. Algenis 1941 m. pasirodė Lietuvoje, bet vėliau irgi emigravo į Vakarų. Iš jo esu gavęs porą laiškų ir viskio butelį, kurį jis įdavė mano žmonai, kai ši 1969 m. lankėsi JAV ir su juo susitiko.

1939 m. visi buvo mobilizuoti į *Vermachtą*. Universitete likau vienas su laborante. Paskaitų nebuvo, nors oficialiai universitetas nebuvo uždarytas. Visų kursų Archeologijos katedros studentai buvo mobilizuoti darbui Lenkijos užimtose srityse. Beveik visi mano kolegos atsidūrė Poznanėje. Žinodami, kad aš likau vienas, parašė laišką kviesdami atvykti, ten esą duosią man darbą archeologijos muziejuje. 1939 m. Vokietijoje jau buvo kortelės maisto ir pramoninėms prekėms. Dėl pramoninių prekių reikėjo kreiptis į atskiras tarnybas. Man prireikė baltinių. Nuėjau į tam skirtą tarnybą, kuri buvo įsikūrusi netoli archeologijos seminaro, *Teaterplatz* aikštėje. Prisistačiau, kad esu studentas iš Lietuvos, kad man reikia apatinių baltinių. Pasirodo, tarnybos vedėjas buvo simpatingas senukas, kilęs iš Lietuvos, nuo Giedraičių. Pasikalbėjome kaip geri bičiuliai. Jis man pasakė: „Ką tu čia su baltiniais, ateik, aš tau visko duosiu,

ko panorėsi“. Deja, pasinaudoti tuo neteko, priėmiau draugų kvietimą ir išvykau į Poznanę. Tačiau prieš išvykstant reikėjo gražinti maisto korteles ir gauti pažymą, kad tokias korteles galėčiau gauti Poznanėje. Visi buvo baisiai nustebinti, kad aš neišpirkau visko, kas skirta. Davė man pažymą ir liepė viską išsipirkti, bet man to maisto nereikėjo ir aš korteles gražinau. Atrodo, kad jie norėjo tuo daviniu pasinaudoti.

Poznanėje † Į Poznanę išvykau traukiniu. Stotyje pasitiko draugai. Jie tuoju nuvedė mane į butų tarnybą, tuoj gavau kambarį ir apsigyvenau jame. Pasirodo, kad Poznanėje buvo griežta tvarka, visas butų fondas buvo griežtai apskaitomas. Ypač tai lietė lenkus. Jei tik atsilaisvindavo butas ar kambarys, privalėjo tuoj pat pranešti. Reikalas tas, kad į Poznanę ir jos sritį buvo atgabenti vokiečiai repatriantai iš Pabaltijo. 1940 m. ir 1941 m. pradžioje vyko repatriacija ir Poznanėje apsidarė Latvijos ir Estijos vokiečiai.

Gatvę ir piliečio pavardę, kur mane apgyvendino, pamiršau. Atėjau su orderiu, lydimas B. von zur Mühler'io. Jis buvo iš Estijos ir buvo paskirtas „*Landesamt für Vorgeschichte*“ vedėju. Jis mane ir pasikvietė. Butas buvo didokas. Įsilei-

Poznanėje su bendradarbiu Otto Bong, 1940 m.

do jo savininkas, kažkoks vyriškis, atrodė užguitas, nedrąsus. Sakėsi, kad jis rumunas, o jo žmona lenkė, kuri kažkur išvykusi. Orderyje buvo nurodyta, ką jie turi duoti nuomininkui: patalynę, kartą per savaitę vonią, kasdien arbatos. Pasirodo, kad tame kambaryje iki manęs gyvenęs vyras mirė. Man šeiminkas pasiūlė gulti į jo lovą. Patalynė buvo nelabai švari, ir buvo nemalonu į tokią lovą lipti. Mane lydėjęs Mühler'is pakėlė toną ir liepė patalynę tučtuojau pakeisti, kas ir buvo padaryta. Kaip man vėliau paaiškėjo, jis tikrai buvo užguitas, po žmonos padu. Matyti, ką nors daryti savarankiškai jam buvo uždrausta.

Po kelių dienų atvyko ir žmona, labai nekenčianti vokiečių. Vėliau sužinojo, kas aš toks, ir jos elgesys iš esmės pasikeitė. Jos vyras laikė save rumunu. Lenkų padėtis Poznanėje iš tikrųjų buvo sunki. Viskas pagal korteles. Pieno jiems neduodavo. Prie kortelių išdavimo stovėdavo didžiausios eilės. Aš korteles gaudavau normaliai, kaip vokiečiai, nes dirbau „Landesamt für Vorgeschichte“ (Priešistoriniame skyriuje) moksliniu bendradarbiu. Dalį man skirtą maisto atiduodavau šeiminkams, dėl ko įgavau jų pasitikėjimą, todėl sugyvenome normaliai. Kai kurie produktai buvo parduodami be kortelių, tarp jų ir cukrus. Iš pradžių vokiečiai čia turėjo daugiau privilegijų negu pačioje Vokietijoje. Gaudavau laišku iš prof. Pereto (Pereth), kuriam siūsdavau paštu cukraus. Valgyklose, restoranuose bei kavinėse visko galėjai pirkti be jokių apribojimų, tačiau visur kabėdavo užgaulūs lenkams užrašai-lentelės „Für Hunde und Polen Eintritt verboten“ (šunims ir lenkams įėjimas draudžiamas). Tokie užrašai kabėdavo ir prie daugelio parduotuvių. Man buvo keista, kad tokia kultūringa tauta taip elgiasi su lenkais. Lenkų padėtis Poznanėje ir provincijoje buvo sunki ir pavojinga. Ypač sunkiai buvo vykdoma kolonizacija. Gyvenant Poznanėje man kėlė siaubą tai, kad esesininkai ir rudmarškiniai naktį apsupdavo ištikus kvartalus ir, neišpėję, žmones išveždavo į Lenkiją arba į darbus Vokietijoje, leisdami pasiimti tik labai nedaug daiktų. Lenkai buvo kraustomi masiškai, turėdavo viską palikti. Į lenkų butus, namus, ūkius tuoj pat atkraustydavo vokiečius iš Pabaltijo. Ūkiuose jie rasdavo viską: baldus, rakandus, gyvulius, maisto atsargas, net drabužius. Tai buvo tikri „pogromai“. Baisu tai ir prisiminti.

Gyvenau Poznanėje gana toli nuo darbo, tekdavo važinėti tramvajumi. Ties „Landesamtu“ tramvajus nesustodavo, bet jis čia darydavo posūkį, greitis būdavo nedidelis ir aš dažnai iššokdavau, bet vieną kartą tai pastebėjo budintis policijos pareigūnas. Bandžiau aiškintis, kad aš „auslanderis“ (užsienietis), bet jis

pasakė: „Schadet nichts, das Sie von deutsche Polizei verhaft werden“ (Nepakenks, jei būsite areštuotas vokiečių policijos). Ir nubaudė mane keliomis markėmis. Po to vengiau šokti iš tramvajaus.

„Landesamte“ dirbome nuo 8 iki 14 val. Darbas buvo nesunkus, visi darbuotojai – Pabaltijo vokiečiai, daugiausia iš Latvijos ir Estijos. Jie mane palaikė, rūpinosi, santyčiai buvo draugiški. Pietauti eidavome kartu kur nors į valgyklą ar restoraną, pusryčiaudavom ir vakarieniaudavom namuose. Kartkartėmis būdavo „Eintopfessen“ (vieno patiekalo pietūs), bet būdavome sotūs.

Vėliau išsikrausčiau į kitą Poznanės pakraštį. „Landesamto“ direktorius mano kolega B. von zur Mühler'is apgyvendino mane *Sachsen Strasse* pas savo tetą. Ji su sūnumi gyveno atskirame namelyje. Tai buvo labai simpatiška moteris, kuri nuoširdžiai manimi rūpinosi ir man pas ją buvo labai gera. Ji buvo emigrantė iš Estijos, gyveno labai kukliai, nedirbo, gaudavo pensiją, bet visko užteko.

Poznanėje neteko lankytis jokiam teatre, buvau kine. Veikė Osalinskių biblioteka, čia gaudavome viską, kas reikalinga. „Landesamto“ žinioje buvo biblioteka, dalis knygų bei archeologinių rinkinių, atgabentų iš Varšuvos archeologijos muziejaus. Čia pirmą kartą pamačiau *Zlata kultūros* keramiką ir akmeninius kirvius bei kitus dirbinius, originalias veidines urnas, kurių dalis buvo net iš Meksikos. Darbas „Landesamte“ buvo nesunkus: pagal radimvietes žemėlapyje 1:10 000 masteliu atitinkamu ženklų reikėdavo pažymėti radimvietę. Su manimi dirbo Otto Bong iš Latvijos, kuris turėjo iš ten atsigabėjęs didžiulius archeologinius rinkinius. Tai buvo savotiškas vyras, gana gabus, sumanus ir darbštus, bet baisiai apsileidęs, savo išvaizda jis priminė valkatą, bet buvo didžiulis archeologijos mokslo mėgėjas. Dar Karaliaučiuje per seminarus 1939 m. aš ir jis bei dar vienas latvių vokiečių, kurio pavardės niekaip negaliu prisiminti, keliavome pėsti per Kuršių neriją iki Lietuvos pasienio, rinkdami titnagus ir keramiką neolitinėse gyvenvietėse. Radinius pristatėme į Karaliaučiaus „Landesamtą“, kuriam vadovavo prof. Wolfgang La Baume. Mūsų išvyka buvo sėkminga, nes jos metu mes aplankėme eilę pirmųjų mūsų eros amžių gyvenviečių, kuo labai pradžiuginome La Baumą, nes to laikotarpio keramikos iš Kuršių nerijos jis neturėjo. La Baumas apdovanojo mus „Prussia“ tomiais, kuriuos aš dar dabar tebeturiu. Būdamas Poznanėje laukiau vizos grįžti į Lietuvą. Gavęs iš buvusio mūsų konsulato Karaliaučiuje sekretoriaus laišką, kad reikia atvykti į Karaliaučių, iš Poznanės išvykau ir daugiau nebesugrį-

žau. Draugai visaip įkalbinėjo pasilikti, bet aš to padaryti neišdrįsau ir nenorėjau, ilgėjau si Lietuvos, savo namiškių. Taigi Poznanės „Lamdesamte“ dirbau apie porą mėnesių.

Vėl Karaliaučiuje ♦ Grįžęs į Karaliaučių, apsigyvenau pas Paleikaitis, gyvenusius buvusiam Lietuvos konsulato sekretoriaus bute *Kartanien* alėjoje. Butas buvo atskiro namelio mansardoje, labai gražiame sode. Apačioje gyveno namo šeimininkė, su kuria neturėjau jokių reikalų. Kadangi O. Paleikaitis dirbo tarybiniame konsulate, buvo viskuo gerai aprūpintas. Jis mane ir maitino iki išvykau į Lietuvą. Su juo daugiau susitikti neteko. O. Paleikaitis ir jo žmona Marija vaikų neturėjo, todėl prie manęs prisirišo ir aš viską aptardavau su jais. Jie buvo kilę nuo Tilžės. Klaipėdoje turėjo pasistatę dviejų aukštų namą, buvo palankūs Tarybų Sąjungai ir man patarė jokių būdu nelikti Vokietijoje.

Laukdamas vizos keletą mėnesių toliau lankiau seminarą, geriau susipažinau su biblioteka ir archeologiniais rinkiniais. Gavęs atitinkamą pažymėjimą iš universiteto rektorato apie universiteto baigimą be diplominio darbo, 1940 m. lapkričio mėn. sugrižau į Lietuvą.

Iš Karaliaučiaus sugrižus. Okupacija. Persikėlimas į Vilnių ♦ Sugrižęs iš Karaliaučiaus apsigyvenau Kaune pas buvusią savo šeimininkę Balninkų gatvėje. Vėl įsidarbinau muziejuje, tik jau Paminklų apsaugos skyriuje, kadangi pas J. Puziną ir toliau liko dirbti R. Volkaitė. Vėliau apsigyvenau pas prof. Zenoną Ivinskį, žinomą istoriką. Jis turėjo didelę biblioteką ir aš galėjau ja naudotis. Ivinskis buvo labai ekspresyvus, energingas, gana savotiškas, į glaudesnius ryšius nesileisdavo. Tarp manęs, dar studento, ir jo visad būdavo kažkokia siena. Pas jį Višinskio gatvėje turėjau nedidelį kambarėlį. Pas Ivinskius gyventi buvo įdomu, labai ramu, nebūdavo jokių pobūvių. Jo žmona sunkiai sirgo, viską tvarkydavo tarnaitė.

Muziejuje darbas ėjo įprasta tvarka, tik buvo pakitęs darbo pobūdis. Intensyvesnis darbas prasidėjo kai Paminklų apsaugos skyriui ėmė vadovauti dailininkas Vytautas Kazimieras Jonynas (1907–1997). Jis jau buvo žinomas dailininkas, iliustravęs Donelaičio „Metus“. Gyveno savo nuosavame name Trakų gatvėje. Jonynas buvo linksmas, demokratiškas, bet darbe gana reiklus ir su pavaldiniais artimesnių ryšių nepalaikė. Augino balandžius. Esu kartą buvęs jo bute, kai jis man pardavė nedidelę kušetę.

Gyvenant pas Ivinskius, atėjo 1941 m. birželio 22 d. įvykiai. Politika aš mažai domėjausi. Visi jautėm, kad gresia karas. Ivinskis ištiesai sėdėdavo prie radijo imtuvo, klausėsi žinių iš įvairių radijo stočių. Iš jo ir sužinojau, kad vokiečiai pradėjo karą, kad ryte bombardavo Kauno oro uostą. Iš ryto bėgome į parduotuvę, kur prekiauta tuo, kas dar buvo. Už turimus rublius tegalėjau nusipirkti butelį vyno. Pirkti druską, muilą ar kitus produktus – neatėjo į galvą, todėl vėliau turėjau daug vargo.

◀ IV. GYVENIMAS IR DARBAS VILNIUJE ▶

Vilniaus universitete

Darbo pradžia ♦ Darbą Vilniaus universitete pradėjau 1944 m. rudenį. 1939 m. Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą perkėlus į Vilnių, jame buvo įsteigta Archeologijos katedra, kurioje archeologiją dėstė J. Puzinas, 1941 m. tapęs šios katedros vedėju. 1940–1944 m. Humanitarinių mokslų fakultete buvo trys katedros: Archeologijos, Etnografijos ir Meno istorijos, kurios 1947 m. buvo sujungtos į Muzeologijos katedrą. Jos vedėju iš pradžių buvo prof. P. Galaunė. Muzeologijos katedra greitai (1949) buvo pavadinta Archeologijos ir etnografijos katedra, meno istorijai joje vietos nebeliko. P. Galaunę pakeičiau aš, o mane 1952 m. – Regina Volkaitė-Kulikauskienė.

Archeologijos katedroje susibūrė nedidelis studentų, pasiryžusių studijuoti šį mokslą, būrelis. Pirmieji buvo tie, kurie dar Kaune susidomėjo Lietuvos archeologija. 1941 m. J. Puzinui pradėjo talkinti Regina Volkaitė, pirmoji įgijusi archeologės specialybę ir tapusi šios katedros absolvente. 1942 m. šią specialybę įgijo Marija Alseikaitė-Gimbutienė ir Rimutė Jablonskytė-Rimantienė.

1944 m., Raudonajai armijai artėjant prie Vilniaus, J. Puzinas su šeima pasitraukė į Vakarų Lietuvą paliko ir M. Alseikaitė-Gimbutienė.

Taigi, 1944 m. VU Archeologijos katedroje asistente dirbo R. Volkaitė-Kulikauskienė ir aš. Iki 1948 m. gyvenau Kaune, dirbau Kauno Čiurlionio dailės muziejuje Archeologijos skyriaus vadovu. Vilniaus universitete dirbti pradėjau 1944 m. Teko važinėti, bet pagaliau 1948 m., pradėjęs dirbti ir Istorijos institute, persikėliau į Vilnių. Pradėjau dirbti vyr. dėstytoju¹, o 1949–1952 m. buvau šios katedros vedėju. Dirbau iki 1955 m., kada antraeilės pareigos buvo uždraustos². Kauno Vytauto Didžiojo universitete tokių pareigybių kaip „vyr. dėstytojas“ ne-

¹ Mano atsiminimai apie archeologiją Vilniaus universitete plačiau aprašyti straipsnyje „Archeologija Vilniaus universitete (Amžininko prisiminimų šiuipyns Archeologijos katedros 50-mečio jubilėjaus proga)“ / Lietuvos istorijos metraštis. 1999. – Vilnius, 2000. – P. 304–326.

² 1948 m. pradėjau dirbti Lietuvos TSR istorijos institute.

buvo, nes jos reiškė ne mokslo laipsnį, o pareigybę. Vyr. dėstytojo atlyginimas buvo 1200 rublių to meto pinigais.

1944 m. universiteto administracija dar nežinojo, kaip tvarkytis pagal tarybines nuostatas. Pavyzdžiui, pagal seną tvarką, mane dar rinko fakulteto taryba, sprendė, tinkamas aš dėstytojauti, ar ne. Mane palaikė prof. L. Karsavinas, prisiminęs mane iš valstybinių egzaminų, ir pareiškė, kad aš jau per valstybinius egzaminus padariau jam gerą įspūdį ir jis įsitikinęs, kad aš „išvešiu“.

Taip buvau priimtas dirbti. Man tai buvo nelengva. Aš nesitikėjau pakliūti į universitetą, todėl baiminausi, ar pajėgsiu. Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu tuomet buvo pedagogas-psichologas prof. Jonas Vabalas-Gudaitis (1881–1955), kuris sunkiai orientavosi naujoje situacijoje ir jį greitai pakeitė kiti.

Ypač sunkus darbas buvo paskaitų skaitymas. Archeologinės literatūros buvo nedaug, net rusų kalba. Nepriklausomos Lietuvos laikais išleistą literatūrą studentams rekomenduoti buvo draudžiama. Naudotis teko sena caro Rusijos literatūra, ypač Gorodcovu, Spycinu, Gotje, taip pat Abergu, Kossina, Wahle, Schwante, Gaerte, Engelio darbais ir lenkiška literatūra. Pagrindas buvo tokie darbai, kaip V. Antoniewicz „Archeologija Polska“, jo straipsnis leidinyje „Wilno i ziemia Wileńska“ ir pan. Reikėjo skaityti lenkišką Europos archeologijos kursą, taip pat Lietuvos, Pabaltijo archeologiją ir pan. Ypač keblu buvo su rusų kalba. Iš pradžių reikėjo išmokti abėcėlę. Puslapį perskaityti reikėjo valandos, būtinai su žodynu. Buvome priversti atsisakyti vadinamųjų „buržuazinių kategorijų“. O kaip tai pritaikyti archeologijoje, nežinojome. Kreipėmės į Maskvos universitetą, bet ten irgi niekas nieko tikrai nežinojo, bet, nors ir naudojosi caro Rusijos laikų mokslininkų darbais, buvo jau įvaldę vadinamas Markso teorijas, kurios buvo būtinos dėstant archeologiją, ypač vadinamąją „šiuolių“ teoriją. Pagrindinis darbas buvo Piotro Jefimenkos ir Vladislavo Ravdoniko darbai tokiu pačiu pavadinimu „Pervobytnoje obščestvo“ (Pirmykštė bendruomenė). Ruoštis paskaitoms buvo sunku ir tai daryti tekdavo ilgai. Pirmaisiais metais, eidamas į auditoriją, drebėdavau iš baimės labiau negu studentai, eidami laikyti pirmąjį egzaminą. Palaipsniui pripratau, kruopščiai ruošiausi, mane laikė neblogu dėstytoju. Pirmą kartą tokį įvertinimą gavau Kaune per pirmąją mokslinę dėstytojų konferenciją. Tuomet mane paminėjo prorektorius Ariskinas, su rektoriumi prof. Antanu Purėnu vadovavęs Kauno universitetui.

Bendrosios archeologijos kurso paskaitų rankraštį turiu ir dabar. Dabar ima juokas iš tokio naivaus teksto, bet tuomet buvo toks mokslo lygis. Paskaitoms

buvo sunku ruoštis dar ir dėl sunkių materialinių sąlygų, reikėjo viską daryti patiems, rūpintis kuru, pagal korteles gauti produktus, du kilometrus kasdien vaikščioti dukrytei pieno, o ir ji, rašant tekstą, nuolat sėdėdavo ant kelių ir ne kartą ant paskaitų užrašų tekdavo piešti jos rankytę. Trūko ir popieriaus. Paskaitas teko rašyti ant Vilniaus universiteto lenkų studentų diplominių darbų tuščiosios pusės. Lapai būdavo dideli, popierius geras. Jeigu mano pirmųjų paskaitų konspektų lapai paklius į archyvą, skaitytojai žinos, kodėl rašyta ant lenkų studentų darbų lapų tuščiosios pusės. Naudojome net senus Kauno muziejaus ir paminklų apsaugos blankus.

Darbo sąlygos Vilniaus universitete 1944–1948 m. buvo sunkios, niekas neišsivaizduoja mūsų pasiaukojamo darbo. Nekūrentos patalpos, elektros stygius, 1945 m. sprogimas Vilniuje, po kurio universitetas liko be langų. Patys kūrendavome krosnis, kai gaudavome kuro, patys valėme auditorijas, tuomet tai nebuvo sunku, o savaime suprantama. Nugalėdavo entuziazmas, noras dirbti.

Tarp Kauno ir Vilniaus ♦ Gyvenimas Kaune trukdė mano darbą. Reikėdavo važinėti į Vilnių, o tai buvo grynas avantiūrizmas. Traukiniai važiuodavo nereguliariai, perpildyti, į juos patekdavau gudraudamas. Būdavo vis tiek, ar prekinis, ar karinis traukinys, kad tik išvažiuočiau. Vieną kartą iš Vilniaus teko važiuoti ant garvežio laiptelių. Atvažiavęs į Kauną nuo suodžių buvau panašus į kaminkrėtį. Kartais gaudydavome sunkvežimį ar šiaip mašiną. Mašinų buvo mažai, tekdavo tiesiog gatvėje klausti vairuotojų, kur važiuoja ir prašyti, kad priimtų. Vieną kartą važiuojant sunkvežimio *kuzove*, ties Rumšiškėm, sunkvežimis paslydo ir apvirto, laimė – niekas nesusižeidė. Teko keliauti ir kariniu sunkvežimiu su kareiviais. Buvo ir baimės. Naktį atvažiavus į Kauną, tekdavo eiti tuščiomis gatvėmis iš stoties iki Žemaičių gatvės. Gatvėse dažnai apiplėšdavo, būdavo baisu, bet eidavau, ir tiek. Sunku įvertinti tuos pokario metų sunkumus, visa tai galima suprasti tik pačiam išgyvenus. Todėl dabar labai skaudu, kad niekas neįvertino tavo darbo. Būdavo nemalonu, bet tekdavo prašyti ir privačių asmenų, turėjusių lengvasias mašinas. Dažnai paveždavo prof. Juozas Kupčinskas, neatsakydavo ir prof. Vladas Lašas, kuris tuomet buvo Lietuvos Mokslų Akademijos gamtos ir taikomųjų mokslų skyriaus akademikas-sekretorius.

1944–1950 m. labai dažnai vykdavo dekanato ir katedrų posėdžiai, o jau popierizmo, popierizmo! Planai, ataskaitos, programų sudarymas, įvairūs minėjimai, mitingai, susirinkimai... Reikėjo sudarinėti programas, jas turėjo tvirtinti

Maskvos universiteto katedros. Mano sudarytą archeologijos pagrindų programą recenzavo Maskvos universiteto Istorijos fakulteto dekanas prof. V. Arcichovskis, kuris parašė teigiamą atsiliepimą. Vėliau aš su juo susipažinau Maskvoje per archeologų ataskaitinį susirinkimą, jis prisiminė mane ir pasakė: „Taip, taip, aš recenzavau jūsų programą“.

Ypač sunkus buvo buto klausimas. Dėjau pastangų gauti butą Vilniuje ir persikelti iš Kauno. Jau 1944 m. rudenį tuo klausimu nuėjau pas universiteto rektorių prof. Kazimierą Bieliuką (1901–1991). Jis buvo labai malonus, užjautė, bet nieko nežadėjo, nes universitetas laisvo ploto neturėjo. 1944 m. rudenį tarybiniai kreipiniai nebuvo įję ir apyvartą ir aš prof. K. Bieliuką pavadinau „ponu profesoriumi“. Jis neprieštaravo, nes tarybinis „draugas“ dar nebuvo prigijęs. Vėliau teko lankytis pas prof. Zigmą Žemaitį, kuris pakeitė į Mokslų Akademiją išėjusį K. Bieliuką.

Prorektorius ūkio reikalams buvo Grincevičius, aukštas, gražus vyras, dar iš senųjų darbuotojų. Jis laikinai man davė kambarį Gorkio gatvėje, kairėje esančiuose universiteto namuose (dabar Didžioji gatvė, Chodkevičių rūmai) pas bibliotekos darbuotoją, senyvą vienišą moterį, kuri viena tuose namuose turėjo butą ir nuomavo kambarius. Kambarys buvo didelis, perskirtas laikina pertvara, gyventi jame buvo nejauku ir šeiminingė buvo nepatenkinta, kad jai liepė atlaisvinti vieną kambarį.

Važinėjant iš Kauno į Vilnių teko nakvoti pas prof. I. Jonyną, pas skulptorių Juozą Mikėną, su kuriuo teko miegoti net vienoje lovoje. Pagaliau 1947 m. gavau kambarį pas universiteto dėstytoją istoriką, dabar Pedagoginio instituto profesorių, Leoną Bičkauską-Gentvilą. Pasirodo, jis Gorkio tame gatvės universiteto name turėjo didžiulį 4 ar 5 kambarių butą ir gyveno vienas su žmona. Jis mane ir priėmė. Kambarys buvo į kiemą, labai šaltas, bet ką darysi – bent jau turėjau kur nakvoti. Pagaliau, 1948 m., pasikeičiau butą iš Kauno į Vilnių. Apsigyvenau pastogėje Moniuškos gatvėje 9a. Tame name gyveno Aukščiausios Tarybos Prezidiumo darbuotojas Stasys Ilikevičius su šeima ir Lukšai. Čia gyvenau iki 1958 m., kada persikėlėme į nuosavą namą Kuosų 6, kur ir dabar gyvenu.

Ilgai blaškiausi dar ir dėl to, kad, lygiagrečiai su darbu universitete, iki 1948 m. dirbau ir Kauno Čiurlionio dailės muziejuje.

Truputis istorijos ♦ Ryšiai su Maskvos archeologais padėjo gauti pirmą jau minėto P. Jefimenkos „Pervobytnoje obščestvo“ (Pirmykštė bendruome-

nė) leidimą bei Ravdoniko to paties pavadinimo knygas, visus žurnalų „Sovietskaja archeologija“, „Kratkije soobščeniija“, „Materialy po archeologii SSSR“ numerius. Žodžiu, jau buvo lengviau. Pagaliau 1948 m. išėjo prof. V. Arcichovskio knyga „Vvedeniije v archeologiju“ (Archeologijos įvadas). Tai buvo ypač reikalingas darbas.

Kai universitete buvo įkurtos dar ir rusų grupės, paskaitas reikėjo skaityti rusiškai. Tai buvo ypač sunku, bet noras paruošti taip trūkstamus archeologų kadrus buvo didelis ir nenugalimas.

Planų sudarymas, programos, paskaitų lankymas ir svarstymas buvo kasdienė mūsų duona. Istorijos-filologijos fakulteto dekanai dažnai keitėsi. 1944 m. jam vadovavo A. Vabalas-Gudaitis, vėliau – rašytojas Kostas Korsakas (1945–1946), A. Gučas (1946), V. Kostelnickis (1946–1947), Eugenijus Meškauskas (1947–1956), J. Palionis (1956–1961), Andrius Bendžius (1961–1966), Klemensas Simaška (1966–1968). 1968 m., padalijus Istorijos ir filologijos fakultetą į atskirus, K. Semaška tapo Istorijos fakulteto dekanu. Jį pakeitė Klemensas Sinkevičius (1970–1976), nuo 1976 m. – V. Lesčius¹. Prodekanais buvo M. Jučas, P. Dundulis, L. Valkūnas, J. Kazlauskas. Keitėsi ir rektoriai: M. Biržišką (1940–1943) pakeitė K. Bieliukas (1944–1946), K. Bieliuką – Z. Žemaitis (1946–1948), Z. Žemaitį – Jonas Bučas (1948–1956), J. Bučą – Juozas Bulavas (1956–1958) ir pagaliau J. Bučą – Jonas Kubilius (nuo 1958)². Taigi viršininkų buvo daug ir įvairių.

Pirmaisiais pokario metais kadru trūkumas buvo toks, kad galima buvo užimti 2–3 etatus ir gauti pilną algą. Tačiau padėtis pasikeitė 1955–1956 m., kai jau buvo paruošta specialistų ir galima buvo užimti tik vieną etatą. Iki 1955 m. turėjau dvi darbo knygeles: Kauno Čiurlionio Dailės muziejaus ir Vilniaus universiteto. 1955 m. universiteto darbo knygelė buvo panaikinta. Muziejaus darbo knygelę pasilikau todėl, kad čia buvo ilgesnis darbo stažas – nuo 1936 m., o tuomet tai daug reišė. Iki 1940 m., jei išstarnavai 25 metus, jau galėjai eiti į pensiją. Kai pradėjau dirbti, buvau dvidešimt trejų. Muziejaus sekretorius V. Kuprevičius sakė, kad tai gerai, nes keturiasdešimt penkerių jau galima gauti pensiją. Deja, laikas viską apvertė aukštyn kojomis. Universitete nedirbau nuo 1956 iki 1962 m. Bet nuo 1954 iki 1963 ar 1964 m. dėščiau archeologiją Pedagoginiame institute.

¹ Vilniaus universiteto istorija 1940–1979. – Vilnius, 1979. – P. 69–70.

² Ten pat. P. 414.

1962–1983 m. † Į universitetą sugrižau 1962 m. Tuomet pradėjo sirguliuoti mano žmona ir nebegalėjo eiti katedros vedėjos pareigų, juo labiau, kad 1962 m. pasibaigė jos kadencija. Buvo tartasi su dekanu, vėliau jau prof. A. Bendžiumi ir Istorijos instituto direktoriumi, Mokslų Akademijos viceprezidentu, prof. J. Žiugžda. Nutarta pasiūlyti man eiti į universitetą, o Reginai – į institutą.¹

Grįžęs į universitetą, užėmiau Archeologijos–etnografijos katedros vedėjo postą, kuriame išbuvaui iki katedros pertvarkymo į Lietuvos TSR istorijos katedrą, kurios vedėju 1966 m. tapo prof. J. Žiugžda.

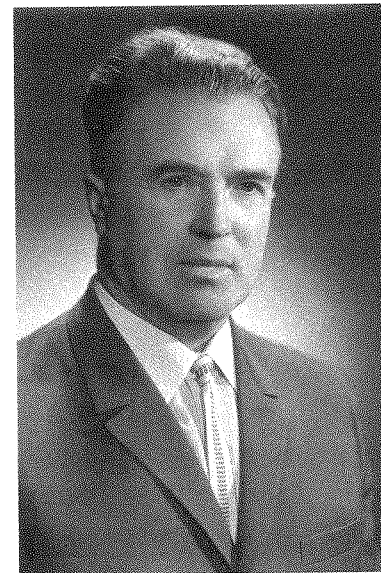
1962–1983 m. laikotarpiu dirbau labai daug. Reikėjo skaityti paskaitas, vadovauti muziejinei ir archeologinei praktikai, dalyvauti ir skaityti paskaitas konferencijose, politiniuose seminaruose, dalyvauti katedros ir bendruose fakulteto bei universiteto mokslinės tarybos posėdžiuose. Darbo buvo daug, įtampa didelė ir todėl 1983 m., sulaukęs 70 metų, nutariau išeiti į pensiją.

Kasmet būdavo sunkumų su lėšomis, skirtomis ekspedicijos metu samdomiems darbininkams, dailininkams braižytojams ir kitam moksliniam personalui apmokėti. Tam kiekvienais metais buvo skiriama 2000 rub., kuriuos archeologai ir panaudodavo. Čia buvo daug nesusipratimų tarp archeologų ir etnografų, kol pagaliau buvo pasiekta, kad prof. P. Dundulienė gaudavo lėšas iš buhalterijos atskirai etnografijai, o aš – archeologijai. Šiaip ji visą laiką reikšdavo nepasitenkinimą, kad archeologai paimdavo daugiau lėšų.

Teko rūpintis ir ekspedicijos inventoriumi. Per didelį vargą gauta lėšų ir nupirkta katedrai 16 mm filmavimo aparatūra, du „Zenit“, du „Zorkij“ ir dar 6x9 fotoaparatai, plačiakampiai ir teleobjektyvai. Sukomplektuotas inventorių ekspedicijoms: neštuvai, matuoklės, kuoliukai ir kt. medžiagos. 1979 m., pradėjus dirbti Kernavėje, buvo gauti 3 gyvenamieji vagonai–furgonai. Išeidamas iš universiteto, palikau muziejų, auditoriją, papuoštą žymiausių archeologų nuotraukomis, paruoštus kadrus, išleidau knygą „Užnemunės piliakalniai“, atspausdintus straipsnius apie Rudaminos, Obelytės-Kaukų, Paveisininkų, Varnupių piliakalnių, Vilkiatinių pilkapyną ir kt.² Jaučiu, kad savo pareigą atlikau, po manęs universitete neliko tuščia vieta archeologijos srityje.

¹ Man nepasakė, o tai buvo klaida, išėjusi man į nenaudą, aš negaunu priedo prie pensijos, nes nebuvo nepertraukiamo 25 metų darbo stažo vienoje įstaigoje, o aš perėjau konkurso keliu. Bendram darbo stažui tai nepakenkė.

² Žr. Prano Kulikausko bibliografija (1941–1997) / Lietuvos archeologija. T. 15. – Vilnius, 1998. – P. 10–17.

P. Kulikauskas, 1966 m.

Į pensiją išėjau ne visai įprastai. Ją apiforminau dar 1977 m. ar anksčiau. Išeiti galėjau kada norėjau. Jaučiau, kad jau sunku darbą atlikti gerai. Ypač vargino ekspedicijos–praktikos. Trejus metus (1980–1983) neturėjau atostogų, dirbau vienas be laboranto. Tiesa, talkino V. Daugudis, L. Dzikas, bet pagrindinė našta teko man. Todėl, kai iš kariuomenės grįžo A. Luchtanas (jį į savo vietą pasiūliau dar 1982 m., būdamas Graikijoje kartu su Mykolu Michelbertu, kuris tuo metu vadovavo Archeologijos katedrai), nutariau pasitraukti. Dekanui ir katedros vedėjui V. Lesčiui tai buvo neparanku, nes nebuvo kam dėstyti daugelio disciplinų, jis prikalbino mane likti dar porai metų, tačiau 1983 m., po muziejinės praktikos, kai pamačiau, kad darbas neduoda norimų rezultatų, nusivyliau. Studentų paruošimas ėjo ne pirmyn, o atgal – jie nedirbo, niekuo nesidomėjo. Ypač tai išryškėdavo kursinių ir diplominių darbų rašymo metu. Jei nepridėtum savo rankų, tai tie darbai tiktų tik atmetimui. Labiausiai nusivyliau studentų pasyvumu, nesidomėjimu, nenoru dirbti. Iš šalies buvo kalbama, kad universitetas ruošia „broką“, skundų buvo ir iš muziejų, ir iš kitų įstaigų, net Centro Komiteto. Žodžiu, niekas nevertino dėstytojo pastangų. Be to, nauji reikalavimai dėl darbo kontrolės buvo tokie dideli (programų sudarymas su tiksliom datom ir literatūra), kad aš nutariau pasitraukti. Tam pasitaikė gera proga. Po muziejinės praktikos padaviau pareiškimą ir buvaui atleistas.

Su Hutos (Lenkija) Istorijos muziejaus direktoriumi Buratynskiu (dešinėje), 1971 m.

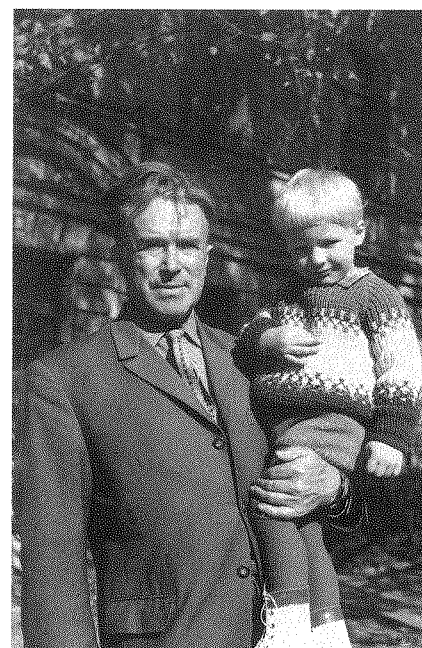
Archeologų ruošimo sunkumai ♦ Dirbant universitete visą laiką su dekanatu ir rektoratu reikėjo kovoti dėl archeologijos, kaip atskiros disciplinos, išlaikymo. Likvidavimo tendencijų buvo labai daug. Beveik kasmet reikėdavo rašyti memorandumus rektoriui ar net eiti į Centro Komitetą bei pas tuometinį Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministrą Henriką Zabulį, įrodinėti, kad archeologijos specialybė universitete turi būti. Tai pavykdavo tik didelių pastangų dėka. Archeologijos universitete niekas nerėmė, išskyrus prof. Eugenijų Meškauską ir dekaną V. Lesčių, todėl archeologų ruošimas ėjo sunkiai. Buvo dar viena priežastis, dėl kurios universiteto vadovybė nerėmė archeologijos. Laikyta, nors apie tai garsiai nekalbėta, kad archeologija – tai atsitraukimas į praeitį, tautinio patriotizmo ugdymas, nes iš tikro lietuviai savo praeitimi gali tik didžiuotis. Studentai, stodami į istoriją, pareiškime rašydavo, kad nori stoti į archeologiją, o tai erzino rektoratą. Iš pradžių į istoriją priimdavo 25 studentus. Jų paskirstymas į specialybes būdavo labai dramatiškas. Pirmiausiai kadrus pasirinkdavo TSRS istorijos katedra, toliau dalis studentų buvo paskiriami studijuoti Lietuvos TSR istoriją, kas likdavo – archeologiją ir etnografiją. Bet 1966 m., įsteigus Lietuvos istorijos katedrą, studentų priėmimas buvo padidintas iki 60–65. Padėtis pagerėjo. Kiekvienai specialybei buvo skirta po 10–12 studentų, taip pat

ir archeologijai (Kultūros ministerijos prašymu). Be to, doc. J. Dobrovolskas į Lietuvos istorijos katedrą sugebėdavo patraukti geriausius studentus. Kartą į archeologiją pavyko patraukti 10 geriausių studentų, tokių kaip A. Luchtanas, L. Dzikas, V. Aleksiejūnas, A. Butrimas, K. Katalynas ir kt. Jie beveik visi buvo pirmūnai. Aš jais didžiuojuosi. Po to mokymosi lygis pradėjo smukti, į studijas patekdavo daug silpnų studentų.

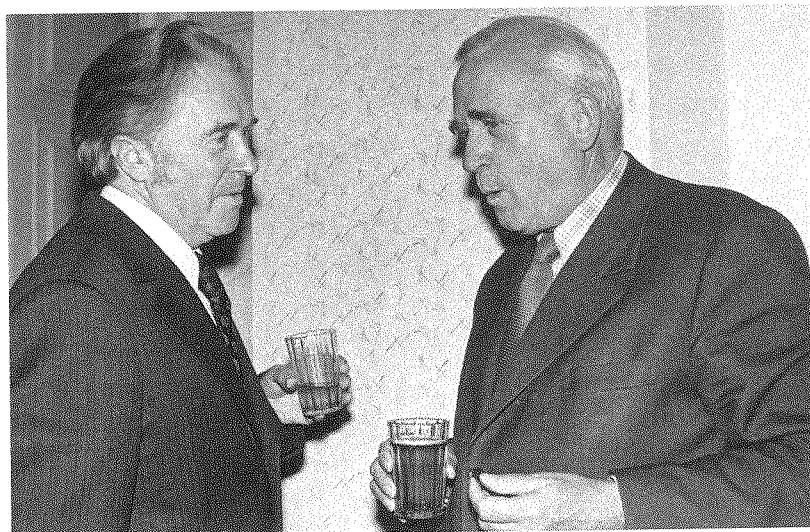
Paskutiniaisiais mano darbo metais studentai buvo „dalijami“ pagal principą: kiekvienai specializacijai 3 geriausi, 3 vidutiniškai ir 3 silpni. Kitų katedrų nariams akis baidydavo tai, kad archeologai valstybinius egzaminus laikydavo geriau negu kiti, jų diplominiai darbai būdavo įvertinami labai gerais ir gerais pažymiais. Žodžiu, tylus ignoravimas, kova dėl pirmavimo, nepasitenkinimas archeologija buvo visur.

Manęs nerėmė ir rektorius prof. J. Kubilius. Mat su juo turėjau vieną nemalonų pokalbį.

Dar buvau katedros vedėju, kai universiteto Mokslinėje taryboje buvo svarstomas mokslinių priemonių panaudojimo paskaitose ir užsiėmimuose klausimas. Prof. Z. Žemaitis, kalbėdamas apie vaizdinių priemonių panaudojimą, pa-

Su anūku Kęstučiu, 1971 m.

Su akademiku J. Jurginiu, 1976 m.

brėžė, kad turimi epidiaskopai jau paseno, reikia tokių, kaip „Leti“ aparatai. Pasisakiau ir aš, kadangi archeologijos ir etnografijos paskaitų metu medžiagos demonstravimui jie buvo būtini. Pasakiau, kad prof. Z. Žemaičio epidiaskopai paseno, o Archeologijos ir etnografijos katedra ir tokių priemonių neturi. Prorektorius Bronius Sudavičius replikavo, kad aš, esą, turįs pasimokyti iš Česlovo Kudabos, kaip įsigyti reikiamas priemones. Aš replikavau, kad iš Č. Kudabos mokytis nėra ko, universitete yra Ūkio skyrius, kuris ir turi aprūpinti viskuo, kas katedrai reikalinga. Šoko J. Kubilius, sakydamas, kad Ūkio skyrius turi daug darbų, žmonių maža ir turim patys viskuo pasirūpinti. Po posėdžio susidūriau su J. Kubiliumi koridoriuje ir jis ėmė ant manęs šaukti, kad aš negalįs iš Ūkio skyriaus to ar kito reikalauti. Aš nesusivaldžiau ir paprašiau, kad gerbiamas rektorius nešauktų. Aš prašęs ne sau asmeniškai. Taip mes susikirtome pirmą kartą. Daugiau į jį niekad nesikreipdavau, o kreipdavausi tik į prorektorius B. Sudavičių arba Joną Grigonį.

Antrą kartą prof. J. Kubiliui išipykau kai buvo naikinama Archeologijos ir etnografijos katedra. Visą šią istoriją stengsiuos aprašyti plačiau – istorijai... Tais metais prof. J. Kubilius grįžo iš JAV, kur skaitė matematikos paskaitas. Matyt, jam kliuvo nuo JAV lietuvių, kodėl Vilniaus universitete yra TSRS ir Visuotinės istorijos katedros, o Lietuvos istorijos katedros nėra. Grįžęs ir informavęs apie tai

tuometinį Centro Komiteto pirmąjį sekretorių Antaną Sniečkų, prof. J. Kubilius gavo nurodymą, kad tokia katedra steigtina. J. Jurginio ir J. Žiugždos pasiūlymu ji turėtų būti steigama vietoj Archeologijos ir etnografijos katedros. Klausimas buvo svarstomas fakulteto mokslinėje taryboje, kur tarp manęs ir prof. J. Žiugždos kilo disputas. Aš įrodinėjau archeologijos ir etnografijos reikalingumą. Mane palaikė dalis dėstytojų, tarp jų prof. Eugenijus Meškauskas. Po diskusijų katedrą nutarta pavadinti Lietuvos istorijos, archeologijos ir etnografijos katedra. J. Žiugždos paveiktas, J. Kubilius su tuo nesutiko ir paliko pavadinimą Lietuvos TSR istorijos katedra. Archeologiją ir etnografiją inkorporavo į katedros sudėtį motyvuodamas, kad archeologija ir etnografija yra istorijos mokslo šakos, tuo susiaurindamas šių mokslų sampratą.

Po tokio sprendimo su prof. P. Dunduliene nuvykome į Centro Komitetą prašydami, kad Archeologijos ir etnografijos katedra universitete būtų apginta. Tuo metu CK Mokslo skyriaus vedėjas buvo Vasilijus Jemeljanovas, o jo pavaduotojas – Algis Jakaitis, archeologas ir buvęs mano studentas. V. Jemeljanovas nenorėjo mudviejų priimti, aiškindamasis esąs labai užimtas, bet, A. Jakaičiui tarpininkaujant, buvome priimti. A. Jakaitis mus pasitiko prie durų, nuvedė į kabinetą ir dalyvavo viso pokalbio metu. V. Jemeljanovo kabinete radome Aukš-

Istorikų ekskursija į Paragius, į Lazdynų Pelėdos memorialinį muziejų, 1976 m. birželis

VU istorijos katedra 1978 m. Sėdi iš kairės: P. Kulikauskas, P. Dundulienė, V. Lesčius, S. Lazutka; stovi: A. Luchtanas, A. Vasiliauskienė, I. Valikonytė, J. Dobrovolskas.

tojo ir specialiojo viduriniojo mokslo komiteto pavaduotoją Vaclavą Pranaitį, su kuriuo aš jau buvau pažįstamas. Sakėme, kad mes norėtume išsiaiškinti, ar nurodymas steigti Lietuvos TSR istorijos katedrą yra Centro Komiteto nuomonė, ar tai J. Jurginio, J. Žiugždos ir J. Kubiliaus sumanymas? Paaiškėjo, kad tai pastarųjų asmenų nuomonė. Centro Komitetas esąs už tai, kad archeologai ir etnografai būtų ruošiami. V. Jemeljanovas tuoj pat, mums esant, paskambino prorektoriumi J. Grigoniumi, nes J. Kubiliaus tuo metu nebuvo ir pabrėžė, kad archeologai ir etnografai turi būti ruošiami. V. Jemeljanovo kabinete išbuvome porą valandų.

Po susitikimo jautėmės stipresni ir, kartu su P. Dundulienė, nutarėme kovoti toliau. Parašiau rektoriui memorandumą. Be to, nuėjau pas ministrą H. Zabulį, viską išdėsciau, pasakiau Centro Komiteto nuomonę. H. Zabulis priėmė maloniai. Ilgai kalbėjomės, tačiau jis apgailestavo, kad dėl katedros reorganizavimo jau priimtas nutarimas ir jį panaikinti nepatogu. Man esant paskambino J. Kubiliui ir paprašė platesnės informacijos. J. Kubilius paklausė: „Tai ar ne Kulikauskas ten rūpinasi?“ H. Zabulis atsakė: „Kulikauskas ir kiti.“ Tai labai nepatiko J. Kubiliui.

Paskutiniai mokslų metai VU. Dekanas V. Lesčius sveikina su jubiliejiniu gimtadieniu, 1983 m.

Aš J. Kubilių pažinojau jau seniai. Gaila, kad šis geras, „galvą turintis“ mokslininkas, mokantis daug kalbų, daug pasiekęs matematikos srityje, humanitarinių mokslų niekad nerėmė, apie istorikus buvo prastos nuomonės. Po šių mano žygių prof. J. Kubilius labai išsižeidė, susitikęs nesisveikindavo. Aš elgiausi taip pat. Daugiau niekad į jį nesikreipiau¹.

Taigi rektorių manęs nerėmė, nepalaikė. Kai buvo iškilęs klausimas suteikti man habilituoto daktaro laipsnį, jis atsisakė tai padaryti. Prof. S. Lazutka, kuris aiškinosi šį klausimą, pasakė, kad „rektoratas tavęs nepalaiko“. Vėliau aš ir nebesistengiau, sakydavau, kad „nugaišiu“ ir be daktarato.

Šiaip katedroje ir universitete sugyvenome gerai, buvau vertinamas. Aišku, visko neprašysi.

¹ Čia turiu pridurti, kad gyvenome ir gyvename kaimynystėje, bet J. Kubilius izoliavosi nuo kaimynų, nesisveikino, nematė, kad ko nors nepaprašytume. Universiteto dėstytojai jo privengė, jis priima nedraugiškai, niekam niekada nėra padėjęs, o ypač buitiniuose reikaluose. Mėgo sakyti, kad buto jis irgi ilgai neturėjęs, disertaciją rašęs išvietėje. Tai daugiau negu cinizmas.

Mokslų Akademijos Istorijos institute¹

Pirmieji žingsniai ♦ Į Lietuvos MA, kuri buvo įkurta 1941 m. sausio 16 d., bandžiau patekti dar 1941 m. Padaviau pareiškimą MA prezidentui V. Krėvei, siūlydamasis padirbėti lietuvių tautos labai archeologijos srityje, nes tuomet jau įkurtame Istorijos institute veikė ir Proistorės (archeologijos) sekcija, kuriai vadovavo dr. J. Puzinas. Pastarasis nepritarė mano sentimentaliai pareiškimui. Į Akademiją manęs nepriėmė. Ten buvau priimtas 1948 m., kai persikėliau gyventi į Vilnių, kur, kaip jau minėjau, nuo 1944 m. dėščiau universitete.

1948 m. Istorijos instituto direktoriumi buvo istorikas ir juristas prof. Povilas Pakarklis. Tai jis mane pakvietė dirbti jaunesniuoju moksliniu bendradarbiu. Istorijos institute iš pradžių nebuvo nei archeologijos padalinio, nei baigusių archeologijos specialybę žmonių – diplomuoti archeologai dirbo kitose įstaigose: R. Volkaitė-Kulikauskienė – Vilniaus universitete, R. Jablonskytė-Rimantienė – Kauno M. K. Čiurlionio muziejuje. Ten pat dirbo ir pulkininkas P. Tarasenko.

Institute radau tuomet dar studentą, šiandien žinomą archeologą, Adolfą Tautavičių. Tai ir viskas. Universitete studentų istorikų buvo daug, tačiau archeologiją pasirinko vos keli. Pirmoji archeologė, baigusi Vilniaus universitetą po karo, buvo Kazimiera Gabriūnaitė, išvykusi dirbti į Kauno istorijos muziejų. Kitos mergaitės nuėjo dirbti į mokyklas.

Iš pradžių organizuoti darbą buvo sunku. Mano patirtis taip pat buvo nedidelė, darbui sąlygų nebuvo, archeologijos mokslo niekas neglobojo. Prof. P. Pakarklis vieną kartą man pasakė, kad archeologijos jis negalys remti, nes sunki padėtis ir su Lietuvos istorija². P. Pakarklis pasakė: „Jei aš nieko nepadarysiu archeologijos srityje, niekas manęs nebars, jei nieko nepadarysiu Lietuvos marksistinės istorijos srityje, mane vieni bars, kiti kritikuos“. Ir tai buvo tiesa.

Kiti vėjai papūtė, kai 1948 m. instituto direktoriumi tapo Lietuvos MA viceprezidentas prof. J. Žiugžda. Iki 1948 m. Istorijos institute dirbo atsitiktiniai surinkti kadrai, koncepcijos skirtingos, nenusistovėjusios, dažnas nežinojome ką ir kaip dirbti.

¹ Apie mano darbą Istorijos institute parašytas straipsnis „Archeologijos mokslas Istorijos institute pokario metais“ / Lietuvos istorijos metraštis 2000. – Vilnius, 2001. – P. 379–396.

² Universitete Lietuvos istoriją dėstė prof. J. Žiugžda, bandė įtraukti mano žmoną, pakviesti buvo kai kurie buvę mokytojai, bet iš to nieko neišėjo.

1949 m. archeologinių ekspedicijų ataskaitinę parodą apžiūrint. Iš kairės: MA prezidentas J. Matulis, viceprezidentas ir Istorijos instituto direktorius J. Žiugžda, Istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas S. Jaskėnas, Istorijos ir etnografijos muziejaus darbuotojas Karosas, akademikas I. Budrys.

♦
Kaip jau minėjau, institute atskirų sektorių, kaip dabar, ar skyrių nebuvo. Bendradarbiai planavo temas pagal savo specialybę. Aš, žinoma, ėmiausi archeologijos, bet trūko žinių, ypač buvo neaišku, kaip pritaikyti tą marksizmą, kuris tuomet buvo būtinas. Tačiau kaip mokėjome, taip sukomės.

Lietuvos istorijos srityje dirbo J. Jurginis, aš – archeologijos, Pranė Stakėnaitė-Decikienė-Dundulienė – etnografijos, Kazlauskienė ir Reimerytė – folkloro, Jurga? – muzikos, Šteinbekas – filosofijos srityse.

Tačiau gyvenimas krašte gerėjo, tvarkėsi. Į Mokslų Akademiją ėmė plaukti žmonių laišakai apie ardokus kapinynus, aptinkamus archeologinius dirbinius. Deja, suorganizuoti kasinėjimus nebuvo jokių sąlygų.

1940 m. Kauno Vytauto Didžiojo muziejus buvo pradėjęs tyrinėti daug archeologinių kapinynų Kretingos apskrityje, tačiau karas sutrukdė tyrinėjimus baigti. Gerai žinojau įdomią medžiagą, kuri buvo gauta iš šių kapinynų, rūpėjo jų likimas, tuo labiau, kad jie visi buvo ardomi, griaunami, iš jų imamas graužas (Kurmaičiai, Rūdaičiai, Reketė).

Proga pamatyti šiuos paminklus pasitaikė 1948 m., kai iš Maskvos archeologijos instituto atvyko Georgijus Borisovičius Fiodorovas. Jo tikslas buvo rinkti

Prie Aukštakalnio kalno (Naujasodžio kaimas, Rokiškio apskr.), 1949 08 03

medžiagą savo kandidatinei disertacijai apie monetų ir lydinių lobius. Jei 1948 m. kas nors atvykdavo iš Maskvos mokslo reikalais, jam būdavo suteikiama visokeriopa pagalba. G. Fiodorovas tuo metu buvo jaunesnysis mokslinis bendradarbis, buvo vedęs žinomo kino režisieriaus Rošalio dukrą Mają, o Rošalio žmona tuo metu Lietuvoje statė filmą „Marytė Melnikaitė“. Žmonės gerai žinomi, todėl Mokslų Akademija G. Fiodorovui neatsakė nieko.

Jam pageidaujant, buvo suorganizuota ekspedicija susipažinti su Lietuvos archeologiniais paminklais. Kadangi, kaip jau minėjau, rūpėjo patikrinti, kokia po karo yra archeologinių Žemaitijos paminklų būklė, ją ir pasirinkome. Tai buvo pirmoji, taip vadinama archeologinė žvalgomoji ekspedicija. Nors menkai težinojom, ką reikia joje veikti moksliniu požiūriu. Rūpėjo aplankyti archeologinę paminklą, nufotografuoti, aprašyti, sudaryti planą, surinkti senienas. Tas ir buvo padaryta. Atskirai apie ekspediciją vėliau. Ši ekspedicija davė impulsą pradėti archeologinius tyrinėjimus.

Antras svarbus momentas – Linksmučių senkapio kasinėjimai. Iš jo teritorijos Pakruojo statybininkai ir kelininkai pradėjo imti žvyrą ir aptiko žmonių griaučius, daug dirbinių. Vietos žmonės prašė Akademiją ištirti senkapį (apie tai irgi atskirai).

Tartu (Estija) geležinkelio stotyje grįžtant iš mokslinės konferencijos. Iš kairės: P. Tarasena, A. Tautavičius, P. Kulikauskas; dešinėje R. Kulikauskienė, 1951 05 27

Profesorius J. Žiugžda ir akademikas J. Matulis rėmė archeologus¹, teikė visokeriopą pagalbą, o tuomet tai buvo ypatingai svarbu, nes visokie administratoriai ministerijose, komitetuose ir universitete bijojo remti archeologiją, atseit, tai atitraukia žmones į praeitį.

Profesoriui J. Žiugždai perėmus Istorijos institutą, mane greit paskyrė moksliniu sekretoriumi. Mano padėtis buvo sunki, administravimui aš nebuvau tinkamas, ypač sunku tuomet buvo ruošti mokslo tiriamuosius planus, ataskaitas, ruošti posėdžius, vesti susirašinėjimus. Patirties neturėjau, o popierizmas buvo užvaldęs visą darbą. Būdamas sekretoriumi, rašiau visus raštus, direktorius pats nėra parašęs nei vieno – viską dariau aš, jis tik ištaisydavo kalbą, paredaguodavo. Sunku buvo ir dėl laiko stokos, reikėjo ruošti kandidatinę disertaciją. Moksliniam sekretoriui teko turėti reikalų su istorikais, etnografais, folklorininkais, muzikologais, darbo buvo daug, žmonės įvairūs, prieštaringi, bet stengiausi būti objektyvus, nes visi mokslai įdomūs, reikalingi, tačiau apleisti. Ypač sunku buvo svarstyti straipsnius, monografijas. Didžiausia naš-

¹ P. Kulikauskas. Dešimtmečiai, skirti Mokslų Akademijai / Juozas Matulis. T. 1. – Vilnius, 1999. – P. 102–105.

Prie Nemenčinės piliakalnio, 1954 m.

ta buvo organizuoti Lietuvos istorijos šaltinių¹ paruošimą spaudai. Iniciatyva priklausė J. Jurginiui, bet man teko samdyti vertėjus, sudarinėti sutartis, apiforminti apmokėjimus. Vertėjus turėjome kelis: Pelikšas Bugailiškis ir Lozoraitytė vertė iš lenkų kalbos, Leonas Valkūnas – iš lotynų, dar turėjome senosios vokiečių kalbos vertėją. Vis tik vieną tomą išleidome, ir, nors mano pavardės ten nėra, padirbėti prie tomo teko daug. Su žmonėmis sugyventi sekėsi, nors buvo sunkumų, spaudimo, reikalavimų.

Mokslinė ir organizacinė veikla ♦ 1949 m. apgyniau kandidatinę disertaciją tema: „Kurmaičių archeologiniai paminklai ir jų tyrimų duomenys“. Tuo metu tai buvo vienas žymiausių Lietuvos archeologijos paminklų iš I tūkst. pr. Kr. Jis buvo ypač reikšmingas sprendžiant etninės istorijos klausimus, kadangi čia surasti pilkapiai datuojami tiek I tūkst. pr. Kr., tiek pirmaisiais a. po Kr. Galima buvo pasekti kultūros tęstinumą, o tai buvo ypač svarbu sprendžiant etnines problemas. Darbas rusų kalba buvo nusiųstas Vyriausiajai atestacinei komisijai (VAK – Vysšajai atestacionnaja komissija). Mano oponentais buvo jau minėtas

¹ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. – Vilnius, 1955. – T. 1.

G. Fiodorovas iš Maskvos, P. Tarasenko ir prof. K. Jablonskis. Iš pradžių buvo numatytas profesorius Juozas Baldžius, bet tuo metu įvyko nenumatyti dalykai. Prof. J. Baldžius garsėjo kaip etnologas, turėjo fenomenalią atmintį, skaitydavo be užrašų, buvo labai apsiskaitęs, bet kartu ir labai savotiškas. Vėliau paaiškėjo, kad jis mėgo stikliuką, „dėjosi“ su vyrais, kurie jį ir pražudė. Gėręs ir uliavojęs su jūrininkais, kurie dėl nežinomų priežasčių jį taip sumušė, kad be sąmonės buvo nugabentas į Pirmąją tarybinę ligoninę. Ten aš jį aplankiau, bet pasikalbėti buvo neįmanoma. Gydytojas, lydėjęs mane į palatą, pasakė, kad jo būklė labai rimta ir jis greitai neatsigausiąs. Disertacijos gynimą teko atidėti. Tuomet, pasitarus su prof. Žiugžda ir J. Jurginiu, nutarėm pakviesti P. Tarasenką, kaip sumaniausią ir autoritetingiausią Lietuvos archeologą. Pastarasis sutiko ir disertacijos gynimas kiek pavėluotai įvyko.

Po gynimo buvo sunku sutvarkyti „popierius“, kurių buvo ypač daug, viską reikėjo tvarkyti pačiam. Gerai, kad tuomet kandidatinę disertaciją (pirmąją universitete, manoji – pirmoji Akademijoje) buvo apgynęs J. Jurginis¹ ir jau turėjau pavyzdį, kaip tuos „popierius“ tvarkyti. Padėjo universitete tuos reikalus tvarkęs Haškeris, mano gimnazijos vokiečių kalbos mokytojos Haškerienės vyras.

Tada buvo mada oponentus ir artimiausius bendradarbius pavaišinti. Gyvenome su šeima pastogėje Moniuškos 9a. Turėjome vieną didesnę ir du mažus kambarėlius, buvo labai ankšta, bet kavutę namuose „suorganizavome“. Atvyko oponentai, bendradarbiai J. Jurginis ir Seraja Šapšalas (1873–1961), buvę bei esami studentai, kurie „suorganizavo“ piliakalnio formos tortą (Bronė Burokaitė-Tautavičienė, Agota Grybauskaitė-Jankevičienė ir kt.).

Apgynęs kandidato disertaciją, nuo mokslinio sekretoriaus pareigų buvau atleistas. Ją užėmė Zoja Kutorgienė, vėliau Nina Eicher-Lorka. Aš turėjau geresnes sąlygas atsidėti vien archeologijai. Teko organizuoti ekspedicijas, vykdyti archeologinius kasinėjimus, rašyti skyrių apie pirmąją visuomeninę santvarką „Lietuvos istorijai“². Ypač sunku buvo rašyti šį skyrių: trūko žinių,

¹ Juozas Jurginis Vilnius universitetą baigė 1946 m., o 1948 m. apgynė kandidatinę disertaciją. Aš jį universitete egzaminavau iš archeologijos pagrindų, kiek vėliau tą patį egzaminą pas mane laikė ir jo žmona Stasė Jurginienė. Paklausta, ką skaitė iš archeologijos, pasakė, kad tik visuotinę pasaulinę istoriją. Tokios tai buvo žinios iš archeologijos.

² Pirmąją bendruomeninę santvarką Lietuvos TSR teritorijoje / Lietuvos TSR istorija. T. 1. Nuo seniausių laikų iki 1861 metų. – Vilnius, 1957. – P. 5–37.

šaltinių, nebuvo medžiagos iš piliakalnių ir gyvenviečių tyrinėjimų. Todėl pradėjome tyrinėti piliakalnius: Nemenčinėje, vėliau – Migonyse, Punioje bei Kau-no HES'o rajone.

Istorijos mokslų kandidato laipsnis buvo svarbus dalykas, nors nesijau-čiau daugiau išmanęs negu prieš tai. Reikėjo daug dirbti, sekti literatūra, rašyti straipsnius. Kandidatų „badas“ jautėsi visur, apie mokslo daktarus – tik svajota. Buvau pakviestas dirbti Partinėje mokykloje, bet sugebėjau išsisukti. Tačiau Mask-va reikalavo daktarų. Todėl 1952 m. prieš savo norą buvau pasiūlytas TSRS Mokslų Akademijos Archeologijos institutui kandidatui į „daktarus“. Labai bijo-ju tokio paskyrimo. Mano moksliniais vadovais buvo paskirti žymiausi to meto archeologai: Archeologijos instituto direktorius Aleksandras Udalcovas ir Sla-vistikos instituto direktorius Piotras Tretjakovas.

Paskyrė man kambarį mokslininkų bendrabutyje Gorkio gatvėje netoli Baltarusijos geležinkelio stoties. Tuo metu čia jau gyveno ir ruošė daktarą prof. P. Pakarklis.

Su prof. A. Udalcovu kalba trumpa, jis buvo daugiau garbės vadovas, o tikruoju vadovu tapo akad. P. Tretjakovas. Pas jį keletą kartų buvau konsultuotis

Aukštadvario apylinkėse su dailininku V. Kairiūkš-čiu (kairėje), 1958 m.

dėl temos – norėjau rašyti darbą tema „Senasis geležies amžius Lietuvoje“. Iš šio laikotarpio turėta daugiausia medžiagos ir buvo pavyzdys, kaip reikia tokį dar-bą rašyti – tai prof. akad. H. Mooros išleistas darbas „Die Eisenzeit in Letland bis etwa XV Jahrhundert nach Kristen Geburt“ (Geležies amžius Latvijoje iki XV šimtmečio po Kristaus). P. Tretjakovas nelabai tai temai pritarė, bet, kai paaiški- nau, kokia gausi ir įdomi turima medžiaga, pagaliau sutiko. Tepasakė, kad nerei- kėtų kopijuoti H. Mooros.

Pradėjau rinkti medžiagą apie paminklus ir dirbinius, ją turiu ir dabar. Parašyti disertacijos nepavyko, nes greitai buvau Istorijos instituto vadovybės atšauktas rašyti skyrių anksčiau paminėtai Lietuvos TSR istorijai apie pirmąją bendruomeninę santvarką Lietuvoje.

Disertacijos rašymui laiko neliko. Taip ir likau be daktarato. Dirbant insti- tute dažnai buvau kritikuojamas už tai, kad nerašau disertacijos daktaro laips- niui įgyti¹. Taip ir likau tik mokslų kandidatui. Daug laiko atimdavo archeologi- nės ekspedicijos, ataskaitų rašymas, konferencijų organizavimas, dalyvavimas jose su pranešimais ir pan.

Dirbti tapo lengviau, kai į archeologijos ir etnografijos skyrių, kuriam vado- vavau, atėjo dirbti archeologė Ona Navickaitė, Vytautas Daugudis. Jau gerai ži- nojome archeologijos mokslo padėtį, esamas problemas. Ypač daug jų iškilo, kai 1955 m. reikėjo organizuoti kasinėjimus Trakuose, Vilniuje, Kaune ir kitur. Apie svarbesnių paminklų tyrinėjimus stengsiuosi parašyti atskirai.

Dirbant Istorijos institute teko susitikti su įvairiais žmonėmis, instituto rei- kalais važinėti į Maskvą, dalyvauti konferencijose, simpoziumuose, įvairiausiuose pasitarimuose. Susipažinau su žymiausiais tarybiniais archeologais.

Dirbti buvo įdomu, reikėjo daug ką organizuoti, rašyti darbus, ugdyti kad- rus. Ilgą laiką atskiro archeologijos padalinio nebuvo. Kolektyvas dirbo indivi- dualiai pagal specialybę. Po 1955–1958 m. padėtis pagerėjo: atsirado daugiau istorikų, archeologų, etnografų. Į archeologijos veiklą įsijungė Laima Nakaitė- Vaitkunskienė, Aldona Bernotaitė-Gerdvilienė, Eugenija Gintautaitė-Butėnienė,

¹ Dirbdamas universitete į auditoriją nenorėjau eiti nepasiruošęs, teko daug skaityti. Tai atimda- vo pagrindinį laiką, o kur visokie nuobodūs ir nereikalingi posėdžiai, ataskaitų ir planų rašymas bei kitas bjaurus popierizmas, seminarai, minėjimai, jubiliejai ir pan.

Renkant titnagus. Kairėje
R. Rimantienė, 1959 m.

dailininkė-braižytoja Maja Požėlaitė¹, Izabelė Vlada Sadauskaitė. Institutas turėjo fotografą Vladą Barzdžių. Mūsų darbai buvo įvertinti tik tada, kai 1956 m. buvo leista organizuoti atskirą Archeologijos sektorių.

Kadangi archeologai ir etnografai ilgą laiką buvo sujungti viename sektoriuje, teko būti ir etnografų vadovu, kas man išėjo į naudą, supratau jų darbą, siekius. Ilgą laiką teko dirbti su etnografais Vaciu Miliumi, Angele Vyšniauskaitė, Izidoriumi Butkevičiumi, Kazyte Kairiūkštyte ir kitais, siekusiais savarankiškumo, „nepriklausomybės“. Nors aš ir stengiausi būti objektyvus, tačiau etnografai į mane žiūrėjo su nepasitenkinimu – kaip archeologas gali vadovauti etnografijai. Tačiau straipsnių ir monografijų kiekiu etnografai pirmavo, o tai rodo, kad jie nebuvo skriaudžiami.

¹ Maja Požėlaitė buvo labai kukli ir užsidariusi asmenybė, su kuria, kaip ir su visais, sugyvenau gerai. Ji man padarė daug iliustracijų skelbiamiems straipsniams. Po kurio laiko išėjo dirbti į projektavimo institutą prie „Halės“ turgavietės Pylimo gatvėje ir buvo net instituto direktorė.

Kiekvienas straipsnis, kiekvienas darbas turėjo būti recenzuojamas dviejų recenzentų ir svarstomas sektoriuje, tik po to galėjo būti rekomenduojamas spaudai. Sektoriaus vadovas privalėjo dalyvauti visuose svarstymuose. Pame nu, kartą svarstyti etnografų darbus ir paruošimą spaudai iš Maskvos atvažiavo L. N. Terentjeva. Ji pareikalavo, kad ir aš dalyvaučiau svarstyme. Tuo labai nepatenkinta buvo A. Vyšniauskaitė, papriekaištavusi man, kad aš, esą, sugebėjęs parodyti, kad vadovauju etnografams. Tai ji pasakė su ironija ir nepasitenkinimu.

Taigi, archeologija buvo atskirta nuo etnografijos, o Etnografijos sektoriaus vadove tapo A. Vyšniauskaitė, pati etnografijos mokslų nebaigusi...

Intrigų, pavydo, slapto niekinimo buvo pakankamai. Daug kas įtarė, kad aš bendradarbiauju su saugumo struktūromis ir panašiai. Mano sąžinė rami, skundais neužsiiminėjau, jokių ryšių su saugumu neturėjau, nors pasiūlymų ir būta. Man tai būtų buvę nepakenčiama. Niekad kitų sąskaita nepadariau nieko neleistino.

Būta ir konfliktnių situacijų. Mums atrodė, kad prof. J. Žiugžda, būdamas instituto direktoriumi ir viceprezidentu, mažai rūpinasi instituto reikalais. Tuo tarpu tvarkant instituto reikalus su kitomis žinybomis, net su TSRS MA žmonėmis, tekdavo išgirsti pasakant: „Jums gerai, direktorius viceprezidentas, jis gali padaryti, padėti“. Deja, tos pagalbos dažniau nejutom, nei turėjom. Visus reikalus tvarkė J. Jurginis.

1950–1960 m. ypač aktualus buvo patalpų klausimas. Kai karinis dalinys išsikraustė iš Gedimino kalno papėdėje esančių patalpų, iškilo jų paskirstymo institutams klausimas. Ir kas tik į jas nepretendavo. Ypač stiprūs konkurentai buvo geologai ir ekonomistai. Dėl patalpų perdavimo Istorijos institutui teko smarkiai pakovoti ir net konfliktuoti su prof. J. Žiugžda. Aš jam pasakiau, kad jis visai nesirūpina institutu. Jis labai „užsigavo“ ir pasakė: „Aš juk ne vien instituto direktorius, bet ir viceprezidentas. Mane tuoj apkaltins, kad aš esu šališkas ir nežiūriu kitų institutų reikalų“. Be abejo, jis buvo teisus, tačiau kitų institutų vadovai buvo ryžtingesni, naudojosi prof. J. Žiugždos tolerancija.

Pagaliau buvo nutarta, kad mažesnę pastatėlį ir ilgąjį pastatą gaus Istorijos muziejus, o geologai – du mažus pastatėlius (kurių vienas vėliau buvo nugriautas), stovėjusius arčiau Neries.

Taigi, pagaliau Gedimino pilies kalno papėdės pastatai MA Prezidiumo buvo paskirstyti: Istorijos–etnografijos muziejus gavo namelį, prisišliejusį prie pat kalno ir didįjį pastatą, kuris turėjo būti suremontuotas, pritaikytas muziejaus ekspozicijai, o pastatėliai arčiau gatvės perduoti geologams. Jie dabar nugriauti, o likęs pastatas naudojamas muziejaus laboratorijoms.

*Ilgai neberašiau...*¹ ♦ Taigi, Istorijos institutui priklausė ir keletas muziejų: Istorijos (vadovas etnografas Juozas Petrulis), Archeologijos ir etnografijos rinkinių (vadovas Vincas Žilėnas) bei Šiaulių „Aušros“ (vadovai P. Bugailiškis, vėliau – Mykolas Černiauskas) muziejai.

Gavus patalpas, jos pradėtos ruošti muziejaus reikmėms. Ilgąjį rūmą reikėjo restauruoti, o visą vidų rekonstruoti. Vėl įvairūs projektų aptarimai, svarstymai, diskusijos. Nors gerų norų būta per akis. Ypač didelį entuziazmą rodė architektas Sigitas Lasavickas, Vytautas Balčiūnas ir kt., bet klausimas nebuvo lengvai išsprendžiamas. Ilgasis pastatas buvo statytas ant senosios gynybinės sienos, neturėjo izoliacijos ir drėgmė pasiekė visą pirmąjį aukštą. Galų gale buvo išgriauti buvę kareivinių pertvėrimai ir suprojektuotos ekspozicijų salės. Mažasis pastatas, prigludęs prie pat Gedimino kalno šlaito buvo pritaikytas administracijai. Fondams patalpų nesurasta, dalis eksponatų laikinai liko universiteto patalpose. Svarstant pastato pritaikymą muziejui, architektui Sigitui Lasavickui esu pasakęs: „Būk vyras ir paruošk tokį projektą, kad pastatytum naują muziejų“. Naujo muziejaus niekas niekad nebūtų leidęs statyti, viską galima buvo padaryti tik rekonstrukcijos sąskaita, nors tai kaštuotų milijonus, kurių užtektų naujų rūmų statybai. Deja, nugalėjo architekto Vytauto Landsbergio–Žemkalnio nuomonė, esą tai architektūros paminklas, esame prie jo pripratę tokio, koks jis yra, ir reikia jį tokį palikti. Nors tai buvo didelį autoritetą turėjusio architekto nuomonė, aš išdrįsau paprieštarauti sakydamas, kad pastatas tikrai yra istorinis, tačiau neturi jokios architektūrinės vertės. Nugalėjo V. Žemkalnio nuomonė, pastatas buvo rekonstruotas, paliekant jį tokį, koks buvo pastatytas XVII a.

Archeologijos ekspozicijai teko viena salė pirmame aukšte, fondai įrengti pastogėje. Po visų paruošiamųjų darbų buvo įrengta ekspozicija, kurios pagrin-

¹ Šią prisiminimų dalį apie darbą Istorijos institute parašiau 1992 m. liepos pradžioje, gulėdamas Santariškių ligoninėje.

diniu autoriumi buvo entuziastas architektas Masalskis. Laikui bėgant ekspozicija buvo papildoma, bet pagrindas liko tas pats¹.

Kaip jau minėjau, dirbant institute rūpėjo archeologijos reikalai, rašiau straipsnius, reikėjo svarstyti bendradarbių parašytus darbus, skatinti juos rašyti disertacijas bei įsigyti mokslo laipsnius. Niekam kelio nepastojau. Buvau nepatenkintas tais, kurie dėjosi mylį ir besidomį archeologija, o iš tikrųjų nieko nesugebėdavo nuveikti. Tokiems buvau priešas, tačiau neskubėjau jais atsikratyti. Nenorėjau nieko skriausti, todėl, man būnant sektoriaus vadovu, nebuvo atleistas nei vienas žmogus. Stengiausi gabiausius, baigusius universitetą, pritraukti į sektorių. Taip buvo priimtas Mykolas Michelbertas, prieš kurio priėmimą prieštaravo A. Tautavičius, Kęstutis Navickas, Vytautas Daugudis, iš Šiaulių muziejaus buvo pakviesta Laima Nakaitė, dabar žymi archeologė, prisiviliojome ir R. Jablonskytę–Rimantienę, kurios direkcija ilgą laiką nenorėjo priimti. Į Etnografijos sektorių buvo priimtas Izidorius Butkevičius, kėlęs sąlygą, kad noris dirbti tik liaudies architektūros srityje. Aš jam patariau jokių sąlygų nekelti, kitaip jo nepriims, o kai įdarbins, renkant temas galės savo norus įgyvendinti. Jis paklaūsė ir, švenčiant jo 50-ties metų jubiliejų, man apie tai priminė ir už tai padėkojo. Turėjau ir nepatenkintų, ypač etnografų – V. Milių ir A. Vyšniauskaitę.

Iš visų bendradarbių labiausiai išsiskyrė A. Tautavičius. Tai buvo geras ir paklusnus studentas, gabus, turįs gerą atmintį, darbštus, pažinojo archeologinę literatūrą, sudarinėjo kartotekas, kaupė literatūros šaltinius. Iš visų jį ypač išskiria, su juo aptardavau visus archeologinius reikalus, pasitikėjau juo, neturėjau jokių paslapčių, jam galėjau patikėti atsakingesnį darbą. Užduotis jis vykdydavo, niekad jo neįtariau klasta ar nepasitenkinimu. Kai 1962 m. išėjau iš instituto, mano atžvilgiu jis pasielgė netaktiškai – pareiškė, kad visą laiką buvo „stumdomas“. Mat reikėjo gelbėti ardokus paminklus ir aš siūsdavau jį. Pasirodo, jis buvo nepatenkintas, kai gavo tyrinėti Gedimino kalno papėdę, nes vasarą teko sėdėti mieste, o ne kasinėti kur nors prie upelio ar ežero. Bet jis net nepagalvojo, kad, kasinėdamas papėdę, išgarsėjo kaip archeologas. Iki tol niekas nežinojo, kad yra toks A. Tautavičius. Tai sumanus žmogus, bet, pasirodo, garbėtroška ir pavydus. Tapęs sektoriaus vadovu norėjo, kad visi jo klausytų ir darytų taip,

¹ Nauja archeologinė ekspozicija buvo įrengta 2000 m., naujose, taip pat Gedimino kalno papėdėje esančiose, patalpose.

kaip jis sako. Supriešino žmones. Vieni nuėjo su juo, kiti laikėsi neutraliai arba tylėjo. Jis pasėjo archeologų tarpe nesantaiką, pataikavimą.

Dar man būnant sektoriaus vadovu, A. Tautavičius savo iniciatyva lankydavo kitus archeologus, kasinėjusius tą ar kitą paminklą, konsultavo, patarinėjo, o kai tapo sektoriaus vadovu – elgėsi priešingai. Vaizdavo liberalą: „Aš nestumdysiu žmonių, kaip stumdė Kulikauskas“. Rezultatas – buvo nebekreipta dėmesio, kad pirmiausiai reikia tyrinėti ardomus paminklus, važiuoti kasinėti leido bet kam ir bet kur, tyrinėjo net ne archeologai, o tariami mėgėjai. Tiems dalykams aš griežtai priešinausi. „Partizanaudamas“ archeologinę karjerą pradėjo klaipėdietis Žulkus, telšietis Valantinas ir kt. Ypač daug klaidų buvo padaryta kasinėjant Trakų pilį, Medininkus, Vilniaus senamiestį ir kt.

Net archeologų tarpe A. Tautavičius vadinamas „didžiuoju chamu“. „Mažuoju chamu“ buvo vadinama O. Navickaitė. Dėl A. Tautavičiaus esu gavęs net prof. J. Žiugždos pastabą: „Tai jūs jį tokį padarėte jam pataikaudamas, išlepinot jį“. Aš atsakiau, kad taip, tai labai nemalonus jo elgesys, bet tai gabus ir darbštus darbuotojas. O. Navickaitė net buvo tapusi partinės organizacijos sekretore, kuri viską „sunešdavo“ į rajkomą. Ji buvo ir pačių partinių nemėgstama. V. Daugudis laikėsi santūriai, stengėsi sakyti ir nepasakyti. M. Michelbertas perėjo į A. Tautavičiaus pusę.

Kartais nepritardavau A. Tautavičiaus pasiūlymams. Jis žūt būt norėjo į sektorių „įtaisyti“ Vytautą Urbanavičių, dirbusį Istorijos muziejuje konservatoriumi. Mano nuomone idealu, kai archeologinių dirbinių konservatoriumi dirba archeologas, bet, man išėjus, jis tuoj buvo priimtas¹.

Kaip buvęs muziejininkas, nenaikinau jokių raštų, jokių laiškų. Jų susidarė jų nemažai. Man išėjus iš instituto, A. Tautavičius, jo žodžiais, atliko „mėšlavežį“ – viską sunaikino, o buvo įdomių raštų nuorašų bei juodraščių, laiškų paminklų apsaugos reikalais.

1948 m. atėjęs dirbti į institutą buvau vienas, o išeidamas palikau sektorių su paruoštais archeologais ir palyginti gera materialine baze bei neblogo nuomone apie archeologiją. Buvo priemonių kasinėjimams, fotolaboratorija, foto ir filmavimo aparatūra.

¹ Vytautas Urbanavičius tapo žymiu Lietuvos archeologu, 1993 m. apgynė habilitacinį darbą, ilgą laiką buvo „Pilių centro“ vadovu. Nuo 2002 m. pensininkas.

Mane išleidžiant iš instituto, J. Jurginis, būsimasis direktoriaus pavaduotojas, pareiškė: „Kulikauskai, niekas tavęs nevarė“. Apskritai, gyvenime įsitikinau, kad, kol užimi kokį nors postą, šį tą reiški, kai postą palieki, tampa niekam nebereikalingas. Ypač tai pajutau išėjęs į pensiją. Niekad nebuvo pakviestas dalyvauti jokiuose archeologų renginiuose, nors visą gyvenimą stengiausi asmeniškumų netaikyti ir net A. Tautavičiui esu pasakęs: „Tu gali manęs nevertinti, net niekinti, nesiskaityti, bet archeologija rūpinkimės bendrai.“ Deja! Vieninga archeologų šeima susiskaldė, archeologijos mokslui padaryta didelė žala. *Sie transit gloria mundi!*

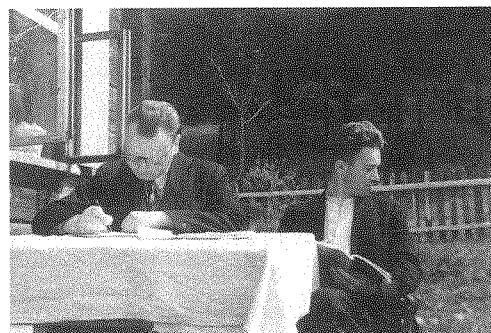
◀ V. KELETAS MINČIŲ IŠ
ARCHEOLOGINIŲ EKSPEDICIJŲ ▶

Paštuva, 1936 m. ♦ Su archeologijos mokslu susipažinau Kauno Vytauto Didžiojo universitete, kai 1935 m. dr. J. Puzinas pradėjo skaityti Lietuvos archeologijos kursą, įgijau šią tokį supratimą. J. Puzinas mokėjo patraukti studentus. Organizuodavo ekskursijas į Kauno apylinkės archeologinius paminklus, muziejus.

1936 m. pavasarį pirmą kartą dalyvavau archeologiniuose kasinėjimuose. Tų metų pavasarį į muziejų kažkas atnešė keletą II–III a. dirbinių, kurie Nemuno potvynio metu buvo rasti ties Paštuvos, Kauno raj., kaimu. Gerai prisimenu stamboką žalvarinę, akinio raštu puoštą, apvalaus skersinio pjūvio, kiek nusmailintais galais, apyrankę. J. Puzinas pakalbino keletą studentų vykti į Paštuvą ir patyrinėti, nes apie archeologinį kapinyną tenai nebuvo žinoma. Studentų pavardžių neprisimenu. Drauge vykau ir aš. Tuomet buvau labai nepasiturintis, turėjau vieną vienintelį kostiumą. Pamenu, vilkėjau juodus marškinius, kad nesimatytų neskaltos apykaklės.

Pasirodė, kad minėti dirbiniai buvo rasti Nemuno krante ties sodyba. Toje sodyboje ir apsistojome. Gavome vieną gana didelį kambarį. Šeimininkas prinešė šiaudų, visi įsitaisėme ant grindų, apie lovas ir patogų guolį negalėjo būti nė kalbos. Drauge su visais įsitaisė ir dr. J. Puzinas. Stebėjomės jo demokratiškumu. Jis buvo labai draugiškas, linksmas. Šeimininkas, pas kurį įsikūrėme, pasakojo, kad ta vieta, kur buvo rasti dirbiniai, vadinama „prancūzkapiais“. Kadangi minėti dirbiniai buvo rasti jų pakraštyje ties Nemunu, ten ir pradėjome kasinėjimus. Apie kokį nors inventorių ar mokslo priemones nebuvo nė kalbos: skolinti iš aplinkinių gyventojų kastuvai, vienas kitas „šaukštas“ ir teptukai, vyniojamas popierius bei keliolika popierinių maišelių radinių pakavimui. Dienoraštį tvarkė J. Puzinas. Fotografavo taip pat J. Puzinas „Rolleflex“ aparatu su 6x6 cm juostele.

Žemė čia buvo žvyringa, gana sausa. Visi kasėme žemes, preparavome atkastus žmonių griaučius. Dirbome viską, kas buvo liepta. Paaiškėjo, kad čia būta XVI a. senkapio, kur palaidotų mirusiųjų griaučiai buvo gerai išsilaikę. Prie griau-

Kasinėjimai Paštuvoje.
 † Su J. Puzinu (kairėje) apžiūri pirmą atrastą kapą.
 ← Po darbo valandų. Kairėje J. Puzinas, 1936 m. balandis–gegužė

čių rasta monetų, keli žiedai, peiliai. Pats ūkininkas pasakojo, kad čia palaidoti prancūzai, kurie traukdamiesi čia ir mirę. Esą, kai juos rusai žudė, jie prašydavę „mauri, mauri...“, o į moteris ko nors prašydami kreipdavosi „mazmosel“. Taip pasakojo jo senelis.

Paštuvoje dirbome keletą dienų, viena diena pasitaikė sekmadienis, tą dieną nedirbome, žaidėme kortomis, skaitėme, apžiūrinėjome apylinkes. Neprisimenu, kaip tenai maitinomės, rodos, būdavo bendri pietūs. Čia turėjau progos arčiau pažinti dr. J. Puziną, su juo suartėti. Jis pastebėjo, kad aš neblogai žaidžiu „važį“ ir vėliau mane įtraukė į savo „kompaniją“.

Paštuvoje pirmą kartą turėjau progą pamatyti žmonių skeletus. Dar buvo likę sentimentų apie žmogaus gyvenimą ir jo žiaurią lemtį. Turėjau ir J. Puzino

darytą nuotrauką, kai aš laikau rankose kaukolę. Tada galvojau: „Buvo žmogus, dirbo, mylėjo, gyveno ir štai kokia jo baigtis“.

Pirmieji kasinėjimai paliko gilų įspūdį, kurio neužmirštu iki šiol. Paštuvoje susipažinau su kasinėjimo metodika, kapų aprašymu, kita, kad ir primityvia, fiksacija. Įsitikinę, kad čia esama vėlyvų kapų, kasinėjimus po kelių dienų baigėm. Grįžome į Kauną garlaiviu, kaip ir buvome atkeliavę.

Paulaičiai–Nikėlai, 1936m. ♦ 1936 m. rudenį, berods spalio mėnesį, dr. J. Puzinas, kraštotyrininkas Emilis Šneideris ir aš traukiniu išvykome į Paulaičius, Švėkšnos vals., Šilutės raj., tyrinėti ten esamo ir stipriai ardomo senkapio. Apie čia Žiogų kalne aptinkamus radinius J. Puzinui papasakojo žinomas lingvistas ir germanistas K. Alminas-Alminauskis, kurio tėviškė čia ir yra.

1936 m. rudenį pirmą kartą gyvenime važiauvau traukiniu. Keletas žodžių apie tai. Pagal kategoriją valstybės tarnautojai turėjo teisę važiuoti I ir II klasės vagonais. III klasės vagonais keliaudavo visi kiti Lietuvos gyventojai. J. Puzinas turėjo teisę vykti I klase. Jis, berods, buvo 18-os kategorijos tarnautojas, gaudavo apie 800 litų per mėnesį. Aš buvau 9-os kategorijos tarnautojas, gaunęs 280 Lt atlyginimą. Nepaisant to, vykome visi paprastu III klasės vagonu. Reikalas tas, kad komandiruotė buvo apmokama pagal kategorijos teises, bilieto buhalterijai pristatyti nereikėdavo. Susidarydavo gana žymus kainų skirtumas, t. y., buvo galima sutaupyti.

Bilietus pirkome iki Kalotės. Vykome traukiniu Kaunas–Klaipėda. Visi trys tilpome vienoje kupė, man teko viršutinis suolas. Jokios patalynės niekas nesiūlė, matyt, III klasei jos neduodavo. Aišku, suolai kieti, bet ką tai jauniems reiškia, viena naktis – vieni juokai. Užsirioglinau ant viršutinio gulto ir bijojau nukristi, nes smarkiai supo ir dundėjo ratai.

Stotelėje buvome ryte, ten jau mūsų laukė „padvada“. Tai buvo K. Alminauskio pasiūsti arkliai, įkinkyti į bričką. Teko važiuoti per Švėkšną, pirmą kartą bent iš išorės pamatyti didžiulę bažnyčią. Atvykę pas Alminauskį, buvome supažindinti su šeimyna, iš kurios geriausiai prisimenu stamboką jo seserį.

Pasistiprinę, pasirūpinę kastuvais, nuvykome į Žiogų kalną, kuriame ir buvo aptinkami įvairūs dirbiniai. Jokio darbininko nesamdėme, kasėme patys. Žiogų kalnas – tai beformė kalva Ašvos upelio kairiajame krante. 1948 m. sužinojau ir aplankiau labai gražų piliakalniuką, dunksantį apie 0,5 km nuo Žiogų kalno. 1936 m. apie šį piliakalnį nei J. Puzinas, nei K. Alminauskis nieko nepasakojo ir aš net nežinojau, kad čia yra gerai išsilaikęs nedidelis piliakalniukas.

Žiogų kalno šlaitai buvo apaugę medžiais ir krūmokšniais. Šioje kalvoje, kaip aukštesnėje vietoje, vietos gyventojai kasdavo bulviarūsius. Tarp jų, neliesiose vietose, ir pradėjome tyrinėjimus. Diena buvo graži, dirbti smagu, tik teko labai nusivilti per kelių dienų kasinėjimus neradus nė vieno nesuardyto kapo. Pavienių dirbinių aptikome labai daug, visi jie buvo perduoti Vytauto Didžiojo Kultūros muziejui. Vertingiausias radinys – II–III a. žalvarinė juostinė apyrankė, inkrustuota geležimi ir raudonu emaliu. Tai unikalus dirbinys Lietuvos archeologinėje medžiagoje. Nusivylę kasinėjimais Žiogų kalne, persikėlėme į Nikėlus, kur kelių šimtų metrų atstumu nuo Žiogų kalno būta didžiulio ardomo kapinyno. Čia, Toliušio žemėje, ariant buvo randama „lankelių“ (antkaklių), ietigalių, įvairių žiedų ir kitų dirbinių.

Pradėjome senkapio tyrinėjimus. Čia rezultatai buvo geresni. Aptikome trijų žmonių ir vieno žirgo griaučius su įdomiomis IX–X a. įkapėmis. Įdomiausias buvo kalavijo geležtės liekanos, apvyniotos medžiaga. Ir Nikėluose, ir Paulaičiuose susidurta su degėsiais, net degintais kaulais.

Čia būta didžiulio I tūkst. kapinyno, kuris beveik galutinai suardytas, nors 1958–1965 m. Vilniaus Dailės muziejaus darbuotojai Nikėluose dar rado nemažai gintaro karolių ir kitų dirbinių. Jie tvirtino viską radę paviršiuje. Nors aš neabejoju, kad kapinyno vietoje jie pasirausdavo, tačiau Romualdas Budrys¹ mane įtikinėjo, kad viską rinko tik ariamame paviršiuje.

Kadangi didesniems darbams nebuvo pasiruošę, kelias dienas padirbėję, kasinėjimus baigėm tikėdamiesi, kad ateityje čia turėtų būti plačiau ir nuodugniau tyrinėjama. Maža darbų apimtis paaiškintina dar ir tuo, kad Vytauto Didžiojo Kultūros muziejus tik ką buvo įsikūręs ir jo lėšos 1936 m. buvo labai ribotos.

Liko keletas nereikšmingų išpūdžių: Emilis Šneideraitis juokėsi iš manęs, kad prausiuosi tik šaltu vandeniu, esą praustis reikia šiltu, veido oda bus elastingesnė ir lygesnė: „Tu prausiesi šaltu vandeniu, todėl tavo veido oda stora...“ Nežinau, ar ji buvo stora, jaunystėje tai visai nesvarbu, bet šaltu vandeniu prausiuos ir dabar, šilto nepripažįstu. Vienas didesnių išpūdžių buvo tas, kad į pavakare, mums kasinėjant Žiogų kalne ir jau besiruošiant eiti į namus, (mat anais laikais nustatytų darbo valandų nebuvo, dirbome nuo ryto iki saulėlydžio) pasigirdo nuostabus dainavimas. Dainą traukė taip, kad skambėjo visa apylankė,

¹ Muziejininkas ir dailėtyrininkas R. Budrys nuo 1958 m. dirbo Lietuvos dailės muziejuje, 1960–1979 m. buvo direktoriaus pavaduotojas, nuo 1979 m. – direktorius.

atrodė, kad traukia šimtai vyrų. Nusivyliau ir dar daugiau nustebau, kai priėję Alminauskio sodybą, pamatėme, kad dainas jų kieme traukia būrys merginų, o atrodė, kad dainuoja vyrai – tokie tų merginų galingi buvo balsai. Pasirodė, kad pas Alminauskius buvo kūliava ir, ją baigę, merginos traukė nuostabias liaudies dainas. Buvau sužavėtas.

Iki 1939 m. dainos Lietuvoje sklido visur. Išėini, būdavo, po vakarienės į kiemą, ypač jei ramus vakaras ir mėnesiena, dainos ir armonikos garsai sklinda iš visų aplinkinių kaimų.

Maitino mus prof. K. Alminauskio sesuo. Deja, vieną vakarą J. Puzinas apsinuodijo. Po to jis mėgdavo juokauti, kas naktį buvo priverstas bėgioti į krūmus „kryžiuodamas“ kojas.

Baigus darbus mus vėl vežė į geležinkelio stotelę. Alminauskiai turėjo didoką sodą, gražių gerų obuolių. Alminausko sesuo kelionei man jų pridėjo pilnas kišenes. Visą gyvenimą prisimenu nuostabų kūrėjų dainavimą.

Grįždamas jau nebijojau, kad vagone nusirisiu iš antro aukšto...

Poškaičiai, 1937 m. ♦ 1937 m. pavasarį Vytauto Didžiojo kultūros muziejus gavo žinių, kad Poškaičių, Betygalos valsč., Raseinių raj., „pylime“ imant žvyrą, buvo aptikti žmonių griaučiai. Muziejus reaguodavo į žmonių pranešimus, už atneštus į muziejų eksponatus išduodavo specialų dovanojimo kvitą, reikšdavo padėką spaudoje. Tai skatino žmones.

Tikrinti vietos buvau pasiūstas aš. Gavau lopetėlę-šaukštą, pakavimo medžiagos, fotoaparata „Rolleflex“. Paštuvoje J. Puzinas mane išmokė fotografuoti, įdėti ir išimti juosta. Vykau drebančia širdimi. Kasinėti reikėjo savarankiškai. Aš niekad savimi nepasitikėjau, visad abejojau, bijojau. Labai sunku būdavo bendrauti su žmonėmis, o kalbėtis su jais, klausinėti, viską užsirašyti, reikėjo. Sunkiausia buvo piešti¹.

Atvykęs į Poškaičius, iš vietos žmonių sužinojau, kur buvo rasti žmonių griaučiai. Prisimenu, kad tarp lygių laukų ar pievų ėjo labai gražus pylimas, tarsi supiltas geležinkeliui, jo rytiniame šlaite ir buvo rasti žmonių griaučiai. Pasišandęs 3–4 vyrus pradėjau kasinėjimus. Paaiškėjo, kad tai vėlyvi laidojimai be jokių įkapių, todėl greit kasinėjimai buvo nutraukti. Grįžęs referavau J. Puziną

¹ Ne veltui septintoje klasėje iš paišybos mokytojo V. Barzdžiaus gavau su žurnalu per galvą ir išgirdau: „Asile, visai nemoki piešti“. Reikėjo kažką lieti vandeniniais dažais.

apie atliktą darbą. Nuotaika pagerėjo, sužinojom, kad kapai be įkapių ir kad nieko nesugadinau. Tačiau tai buvo savarankiškų kasinėjimų pradžia.

Purvynai-Ūta, 1937m. ♦ Dar man būnant studentu, tėvas manęs paklausė, „ant ko aš mokaus“. Papasakojau apie archeologinius kasinėjimus. Tada tėvas man pasakė, kad ir mūsų lauke, kalvoje prie Zabarauskų šilo, ardamas lauką aptiko jam nežinomų gelžgalių. Esą ant norago užsikabindavo kažkokie žalvariniai lankeliai, vieną kartą radęs net geležinį kalviją. Apie tuos radinius anksčiau tėvas niekam nebuvo pasakojęs. Paklaustas, ką daręs su „gelžgaliais“, atsakė, kad nieko – išmetęs, nes jie jau buvo surūdiję. Apie tai papasakojau dr. J. Puzinui, pats apžiūrėjau kalvelę, bet nieko ypatingo nepastebėjau. Dr. J. Puzinas nutarė nuvykti į mano tėviškę ir pakasinėti. Abu išvykome autobusu, o iš miestelio į mano tėviškę ėjome pėstute – vos porą kilometrų.

Mano namiškiai tuomet gyveno skurdžiai, nors buvo pasistatę naują trobą, joje dar negyveno. Sesuo Onutė viską apkuopė, atnešė stalą, *uslaną* ir lovas, paruošė J. Puzinui buveinę. Maitinomės mes prastai.

Pasisamdę kelis vyrus, o jų kaimelyje netrūko, pradėjome kasinėjimus. Žemė ten smėlinga, lengva, kasti buvo nesunku, kasiau ir aš. Tyrinėtoje kalvoje aptikome daug degėsių, žiestų, gerai degtų puodų šukių, gana daug žirgo aprangos geležinių degintų apkalų. Buvo aišku, kad ilgą laiką kapinyną ariant, jis buvo suardytas, neliesto kapo neradome. J. Puzinas padarė išvadą, kad tai anks tyvosios istorijos laikų, maždaug XIII–XIV a., degintinis kapinynas, kuriame žirgai irgi buvo deginti.

Nepaisant sunkių materialinių sąlygų, J. Puzinas, kaip visada, buvo linksmas, draugiškas, įlipęs į vienintelę kreivą obelį „krėtė šposus“. Jam labai patiko gamta.

1937 m. tėvas minėtą sklypą nuomojo iš savanorio Jono-Jackaus-Kandroto, kuris buvo kilęs iš Kruonio ir 14 ha žemės sklypą galvojo parduoti. Ūkininkauti ten buvo sunku, akmenuotas smėlis, derlius menkas. J. Puzinas pasiūlė sklypą nupirkti (tėvas tuomet teturėjo 2,5 ha nuosavos žemės), esą įsigiję šį sklypą pagerinsite savo buitį. Lengva pasakyti nusipirkite... Aš, kad ir įsidarbinęs VD Kultūros muziejuje, jokių santaupų nesusėėjau sukaupti. Dr. J. Puzinas rado išeitį: „Aš jums paskolinsiu pinigų, o Pranas po truputį man grąžins“. Pasirodo, kad J. Puzinas tegalėjo paskolinti 2000 Lt, o reikėjo 3500 Lt. J. Puzinas pakalbino „prisidėti“ mokyklų inspektorių J. Valantiną, kuris drauge su manimi, nors ir

būdamas tarnautojas, studijavo Lietuvos istoriją, taigi buvome kolegos. Be to, pas J. Valantiną beveik kiekvieną šeštadienį aš, J. Puzinas, V. Trumpa rinkdavomės palošti „važį“¹. J. Valantinas, J. Puzino įtikintas, kad aš per porą metų grąžinsiu, sutiko ir paskolino 1000 Lt, 500 Lt aš jau buvau susitaukęs. Jokių vekselių ar skolos raštelių nei J. Puzinas, nei J. Valantinas nereikalavo, pasitikėjo. Šį žemės sklypą aš nusipirkau ir perdaviau tėvui². Šeima atsigavo, užsiaugindavo pakan kamai javų, bulvių, lengviau pragyveno.

Studijuodamas Karaliaučiuje, skolą J. Puzinui grąžinau per pusantrų metų. J. Valantinui likau skolingas. Su juo atsiskaičiau tik 1959–1960 m., jau rubliais.

Taikūnai, 1937 m. ♦ Dr. J. Puzinui kažkas pranešė, kad Taikūnų, Leipalingio valsč., Seinų apsk., Lazdijų raj., kaime yra senkapis, kuris visą laiką ariamas. Berods, apie tai pranešė Leipalingio dvaro savininkas, kai į Leipalingį drauge su dvarininku ir jo žmona vykome autobusu. Autobuse jiems mane ir pristatė.

Atvykę pavakare apsistojome dvare, gavome atskirus kambarius, buvome pavaišinti kuklia vakariene. Dvaras buvo netoli ežero, dar spėjome nueiti į paėžerę. Dvare lakstė du palaidi vilkšuniai, kurių aš labai bijojau, ypač naktį, kai reikėdavo išeiti į kiemą.

Taikūnų kaimas buvo kitoje ežero pusėje nei senkapis. Lengviausia jį buvo galima pasiekti valtele, kuria dvarininkas leido mums naudotis. Kitą rytą ten ir nuplaukėme, apžiūrėjome pakilesnę ežero krante esančią kalvą, kurioje ir buvo senkapis. Pasisamdę porą kasėjų, pradėjome tyrinėjimų darbus. Aptikome du griautinius XV a. kapus su menkomis įkapėmis. Įdomiausias buvo moters kapas, kur kojų srityje buvo rasti kažkokio paukščio kaulai. Be to, kapuose buvo surasta ir kažkokių smulkių gyvūnų kauliukų. Kam jie priklausė, Kauno zoologai nustatyti negalėjo, o paukščio kaulai greičiausiai buvo vandens paukščio. Įdomu tai, kad dar XV šimtmetyje į kapą buvo dedamas maistas. Paaiškėjus, kad kapinynas vėlyvas, kasinėjimai buvo nutraukti.

Užsimokėję už nakvynę ir maistą išvykome į Kauną. Prisimenu, kad man buvo keista ir nauja, jog dvarininkai mus gana prastai maitino. Įdomiausiai buvo

¹ J. Valantinas tuomet gyveno Vydūno alėjoje, medinio namo antrame aukšte su Karolio Meko šeima. Su K. Meku buvo „švogeriai“. Butai Kaune tuomet buvo brangūs ir todėl abiem buvo pigiau. Litas buvo branginamas, lengvai juo nesišvaistoma.

² 1993 m. teisė į šį sklypą vėl atiteko man. Sklypo plane pažymėta ir minėto senkapio vieta.

tai, kad pietums davė keptus žalius pomidorus su bulvėmis. Pirmą kartą sužinojau, kad žalius pomidorus galima kepti, ką gyvenime ne kartą išbandžiau ir namuose.

Apie 1937–1938 m. dar kartą teko Leipalingio valsčiaus ribose drauge su Regina Volkaite tyrinėti vėlyvą kapinyną, bet vietos po 60 metų negaliu prisiminti. Berods tai buvo Tūzų ir Senkonių kaimai¹.

Kretingsodis, 1938 m. ♦ 1938 m. pavasarį buvau komandiruotas į Kretingą susipažinti su kunigo Kuprio archeologiniais rinkiniais, kuriuos norėjo įsigyti VD Kultūros muziejus ir tuo tikslu su kunigu Kupriu derėjosi laiškais.

Susitikimas su kunigu Kupriu, kuris gyveno pranciškonų vienuolyne, buvo įdomus. Gyvenime turėjau daug reikalų su kunigais, todėl bendrauti buvo nesunku. Parodęs muziejaus įgaliojimą ir komandiruotę, paprašiau parodyti rinkinius. Kunigas Kuprys parodė archeologinius rinkinius, sukrautus didelėse dėžėse, įvairiai supakuotus. Rinkiniai pasirodė turtingi ir vertingi: daug akmeninių kirvukų, žalvarinių papuošalų, geležinių ietigalių ir kitų dirbinių. Vertingiausi buvo žalvario amžiaus kirvukai, kurie to meto Lietuvos archeologinėje medžiagoje buvo gana reti. Muziejaus vadovybei turėjau referuoti, ar verta už rinkinį mokėti 100 000 Lt, kurių prašė kunigas Kuprys. Muziejus tokių lėšų neturėjo ir išklausęs mano informaciją, rinkinius pirkti atsisakė. Labai gaila, kad kunigas rinkinius taip brangiai įvertino. Muziejus jų neįsigijo, o 1940–1941 m. įvykiai bei kunigo Kuprio mirtis lėmė, kad rinkiniai buvo išgrobstyti, išsidalinti, mokslui nepasiekiami. Dalį šių rinkinių, po ilgų paieškų, įsigijo Šiaulių „Aušros“ muziejus.

Ta proga aplankiau ir Kretingsodžio kapinyną, bet susipažinau tik su vietoje, jokių kasinėjimų nevykdžiau.

Plungė, 1938 m. ♦ 1938 m. pavasarį taip pat teko apsilankyti Plungėje pas viršaitį Kumšlytį ir susipažinti su jo archeologiniais rinkiniais, kuriais Kumšlytis didžiavosi ir garsėjo visoje apylinkėje. Buvo įtariama, kad Kumšlytis rausia Plungės ir Kretingos archeologinius kapinynus ir turtina savo rinkinius.

Nuvykau traukiniu. Prisistačiau, parodžiau muziejaus įgaliojimą. Viršaitis Kumšlytis, nors ir nenoriai, parodė savo rinkinius, tvirtino, kad archeologinius

¹ 1938 m. rugsėjo 12–14 d. Senkonių (Lazdijų raj.) senkapyje ištirta 16 griautinių XVII–XVIII a. kapų.

dirbinius, kaip viršaitis, gauna iš apylinkių gyventojų, kurių žemių valdose ardomi senkapiai, įrenginėjami bulviarūsiai, ariama.

Valsčius buvo įsikūręs dideliame mediniame pastate netoli tvenkinio ir kapų. Visa archeologinė medžiaga buvo sukrauta ant aukšto, jos buvo gana daug, su metrikomis. Visų vietovių neprisimenu, jos turėtų būti pažymėtos komandiruotės ataskaitoje VD Kultūros muziejaus archyve. Prisimenu kai kuriuos dirbinius iš Godingos, Jazdų, Reketės. Pasiūliau, kad Kumšlytis perduotų rinkinius VD Kultūros muziejui, tačiau jis atsisakė.

Iki traukinio išvykimo turėjau daug laiko, todėl susipažinau su didele Plungės bažnyčia, parku, Oginskio rūmais, tvenkiniu, upeliu bei kapinėmis. Kapinėse žavėjau žemaitiškomis koplytėlėmis, kryžiais ir ypač įdomiais stogastulpiais, panašiais kaip Čiurlionio paveiksle.

Liepynai, 1938 m. ♦ 1938 m. pavasarį muziejus gavo žinių, kad Liepynuose, Marijampolės raj., baigiamas sunaikinti kapinynas. Toje vietoje buvo imamas graužas. Į muziejų pateko dvi įvijinės, atrodo, viduriniojo geležies amžiaus apyrankės. Gegužės mėn. drauge su studente Regina Volkaite išvykome į Liepynus. Važiavome traukiniu į Marijampolę, o iš geležinkelio stoties, pasiklausę kelio, iki Liepynųėjome pėsti. Žinojome pavardę ūkininko, kurio lauke būta kapinyno. Pas jį ir apsistojome. Kasinėjome porą dienų, apkasėme žvyrduobės pakraščius ir aptikome akmenų vainikų liekanų, degėsių, arklio kaulų. Iš visko buvo galima daryti išvadą, kad aptikome 4 žmonių ir 1 arklio griaučius bei įkapių. Nutarę, kad kapinynas, matyt, buvo nedidelis, suardytas, kasinėjimus nutraukėme ir sugrįžome į Kauną, parašę ataskaitą apie kasinėjimus. Atrodė, kad savo metu čia būta viduriniojo geležies amžiaus pabaigos krūsninių kapų, būdingų jotvingiams.

Delnica, 1938 m. ♦ 1938 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejus gavo iš Delnicos, Šeštokų apyl., Lazdijų raj., III–IV a. dirbinių (tarp jų vytinę antkaklę kilpiniais galais). 1938 m. vasarą muziejus komandiravo mane į vietą patikrinti. Nuvykau į Delnicą su veterinarijos felčere M. Melnikaite, su kuria palaikiau gerus ryšius dar nuo Alytaus laikų. Ji panoro pamatyti kasinėjimus. Apsigyvenome pas vieną gana pasiturintį ūkininką, kuris papasakojo ir parodė vietovę, kur buvo rasti papuošalai. Tai buvo didžiulė žvyrduobė, jos sienose nesimatė jokių kapų ar kultūrinio sluoksnio pėdsakų. Pakasinėjau keliose skirtingose vietose

žvyrdubės pakraščius, bet tyrinėjimai jokių rezultatų nedavė. Nusivylęs grįžau į Kauną. Tai pirmoji nesėkmė. Matyt čia būta kelių palaidojimų, nedidelių kapinaičių, kurios buvo suardytos imant žvyrą. Vėliau apie šios vietovės radinius muziejus žinių nėra gavęs, nors žvyrdubė dar buvo eksploatuota ir vėliau.

Barzdžiai, 1938 m. ♦ Priešais Imbarės piliakalnį apie 1–1,5 km yra Barzdžių kaimas (Salantų valsč., Kretingos raj.), iš kurio gerai matomas Imbarės piliakalnis ir Salantos slėnis. Kaimynystėje yra Kalnalio bažnytkaimis, kur vienas gyventojas nutarė pasistatyti namą ir, kasdamas pamatus, susidūrė su archeologiniu kapinynu. Vietovė į „Lietuvos TSR archeologijos atlasą“ nepateko. Nebeprisimenu, kas dr. J. Puzinui apie kapinyną pranešė, gal A. Salys?

1938 m. gegužės pabaigoje mane komandiravo patikrinti vietovę. Traukiniu į Karteną atvažiavau gegužės 30 d. rytą. Kartenoje pasisėkė prisiprašyti pašto vežėjo, kad pavežtų iki Kalnalio.

Paštą vežiojo gana jaunas žydelis, labai atviras ir šnekus žmogus. Iki Kalnalio buvo geras kelio gabalas, todėl šnekoms laiko užteko. Arkliukas kelią žinojo gerai, labai jo raginti nereikėjo. Pasišnekėjome apie padėtį Lietuvoje, žydelis domėjosi Kauno gyvenimu. Pasipasakojome savo biografijas. Patyręs, kad aš esu studentas, kur ir koku tikslu vykstu, žydelis pasidarė ypač kalbus. Padiskutavome net filosofinėmis temomis apie gyvenimą, žmonių tarpusavio santykius. Į mano aiškinimus apie valdovų ir vyriausybių nesutarimą geranoriškai pasidalinti laisvėmis ir turtu, apie gyvenimo blogį ir neteisības, melą ir apgaulę, pavydą, kerštą, neapykantą, žydelis atsakė: „Juk mes, žmonės, gimę su visomis ydomis, jeigu jų neturėtume, būtume angelai“. Buvau maloniai nustebintas tokių minčių.

Eidamas pėstute nuo Kalnalio, suradau statomą sodybą. Namas jau buvo baigiamas, dirbo namų savininkas ir keli statytojai. Buvo grebėstuojamasis būsimas stogas. Susipažinau su žmonėmis, parodžiau pažymėjimą ir komandiruoję, išklausinėjau apie radinius. Jie viską patvirtino, esą radę žalvarinių žiedų, kuriuos kažkas atidavęs Salantų mokyklos mokytojams. Namo vidus buvo neįrengtas, todėl, susitaręs su darbininkais, nutariau patikrinti namo vidų. Per pietų pertrauką pradėjau ieškoti nakvynės. Pakeliui į Kalnalį aplankiau pradžios mokyklą, Kalnalio kleboniją. Niekas manęs nepanoro priimti. Pasakė, kad ir mokytoja, ir klebonas išvykę. Artinosi vakaras. Saulei leidžiantis baigėme darbus, tada namų savininkas, kuris padėjo kasinėti, pagaliau pasiūlė pastogę pas save.

Tyrinėdamas Žemaitijoje keletą paminklų įsitikinau, kad žemaičiai vengia nepažįstamų žmonių, sunkiai prakalbinami, bet kai geriau susipažįsta, būna labai nuoširdūs. Taip atsitiko ir Barzdžiuose.

Apnakvindino mane klėtėlėje po duknomis, kurių aš negalėjau pakęsti, nes buvo per šilta, kamavo blusos, kurių lovoje buvo šimtai. Na, ką padarysi, teko porą naktų pakentėti.

Kasinėjimai įdomesnių rezultatų nedavė. Buvo tik konstatuota, kad čia būta vėlyvojo geležies amžiaus kapinyno.

Būdamas Barzdžiuose aplankiau ir Imbarės piliakalnį. Tuomet jis jau nebebuvo ariamas, šlaitai apaugę medžiais ir krūmais, bet aikštelė neapaugusi. Nustebau, kad dar gerai matėsi aikštelėje buvusio tvenkinio liekanos. Gana gerai matėsi jo kontūrai, pakraščiai apaugę aukštesnėmis žolėmis.

Skineikiai, 1938 m. ♦ 1938 m. gegužės 13–14 d. buvau komandiruotas į Skineikius, Dusetų valsč., Zarasų raj., patikrinti netoli piliakalnio esančių apnaikintų pilkapių. Vieną jų ištyriau. Tai buvo akmenimis apkrautas pilkapis su V a. griautiniu palaidojimu ir negausiomis įkapėmis.

Pilkapyno ribose buvo įsikūrusi sodyba. Statant pastatus pilkapynas buvo sunaikintas. Žinojau, kad Dusetų valsčius turtingas archeologiniais paminklais, todėl ta pačia proga aplankiau Kalnočių ir Vosgėlių piliakalnius, Šišponiškių ir Eikotiškio kapinynus. Buvau nustebintas, kad Kalnočių piliakalnis įrengtas masyvioje kalvoje. Ariamame lauke radau nemažai lipdytinių puodų šukių, o piliakalnyje įsikūrusioje sodyboje gavau net kelis įtviriamuosius kirvukus. Visa tai aiškiai liudijo, kad čia gyventa dar prieš mūsų erą. Įdomu buvo aplankyti ir P. Tarasenos tyrinėtą Vosgėlių piliakalnį, kuris irgi išorėje neturėjo jokių įtvirtinimų.

1938 m. buvau dar komandiruotas į Kupiškio valsčių, o taip pat į Mikytus ir Panemunę Šakių raj., bet ten netyrinėjau.

Po kelionės į Mikytus lankiausi žemutinėje Panemunėje. Visą dieną keliaudamas buvau labai išalkęs, pasiimti sumuštinį tais laikais nebuvo būtina, žmonės dažniausiai pavaišindavo, bet... čia patyriau suvalkiečių skūpumą. Keliose sodybose net paprašęs nusipirkti pieno, negavau. Veltui duoti gailėjo, o pinigų imti buvo, turbūt, nepatogu. Taip ir teko sugrįžti į Kauną visą dieną nevalgus.

Upytė, 1938 m. ♦ 1938 m. liepos 13–rugspjūčio 2 d. drauge su Regina Volkaite tyrinėjome viduriniojo geležies amžiaus pradžios kapinyną Upytėje¹, Naujamiesčio valsč., Panevėžio raj. Apie kapinyną dr. J. Puzinui pranešė žinomas kultūros mokytojas, didelis kraštotyros ir muziejininkystės mylėtojas Jurgis Elisonas. Panevėžio kraštotyros muziejuje buvo gražus krūtinės papuošalas, sudarytas iš įvijų ir kabučiu, rastas Upytės kapinėse kasant duobes naujai laidojamiems mirusiesiems. Pasak J. Elisono, Upytės kapinėse prie pat bažnyčios laidojant mirusiuosius aptinkama visokių senienų. Todėl jis prašė patyrinėti dar esamus tuščius plotus.

Tai buvo neužmirštami kasinėjimai. Daug patirta, išmokta, atrasta. Tai vieni pirmųjų rimtų savarankiškų kasinėjimų. Aš jau buvau baigęs ketvirtąjį universiteto kursą, beveik dvejus metus jau dirbau muziejuje ir buvau įgijęs šiokią tokią kasinėjimų praktiką. Jau buvo tekę dalyvauti Veršvų, Eigulių ir Sargėnų kapinynų tyrinėjimuose.

Upytės kapinės buvo įrengtos prie pat bažnyčios, netoli Čičinsko kalnopiliakalnio. Juos skyrė tik platos pievos. Kapinės buvo aptvertos mūrine akmenų tvora, tuščių didesnių plotų būta tik tarp klebonijos ir pievos. Teko kasinėti ir didesnius laisvus plotus tarp naujai įrengtų kapų. Kasinėjimų rezultatai džiugino. Ypač džiaugiausi aptikęs dvigubą griautinį kapą su begale papuošalų. Aukštiečiai vyras ir moteris buvo palaidoti viename kape. Vyro kojos buvo sukryžiuotos viena ant kitos, kaip dažnai būna sėdint, įkapių jokių. Moteris ant abiejų rankų turėjo po aštuonias apyrankes, ant krūtinės – sidabro apskritinę segę su kabučiais, ant kaklo – sidabrinę šaukštinę antkaklę ir smulkių karolių apvarą, prie pėdų, prijuostės ar sijono – žalvarinių įvijų. To meto Lietuvos archeologinėje medžiagoje tai buvo unikumas.

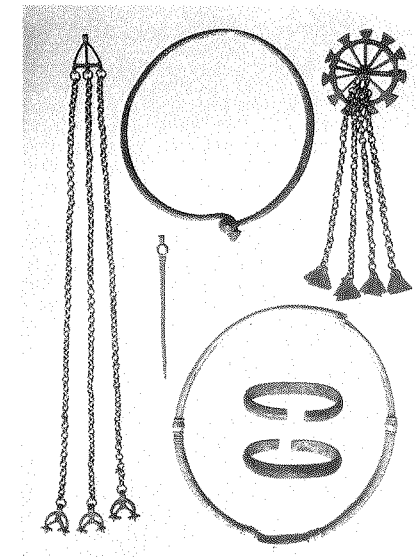
Šiame kapinyne ištyrėme per 40 kapų, keletą dvigubų (moterų su vaikais), aptikome ir akmenų vainikų liekanų. Kapinynas datuojamas V–VI a.

Liepa buvo karšta, todėl darbus pradėdavome 8 val. ryte, nuo 12 iki 15 val. darėme pietų pertrauką ir toliau dirbome iki saulėlydžio. Darbininkams mokėjome po 5 litus per dieną. Tai buvo neblogas uždarbis, darbininkų netrūko, kasė apylinkių vyrai. Moterų tuomet nesamdydavome, užteko vyrų. Jie ištvėringesni.

¹ 1942 m. parašiau ir apgyniau diplominį darbą „Upytės priešistorinio kapinyno (Naujamiesčio valsč., Panevėžio aps.) tyrinėjimų duomenys“, kuris be didesnių pataisymų ir papildymų publikuotas leidinyje „Lietuvos archeologija“. T. 15. – 1998. – P. 19–85.

Upytės dvigubas kapas nr. 7

Kapo nr. 7 radiniai

Būnant komandiruotėse dažnai kildavo problemų su apsisojimu. Čia tokios problemos nebuvo, priėmė vietas šviesios atminties klebonas Ignatavičius. Apsigyvenome klebonijoje, gavome po atskirą kambarėlį, Regina, rodos, „salkose“. Maitinomės taip pat klebonijoje. Šeiminkė, pagyvenusi moteris, maitino mus gerai. Valgėme drauge su klebonu.

Kunigas Ignatavičius buvo pagyvenęs žmogus, bet turėjo jumoro jausmą, mėgo pasakoti anekdotus, žaidė šachmatais. Aš apie žaidimą nieko neišmaniau, bet Regina išmanė, ir jie dažnai pakilnodavo figūras. Su kunigu Ignatavičiumi puikiai sutarėme gal dar ir dėl to, kad buvome gerai pažįstami su jo brolio žmona gydytoja Ignatavičiene, su kuria Kaune gana artimai bendravome.

Kartą gydytoja Ignatavičienė atvažiavo aplankyti klebono ir rado ten mane su Regina. Susitikti buvo įdomu, eidavome kartu pasivaikščioti, o ir kalbų buvo daug. Vieną kartą Ignatavičienei neįtikau. Einant į Čičinsko kalną užklupo lietus, pasislėpėme pakelėje esančios sodybos *gonkelėse*. Sėdėjome susiglaudę, suolas buvo trumpokas. Ignatavičienė buvo linksmo būdo, gerai nusiteikusi ir aš, sėdėdamas šalia jos, įgnybau į ranką. Ji labai išžiūdė, išvadino kone chuliganu. Jai atrodė, kad tai per daug familiaru, aš gi nieko negalvojau, atsiprašiau ir susitaikėme.

Prisimenu vieną anekdotą, kurį pasakojo kunigas Ignatavičius. Jie su Regina žaidė šachmatais ir žaisdamas klebonas pasakė apie vieną tokį vyrą didele barzda: „Boroda kak les, a sejat negde“ (barzda kaip miškas, o sėti nėra kur). Aš tuomet rusiškai nelabai susigaudžiau, bet supratau, nes mokėjau lenkiškai. Vėliau, kai pamatydavau barzdočių, visad šį anekdotą prisimindavau. Anais laikais lietuviai vyrai barzdas skusdavosi, jas nešiojo tik „kacapai“ (rusai).

Buvome su Regina tik studijų draugai, todėl kunigas Ignatavičius mėgdavo iš mūsų pasišaipyti, siūlydavo eiti į bažnyčią ir tuoj pat „suvinčiavoti“. Bet apie vedybas tuomet net nesvajojome, gyvenimas buvo prieš akis...

Klebono šeimininkė baisiai bijojo kapuose rastų griaučių ir įkapių. Maldivo mūsų nenešti jų į kleboniją, atseit naktį mirusieji ateis atsiimti savo daiktų. Todėl visą kasinėjimų medžiagą laikėme varpinėje.

Aptikę šį turtingą įkapėmis dvigubą kapą, tuoj į Upytę išsikvietėm dr. J. Puziną. Jis nedelsiant atvažiavo ir drauge atsivežė konservatorių P. Baleniūną, kuris nepaprastai rūpestingai paėmė kapo originalą į būsimo archeologinio skyriaus ekspoziciją.

Po darbų klebonas liepė savo tarnui pakinkyti porą arklių ir nuvežė mus į Nevėžį išsimaudyti. Kelionė buvo įdomi. Gerai išsimaudę sugrįžome į Upytę, po poros dienų J. Puzinas su P. Baleniūnu išvažiavo į Kauną.

Mes su Regina dar baigėme tyrinėjimus dabartinių kapų teritorijoje. Aišku, kad šis kapinynas neapsiribojo vien kapinių teritorija, aptverta tvora, tačiau daugiau tyrinėti negalėjome, nes iš vienos pusės kapinynas rėmėsi į Čičinsko kalno pievų-pelkių pakraštį, kita pusė buvo užsėta rugiais, trečioji ribojosi su klebonijos daržais, o ketvirtoji – su bažnyčios šventoriumi.

Tyrinėjant Upytėje teko atšvęsti ir šv. Onos atlaidus. Pas kleboną suvažiavo daug kunigų, po pamaldų buvo iškilmingi pietūs. Stebėjausi, kad tokia maža mažiaus bažnytkaimyje šeimininkė pagamino labai skanių ledų. Karštą liepos mėnesį tai buvo ypač malonu. Po pietų klebonas davė mums porą arklių ir vežėjas nuvežė išsimaudyti. Vykome visi kartu, tik prie upės vyrai ir moterys atsiskyrė. Tais laikais mat dar maudydavosi be kostiumėlių. Grįžę sužinojome, kad Upytėje susimušė skirtingų kaimų bernai. Tai anais laikais buvo įprasta, nors ir labai nemalonu. Susipešdavo skirtingų parapijų ar skirtingų kaimų bernai.

Upytėje patyriau džiaugsmą ne vien aptikęs unikalų kapą, bet ir todėl, kad dr. J. Puzinas pranešė apie man paskirtą valstybinę stipendiją tęsti studijas užsienyje, tik J. Puzinas ir muziejus dar nesutarė, kur – į Varšuvą, Karaliaučių ar Stokholmą.

1938 m. buvo paskutiniai mano išvykų į ekspedicijas metai prieš karą.

Berčiūnai, Raginėnai, Pajuostė–Pakaliai, 1940–1945 m. ♦ 1940 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejui kasinėjimams buvo skirta gana daug lėšų, kadangi buvo gauta daug pranešimų iš Kretingos raj. apie ardomus kapinynus. Tais metais P. Baleniūnas kasinėjo apie 15 archeologinių paminklų. Ypač svarbūs kasinėjimai buvo minėtame Kretingos bei Plungės rajonuose. Pradėti Kurmaičių kapinyno ir pilkapyno, Senkų, Lazdininkų, Jazdų, Lavių bei Rūdaičių (visi Kretingos raj.) kapinynų tyrinėjimai. 1940 m. vasarą aš dar buvau Karaliaučiuje bei Poznanėje ir, deja, jokiuose kasinėjimuose dalyvauti negalėjau¹.

Vokiečių okupacijos metais apie kokį nors kūrybinį darbą ar ekspedicijas tebuvo galima pasvajoti. Dirbdami muziejuje tenkindavomės vien eiliniaus muziejiniais darbais, inventorizavimu, kartotekų sudarymu, konservavimu, bet ir tai be didesnio entuziazmo. Materialinė padėtis buvo sunki, ateities perspektyvos po Stalingrado mūšio buvo maždaug aiškios, vokiečiai karą pralaimėjo, kas bus su Lietuva toliau? Tiesa, keletas ekspedicijų vis tik įvyko. 1942 m. dr. J. Puzinas ištyrė 3 kapus Reketės (Kretingos raj.) kapinyne, P. Baleniūnas 1942 m. ištyrė kapą Pamateikiuose (Ukmergės raj.).

Tiksliai neprisimenu, ar tai buvo 1943 m. rugsėjo 3–12 d., kai archeologinė išvyka buvo suorganizuota į Panevėžio apskritį. Panevėžio kraštotyros muziejaus vadovas Dominykas Urbas, dirbęs prieš karą ir karo pradžioje VD Kultūros muziejaus istoriniame skyriuje pas P. Karaziją, karo metu dėl sunkių materialinių sąlygų persikėlė į Panevėžį ir dirbo vietos kraštotyros muziejuje. Panevėžio miesto valdžia muziejui buvo labai palanki, bandė net išleisti mano diplominių darbų „Upytės kapinynas“², organizavo archeologinę išvyką po apskritį, norėdama surinkti naujos medžiagos muziejui ir patikrinti archeologinių paminklų padėtį apskrityje. Tuometinis miesto burmistras, neprisimenu jo pavardės, davė savo tarnybinį automobilį ir išleido mus į kelionę po apskritį. Vykome keturiese: Dominykas Urbas, Petras Tarasanka, su kuriuo tuomet dirbau priešistoriniame skyriuje, aš ir vairuotojas.

Aplankėme Berčiūnų pilkapyną, Uliūnų kapyną, Raginėnus. Kasinėjimus vykdėme tik Raginėnuose (Radviliškio raj.) ir, berods, Lepšiuose (Panevėžio raj.). Raginėnai patraukė mane dėl čia jau vykdytų Fridricho Diubua,

¹ Tyrinėtų tais metais paminklų sąrašas pateiktas knygoje „Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945 m.)“.

² Šis darbas, „Upytės priešistorinio kapinyno tyrinėjimų duomenys“, buvo 1998 m. atspausdintas leidinyje Lietuvos archeologija. T. 15. – P. 19–85.

J. Basanavičiaus ir Ivano Abramovo kasinėjimų. Raginėnuose buvo be galo įdomu, nes tai buvo ištisas paminklų kompleksas: piliakalnis – Raganų kalnas, prie jo pilkapių ir sodybvietsės likučiai, pilkapynas pušyne ir prie pat Raginėnų kaimo (yra išlikę negatyvų ir nuotraukų). Raginėnuose visi keturi, savo jėgomis, iškasėme vieną pilkapį, deja, tuščią. Matyt, pataikėme ant jau ištyrinėto ir atgal supilto pilkapijo.

Be to, Dominykui Urbui dar buvo pranešta, kad netoli Pajuostės, Pakaliuose, kur buvo rasti ankstyvojo geležies amžiaus smeigtukai, ariant lauką prie kaimo kapinių, išariama griaučių ir senienų. Čia iš tikro aptikome gana turtingą bet vėlyvą kapinyną su apskritinėmis skardelinėmis segėmis. Šis kapinynas, kaip vėlyvas, į archeologinių paminklų sąrašą dažnai neištraukiamas. Pas mane yra išlikę keli šio kapinyno negatyvai.

Aplankę dar kelis mažiau reikšmingus paminklus, grįžome į Panevėžį, o mes su P. Tarasenką – traukiniu į Kauną. Tai buvo vienintelė archeologinė išvyka vokiečių okupacijos metais, neskaitant aplankytų Kauno apylinkėse paminklų: Lentainių, Eigulių piliakalnių, Veršvų, Sargėnų kapinynų ir Eigulių akmens amžiaus stovyklaviečių bei kapinyno.

Daugelį kartų lankiausi Trakų pilyse, Senuosiuose Trakuose.

1948 m. žvalgomoji archeologinė ekspedicija į Žemaitiją ♦ Nepriklausomojoje Lietuvoje jokių žvalgomųjų ekspedicijų nebuvo, todėl nebuvo ir jokios patirties. Pirmoji archeologinė žvalgomoji ekspedicija įvyko 1948 m. Maskvos Istorijos materialinės kultūros instituto iniciatyva. Pastarojo vadovybė paprašė mūsų Mokslų Akademijos Prezidiumą suorganizuoti tokią ekspediciją siekiant padėti instituto moksliniam bendradarbiui Georgijui Fiodorovui, kuris rengė disertaciją kandidato laipsniui įgyti ir pasirinko temą apie lietuviškus lydinius ir lobius. Suprantama, kad be Lietuvos archeologinės ir numizmatinės medžiagos darbo tokia tema neparašysi, o Lietuva jau 1930 m. buvo išgarsėjusi savo *Vilniaus lobio* ir Kauno *Šančių lobio* radiniais. Su šios ekspedicijos istorija susiję dar ir tai, kad Fiodorovas buvo garsaus tarybinio kino režisieriaus Rošalio žentas, o Rošalio žmona Lietuvoje, kaip jau anksčiau minėjau, kūrė tuomet išgarsėjusią filmą „Marytė Melnikaitė“. Ji taip pat kreipėsi į viceprezidentą J. Žiugždą prašydama sudaryti sąlygas jos žentui susipažinti su Lietuva ir jos muziejų rinkiniais. Tuomet Maskvos pageidavimai buvo lygūs įsakymams, kuriuos ypač uoliai ir be kompromisų vykdė J. Žiugžda.

Rošal, gavusi Žiugždos pritarimą, nedelsė atsiųsti žentą į Lietuvą. Aš su ja susipažinau lėktuve, kai su J. Žiugžda drauge skridome į Maskvą dalyvauti Istorijos instituto mokslinių planų svarstyme. Vėliau porą kartų teko būti ir Rošalių bute Maskvoje, *Bolšaja Polianka* gatvėje. Žinoma, jau po ekspedicijų.

Neturėjau supratimo, ką tokių ekspedicijų metu veikti. Nutariau, kad reikia G. Fiodorovą supažindinti su Lietuva ir jos archeologiniais paminklais. Pagal buvusios Valstybinės Archeologijos Komisijos turėtą kartoteką apie Lietuvos archeologinius paminklus sudarėme sąrašą tų apskričių, kurių teritorijas žadėjome aplankyti. Kai ką pasižymėjome ir iš literatūros. Jokių mokslinių priemonių neturėjome, net fotoaparato, todėl fotografavo instituto fotografas Vladas Barzdžius. Norėjome iš Mokslų Akademijos spec. skyriaus gauti Šiaulių, Kretingos, Šilutės, Klaipėdos ir gretimų vietovių senus lietuviškus topografinius žemėlapius, bet to meto kadrų skyriaus viršininkė Pušinaitienė, šiaip labai simpatinga ir liberali viršininkė, nepatarė jų imti, atseit, jei pamesite ar kas juos pavogs, sovietinis saugumas trauks jus atsakomybėn – gal perdavėt juos TSRS priešams. Todėl nuo tokių planų teko atsisakyti. Iš jų būtume galėję sužinoti tikslią paminklo topografinę vietą, nebūtume gaišę tiek laiko klausinėdami kelio prie to ar kito paminklo.

Pasiėmėme keletą šepetėlių bei vadinamų „šaukštų“ medžiagos įpakavimui, pasiskolinome keletą kastuvų ir iškeliavome į Žemaitiją. Žemaitiją pasirinkome todėl, kad 1940 m. VD Kultūros muziejus ten pradėjo daugelio archeologinių paminklų kasinėjimus ir nepabaigė.

Akademija tam išskyrė „polutorką“ – sunkvežimį, kurį vairavo jaunas vairuotojas J. Mikėnas. Jis su mumis vyko labai nenoriai ir važiuodamas benzina degino visą įsiutimu, kad greit pritrūktume kuro (kurą reikėjo vežtis iš Vilniaus). Vežėme dvi dideles geležines statines. Kai mes tai pastebėjome, sugėdinome J. Mikėną. Vežamo kuro būtų ir taip neužtekę, todėl turėjome MA Prezidiumo raštakreipimąsi į vietos valdžios organus bei įstaigas, kuriame buvo prašoma ekspedicijos dalyviams padėti bei teikti visokeriopą pagalbą bendram mokslui. Prezidiumo ir Istorijos instituto raštai buvo labai reikalingi ir labai daug padėjo, nes patys rajonų valdytojai ir partijos sekretoriai irgi nebuvo labai turtingi. Tai juk buvo pokario metai, visiems visko trūko.

Istorijos instituto archyve saugoma ataskaita, kurioje yra įdėta visų ekspedicijos dalyvių nuotrauka. Joje S. Jaskėnas, A. Tautavičius, V. Barzdžius, K. Gabriūnaitė, S. Daunys iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus, G. Fiodorovas bei vėliau Kre-

tingoje prisijungęs inžinierius I. Jablonskis, J. Petrulis, Mykolas Černiauskas. Vadovu teko būti man. Tuomet dar nemokėjau rusų kalbos, jos išmokome ekspedicijoje iš G. Fiodorovo.

Važinėti buvo pavojinga. Dar veikė mūsų partizanai, trūko maisto, o mano bjaurus būdas nebuvo tam palankus, nes aš visko bijojau, visko varžiausi, prieš priimdamas sprendimą daug abejodavau. Tuo kartą pasipiktino A. Tautavičius. Baisu buvo ir dėl to, kad G. Fiodorovas buvo rusas, kalbėjo tik rusiškai, buvo partinis. Vienoje vietoje, nepamenu kurioje, kur apylinkėse buvo daug partizanų, mes G. Fiodorovui pasakėme, kad jis nesakytų, jog yra partinis. Bet jis atsakė, kad nebija prisipažinti, jeigu kas ir kvostų.

Buvo sunku ir su maistu. Pradžiai vežėmės kas ką turėjome iš Vilniaus: „tušonkų“¹, makaronų, miltų, dešrų, šiek tiek riebalų. Valgėme visi kartu, pirkdavome pieną, kiaušinius. Turėjome savo indus. Ryte – arbata ir makaronai su kaulienos konservais. Pietums – pas žmones gauti pienas ir duona, vakare – vėl makaronai su konservais. Dažnai išsikepdavome kiaušinienes, ypač plaktos. Dažniausiai gamindavo K. Gabriūnaitė, maisto atsargomis rūpinosi S. Jaskėnas. Planus darė M. Černiauskas, A. Tautavičius ir kiti. Fotografavo V. Barzdžius ir S. Daunys. Apsistodavome mokyklose, pas ūkininkus, dažnai nakvodavome ant šieno. Darbą pradėdavome ryte, keliaudavome iki saulėlydžio. Pavargdavome ir išalkdavome užtektinai. Todėl, saulei leidžiantis, sukūrėme dainelę: „pieno, šieno, lašinių“. Ją uždainavus, vairuotojas sukdamo į artimiausią mokyklą ar sodybą.

Kai kuriose vietose dar ir pavaišindavo. Buvau nustebintas, kad Kuliuose mokytoja pavaišino mus ne vien pienu, bet ir skilandžiu, rūkytomis naminėmis dešromis. Pietums pas ūkininkus dažnai gaudavome pieno ir duonos. Gamindavomės maistą tik apsistoję nakvynės. Visą dieną keliaudavome lankydami paminklus.

Nesaugu būdavo naktį. Bet kada galėjo pasirodyti „miškiniai“ – patikrinti, kas mes tokie. Nesinorėjo su jais susidurti dar ir dėl to, kad vietos valdžios organai mus įpareigojo padėti organizuoti kolūkius. Šią pareigą vykdėme nenoriai ir neuoliai. Tačiau to negalėjome atsisakyti, nes, kai parodydavome vietos valdžiai savo leidimus, prašydavo padėti.

¹ Mėsos konservų. Ekspedicijos tuomet ir vėliau buvo aprūpinamos mėsos konservais, kurių galiojimo terminas buvo besibaigęs ar jau tik ką pasibaigęs, iš kariuomenei skirtų atsargų.

Pirmosios žvalgomosios ekspedicijos 1948 m. dalyviai Plateliuose prie Oginskių rūmų. Priekyje V. Barzdžius; pirmoje eilėje iš kairės: S. Jaskėnas, I. Jablonskis, P. Kulikauskas, K. Gabriūnaitė, S. Daunys; antroje eilėje: M. Černiauskas, G. Fiodorovas, J. Petrulis, A. Tautavičius, J. Mikėnas.

Tais metais ypač aktualus buvo transporto klausimas. Vieną kartą, kai vykome į Šilutę pargabenti archeologinių rinkinių, vietos funkcionieriai pareikalavo mūsų ekspedicinės „polutorkės“.

Atsimenu vieną atvejį Plateliuose. Su vietos valdžios atstovais vykome į vieną kaimą „kurti kolūkių“. Neatsimenu, kokioje vietovėje ekspedicijos darbai sustojo. Lydėjo *stribai* su šautuvais. Apsistoję pas vietos ūkininką laukėme visą dieną, kada valstiečiai susirinks, bet, dėkui Dievui, į susirinkimą niekas neatėjo. Tik šeiminiškams pridarėme rūpesčių, nes jie vaišino visus kiaušiniene ir pienu. Po šios išvykos vietos valdžios pareigūnai pasiūlė mums ginkluotą apsaugą, kol mes važinėsime po Platelių apylinkes, bet mes griežtai atsisakėme. Smagu buvo išsimaudyti Platelių ežere, aplankyti salas su jų istorinėmis vertybėmis.

Kartą teko susidurti ir su partizanais. Vietos nepamenu, tik prisimenu, kad būta tvenkinio, kuriame gaudėme su tinklu žuvį vakarienei¹. Naktį apylinkės

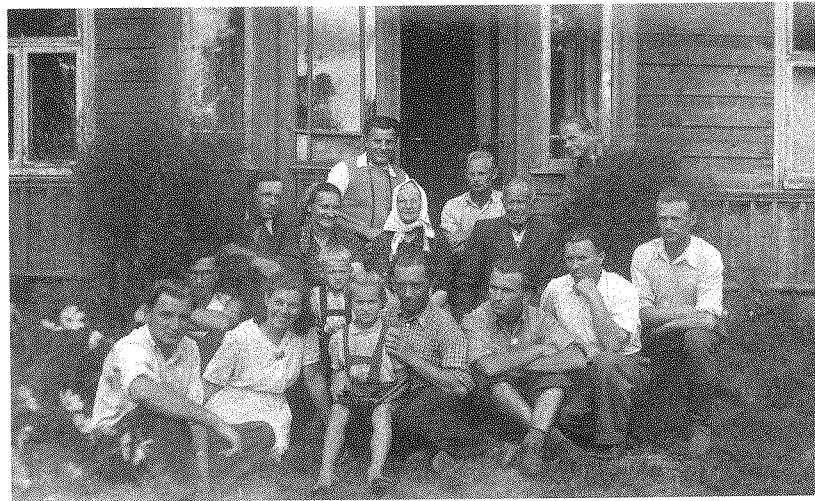
¹ Aš mokiau I. Jablonskį, kaip skrosti žuvį. Pats mokėjau iš mamos: prapjauni skersai prie galvos žuviai pilvą, įkiši peilio galą ir ištrauki vidurį, bet Jablonskis buvo šaunus vyras. Jis paėmė naują žuvį, parskrodė išilgai visą pilvą ir švariai išvalė vidurį. Tai tikrai patogu, greita ir švaru. Nuo to laiko ir aš taip valau žuvį. Tai buvo naudinga pamoka.

partizanai patikrino, kas čia per keliautojai, bet aš nieko negirdėjau, kietai miegojau ant šieno. Iš ryto visi iš manęs juokėsi ir pasakojo, kad tik inžinieriaus I. Jablonskio dėka mes neatsidūrėme „pas kumpą pušį“. I. Jablonskis kalbėjosi su partizanais ir jiems išaiškino, kas mes tokie.

Žvalgomosios ekspedicijos metu aplankėme Laivių kapinyną. Dešiniajame Salantos upės krante buvo didžiulė žvyrdubė, jos pakraščiuose pastebėjau kapo kontūrus ir kyšančius dirbinius. Padarę išpjovą, aptikome retą ir įdomų VI–VII a. kapą su apyrankėmis plačiagalais galais ir kt. dirbiniais, kurie saugomi Istorijos muziejuje Vilniuje. Ekspedicijos metu paaiškėjo, kad čia būtina ištirti esamos žvyrdubės pakraščius.

Aplankėme ir Kurmaičius. Radome P. Baleniūno nebaigtus tyrinėti pilkapius, atvirus, neužkastus tyrinėtų kapų vainikus. Be to, pirmą kartą susipažinau su didžiuliu Lazdininkų kapinyne bei Gintališkės (Plungės raj.) piliakalniu, pamačiau ir Rūdaičių (Kretingos raj.) kapinyno vietą.

Žvalgomosios ekspedicijos metu teko kai kur ir pakasinėti, ypač naujai aptiktus ir atvirai ardomus senkapius. Iš tokių vietovių prisimenu tik Griežę ir Kulius. Netoli Griežės buvo ariamas mums nežinomas senkapis, jį ir patyrinėjo-

1948 m. žvalgomosios ekspedicijos dalyviai Kretingos apskrityje. Pirmoje eilėje, iš kairės: J. Mikėnas, K. Gabriūnaitė, G. Fiodorovas su sodybos šeimininkų dukra, S. Daunys, P. Kulikauskas, I. Jablonskis; viršutinėje eilėje: J. Petrusis, M. Černiauskas, V. Barzdžius.

me. Ten buvo vėlyvojo geležies amžiaus degintinis kapinynas. Nustebau pamatęs nuostabų Griežės piliakalnį, visą iškasintą bulviarūšiais.

Gintališkėje apsistojome mokykloje. Čia G. Fiodorovas su A. Tautavičiumi rinkdavo iš žemaitiškų kopyltėlių skulptūrėles. Jų G. Fiodorovas nemažai išsivežė į Maskvą, kur Rošalių bute eksponavo greta M. Čiurlionio reprodukcijų.

G. Fiodorovas savo išpūdžius (išskyrus skulptūrėlių pasisavinimą) aprašė straipsnyje „Vokrug sveta“ ir savo knygoje „Dnievnaja povierchnost“¹. Visą laiką palaikiau su juo gerus ryšius. Mes jį vadinom Jurgiu. Jis buvo mano ir Reginos oponentas ginant disertacijas kandidato laipsniui įgyti, o Maskvoje archeologinių plenumų metu mus globodavo. G. Fiodorovas supažindino mane su garsiais to meto archeologais Tatjana Pasek, Aleksandru Briusovu, Mongaitu, Tarakanova, A. Udalcovu, Voroninu ir kt. Vėliau A. Udalcovas, TSRS Archeologijos instituto direktorius, ir P. Tretjakovas, Slavistikos instituto direktorius, buvo mano moksliniai vadovai. Su G. Fiodorovu ryšiai nutrūko man išėjus į pensiją, kai su archeologija nebeturėjau reikalų.

Buvo ir mažų incidentų. Dažnai iškildavo klausimas, važiuoti prie vieno ar kito paminklo, ar ne. Pagal savo būdą aš visad abejodavau, galvodavau, klausdavau dalyvių: „O kaip jūs norite?“ Vieną kartą A. Tautavičius atrėžė: „Jūs, jūs, o ką Jūs galvojate?“ Žinoma, po to nusprendavau važiuoti, bet iš A. Tautavičiaus pusės jaučiau nepasitenkinimą.²

Gana savitas atvejis įvyko Plungės apylinkėse. Atvykę aplankyti Gondingos piliakalnio, Naukaimio senkapio ir kt., buvome priversti prašyti nakvynės netoli esančioje sodyboje. Prisistatėme, pasisakėme, kokiais tikslais važinėjame. Moteris priėmė. Sodyba buvo gera, didelė, namas didelis. Gerai įsitaisėme. Incidentas įvyko vakarienos metu. Šeimininkė išgirdo, kad mes su G. Fiodorovu kalbamės rusiškai. Moteriškė išsigando, jai pradėjo drebėti rankos, ji pagalvojo, kad mes užsimaskavę plėšikai. Tai pastebėję pradėjome jai aiškinti, kad tai mokslininkas iš Maskvos, nors nemoka lietuviškai, bet geras žmogus. Ar ji patikėjo, ar ne, nežinau. Naktį, matyt, nemiegojo, bet S. Jaskėnas ją ramino. Po nakvynės padėkojome, pajuokavome, kad neapvogėm ir išvykom į Gondingos piliakalnį. Ji tikriausiai lengviau atsikvėpė.

¹ G. Fiodorov. Dnievnaja povierchnost. – Maskva, 1963.

² Vėliau jis prikretė man ir Reginai daug nepagrįstų kiaulysčių, tebekrečia ir dabar (1995 12 06).

Gondingos piliakalnis – tai nuostabus mūsų praeities palikimas. Įrengtas Babrungo upės krante, labai stačiais šlaitais, apie jį daug rašyta „Gimtajame krašte“ ir kraštotyros literatūroje¹. Ypač sunkiai buvo prieinamas šlaitas su pylimu. Jis visas buvo išraustas žvėrių urvais, sunkiai prieinamas. Žmonės, išgirdę apie mūsų „žygius“, atslinkdavo pažiūrėti, ką mes čia veikiame, ar tik neieškome užburtų lobių? Apylinkėje gyveno vienas aklas kaimietis. Jis, prisiklausęs daug visokių pasakojimų apie Gondingą, buvo įsitikinęs ar kitų įtikintas, kad kai „ponai“ pradėsia kasinėti piliakalnius, įvyks stebuklas – jis praregėsias. Deja, piliakalnio mes nekasinėjome, tik aprašę, išmatavę, nufotografavę ir sudarę planą, išvykome.

Prausdavomės prie šulinio, upelyje, ežere. Vasarą išsimaudyti būdavo vienas malonumas. Kurmaičiuose, iš vietos gyventojų, pas kurį apsistojome, pasiskolinę *keselius*, Akmenoje gaudėme vėžius. Ji tuomet buvo itin vėžinga. Ir išsimaudėme gerai, aišku, be „triūsų“. Labai varžydavosi plikai nusirengti S. Daunys, mat jis „vyriškumą“ turėjo didelį ir stangrų. Bet, padrąsintas M. Černiausko („Džiaukis, turėdamas tokį „argumentą“ ir nesivaržyk, juk mes ne bobos“), S. Daunys jau nesivaržydavo.

Aplankėm daug nuostabių piliakalnių: Apuolę (Skuodo raj.), Įpiltį (Kretingos raj.), Girgždutę (Telšių raj.), Šatriją (Telšių raj.), Negarbos (Kretingos raj.) kalną ir daugelį kitų. Įsitikinau, koks dar turtingas mūsų protėvių palikimas. Dar gyvi buvo įdomiausi pasakojimai apie Šatrijos raganas, užburtą dėžutę su raktu nuo požemio ir kt.

Įdomus susitikimas įvyko netoli Negarbos piliakalnio. Nakvynei I. Jablonskis nuvežė mus į labai gražią sodybą pas Puškorių. Buvau nustebintas atitvertu skirtingais plotais kiemu. Atskirą kiemą turėjo namas, atskirą – tvartas, atskirą – klojimas. Tvoros grynai žemaitiškos – įstrižai pintos iš šakų. Čia sužinojome, kad šalia sodybos Tenžės upelyje yra daug vėžių. Reikėjo tik *keselių* ir varlių. *Keseliai* gavome iš šeimininko, ypač vaikai buvo paslaugūs. Varlių turėjome prisigaudyti Tenžės pakrantėje, pievoje. Pirmą kartą I. Jablonskis pamokė, kaip reikia varlę nulupti, užmauti odą ant galvos ir pririšti prie *keselio* skersinio². Vaka-

¹ P. Tarasenska. Lietuvos archeologijos medžiaga. – XXXII. – Kaunas, 1928. – P. 358; L. Kumšlytis. Gondingos senovės liekanos / Šiaulių metraštis. – 1933, Nr. 4. – P. 24–36; M. Valančius. Raštai. T. 1. – 1972. – P. 360–365.

² Iš pradžių buvo bjauru, bet vėliau dažnai teko varles lupsti vėžiaujuant su Mokslų Akademijos vairuotoju Petrausku Musės upėje, Versekoje ar kitur. Ypač gerai sekėsi Migonyse, Kruonės upelyje.

ras ir naktis buvo šilta, rami, vėžių prisigaudėme pakankamai. Pas Puškorių virėme juos su krapais, kmynais, graužėme kaip išalkę graužikai. Vėliau Puškorius buvo išvežtas, o jo puiki sodyba nuniokota.

Įdomus buvo vienas susitikimas Gintališkės piliakalnyje. Žinojau, kad 1940 m. Gintališkės senkapį kasinėjo P. Baleniūnas, todėl norėjau jį aplankyti. Mums bematuoju ir aprašinėju piliakalnį, į jį sunkiai įkopusi ir mus pamatčiusi senutė sušuko: „Oi, kiek daug ir kokių gražių ponų“. Ji pasipasakojo gyvenanti čia pat prie piliakalnio, turinti dirbinių. Jos sodyboje gavome didelį žalvarinį kryžinį smeigtuką.

Prisimenu, kad, apžiūrėję durpyną prie Janapolės (Telšių raj.), kuriame buvo rasta žalvario amžiaus dirbinių, apsistojome puikiame kieme. Išgirdome apie dar nefiksuotą senkapį, patyrinėjome, radome vėlyvų kapų su įkapėmis, ypač daug žiedų. Moteriškė pasakojo apie šį kapinyną, kad, prieš imant čia žvyrą, vėliau naktį ji matydavo keliu į kapines keliaujant daug žvėrelių. Tai esą mūsų protėvių sielos. Ji matydavo jas kiekvieną Vėlinių naktį.

Prie Šatrijos kalno naujai aptikome senovinę gyvenvietę su ankstyva įdomia lipdytine keramika. Vėliau Šatrijos kalnas ir gyvenvietė buvo archeologų tyrinėti. Mums lankantis Šatrijos kalne, prisirinkome daug jau sunokusių riešutų.

Kaltinėnų ir Gegužkalnio (Šilalės raj.) piliakalniuose išrovėme tik ką pasodintus želdinius, mat miškininkų buvo tokia pažiūra, kad plikus piliakalnius reikia apšodinti medžiais.

Grįžtant į Kauną aplankėme Jurbarko rajono piliakalnius ir pilių vietas – Seredžiaus bei Veliuonos paminklus. Ekspedicijos dalyviai buvo gerokai pavargę. Matuojant ir aprašant Palemono kalną Seredžiuje, S. Jaskėnas prigulęs užmigė. Ilgai laukėme jo mašinoje, dėl to jis „gavo nuo manęs velnių,“ nors po to išgyvenau.

Jokių kitokių nesutarimų ekspedicijos metu nebuvo. Sutarėme gerai. Su visais liko draugiški santykiai. Bekeliaudamas susipažinau su žemaitiškomis sodybomis, jų pastatais, tvoromis, o patys žemaičiai, kai įsitikindavo, kad mes ne sribai, buvo gana nuoširdūs ir svetingi. Tik liūdna buvo žiūrėti į apleistas sodybas, besimėtančius namų apyvokos daiktus, sunku buvo pakelti tą niūrią nuotaiką.

Atsimenu, prieš okupaciją mūsų kaimuose virte virė darbas, skambėjo daininga muzika – *armoška*. O tada kraštas buvo apmireęs, žmonės nusimineję, kai kur visai nuskurdę, iš besikuriančių kolūkių gaudavo vos po 200 gramų grūdų už darbadienį. Sužinojė, kad mes iš Vilniaus, verkėdavo, skųsdavosi, esą Vilnius nežino, kokiomis sunkiomis sąlygomis tenka gyventi. Kai kur, kai tik į kiemą

įvažiuodavo mūsų „polutorka“, žmonės slėpdavosi, bėgdavo nuo mūsų, manė, kad atvažiavo išvežti. Vienoje vietoje, Šeduvos rajone, įsukę į kiemą, radome sodybą tuščią. Viduryje kiemo tik styrojo šiaudų stirta. Šaukėm, kalbinom ar yra kas namuose, aiškiai sodyba buvo gyvenama, vaikščiojo vištos, kriuksėjo dar pora paršų. Tuomet kieme belaukdami net traukėme „Lietuva brangi, mūsų tėvyne...“ Išgirdęs dainą, šeimininkas išlindo iš šiaudų stirtos ir sako: „Vyrai, kodėl atvažiavot vežti be šautuvų ir traukiat tokią dainą?“ Tuomet prasidėjo kalba apie mūsų darbą, apie apylinkės piliakalnius ir senkapius. Nuo to laiko Maironio eilės „Lietuva brangi“ tapo mūsų ekspedicijos himnu. Su ja žmonės pasitikėdavo mumis ir mes jų neapvylėm.

Važinėdami po Žemaitiją radome daug tuščių sodybų, kuriose, po išvežimo į Sibirą buvo likę daugybė inventoriaus. Etnografinės medžiagos buvo galima pririnkti labai daug, bet tam nebuvo pasiruošta, be to, dėl gana nemažo ekspedicijos dalyvių skaičiaus jiems ir nebuvo sunkežimyje vietos. Man buvo didelė naujiena pamatyti didžiules, tarsi didelio arklio nugaros formos duonkepes krosnis, nudrėbtas iš molio atskiroje patalpėje – pašiūrėje.

Baigiant apie šią ekspediciją reikia pasakyti, kad naudos turėjau daug. Aplankiau, pamačiau, aprašiau daugybę Žemaitijos piliakalnių, senkapių, pilkapyių, alkakalnių, pėduotųjų ir ženklintų akmenų bei daug kitų paminklų. Gyvenvietėse prie piliakalnių aptikta daug keramikos, geležies gargažių, ypač prie Gondingos. Tiek apie pirmąją Lietuvos archeologijos istorijoje specialią išvyką, žvalgomąją ekspediciją. Kitų – kiti dalyviai, kiti išpūdžiai, kiti prisiminimai. Deja, Stasio Jaskėno, Kazės Gabriūnaitės ir Georgijaus Borisovičiaus Fiodorovo jau nebėra. *Requiem alternum!*

Žvalgomoji ekspedicija po Aukštaitiją, 1949 m. ♦ 1949 m. išsi-ruošėme į Panevėžio, Rokiškio ir Zarasų rajonus. Buvome beveik tie patys dalyviai: aš, A. Tautavičius, I. Jablonskis, M. Černiauskas, ir kt. Visų pavardžių neat-simenu. Nebuvo S. Jaskėno ir G. Fiodorovo. Jau turėjome šiek tiek patirties.

Susipažinus su Žemaitija, rūpėjo aplankyti ir patikrinti Liudviko Kšivickio ir P. Tarasenkos tyrinėtų piliakalnių būklę, gerai apžiūrėti Eikotiškio (Zarasų raj.) vietovę, kurioje ketvirtajame dešimtmetyje buvo rasti puikūs emalio dirbiniai. Labai įdomu buvo pirmą kartą pamatyti L. Kšivickio tyrinėtus piliakalnius: Moškėnų–Laukupėnų, Petrašiūnų (Rokiškio raj.) bei Tarasenkos tyrinėtus Vosgėlių, Velikuškių (Zarasų raj.) ir kt. Velikuškių piliakalnis nepasižymi nei dailumu, nei

1949 m. žvalgomosios ekspedicijos dalyviai prie „polutorkos“. Antras iš kairės P. Kulikauskas, ketvirtas – I. Jablonskis, penktas – S. Daunys.

išvaizda, bet nustebino prie jo atrasta gyvenvietė, kur žemės paviršiuje buvo daugybė geležinių gargažių, liudijančių, kad čia iš vietos balų rūdos buvo išgaujama geležis.

Į Aukštaitiją vykome per Molėtus. 1949 m. čia dar buvo paprastas vieškelis ir, pravažiuojus Širvintas, mašina įklimpo molėtame gana stačiame kalne. Buvo tik ką palyta, teko visiems stumti, bet išvažiavome. Apskritai Aukštaitijoje, ypač Zarasų rajone tuo metu keliai buvo kalvoti, su nemažais posūkiiais. Vykome su „polutorka“, tačiau vairavo Petras Šermukšnis, brandaus amžiaus vyras. Po šios išvykos jis tapo nuolatinio archeologinių ekspedicijų vairuotoju. Sutarėm su juo gerai, manęs vėliau nevengė ir kiti vairuotojai. Žinojo, kad jų darbą vertinu. Pientaudavome valgyklose, jeigu kur jų buvo.

Įdomu buvo apsilankyti Kalnočių (Rokiškio raj.) piliakalnyje, kurio teritorijoje stovėjo vieno piliečio sodyba. Čia aš lankiausi dar prieš karą, kai buvau komandiruotas VD Kultūros muziejaus aplankyti esamo piliakalnio. Ariant piliakalnį buvo aptinkami akmeniniai kirvukai, puodų šukės. Apie tai muziejui pranešė iš čia kilęs dailininkas, kurio pavardės neprisimenu. Sodyboje gyveno tas pats žmogus, bet manęs jau nepažino, nes ekspedicijos dalyviams pasakojo, kad buvo atvykęs toks ponaitis, iš jo paėmęs keletą kirvukų, bet sumokėjęs tik keletą litų. Buvo įdomu klausyti, ką apie tave pasakoja žmonės.

A. Mikėnaitės tėviškėje Skaidiškėse 1949 m. žvalgomosios ekspedicijos metu. Antroje eilėje vidury sėdi P. Kulikauskas; stovi: antras iš kairės S. Daunys, ketvirta iš kairės A. Mikėnaitė, toliau M. Černiauskas, I. Jablonskis ir A. Tautavičius.

Buvau daug girdėjęs ir skaitęs apie Rytų Lietuvos pilkapius. Jų dar daug yra išlikusių, ypač miškuose. Nepaprastą išpūdį paliko Gedžiūnėlių (Garšvinė, Ignalinos raj.) didžiulis pilkapynas, tokio didelio pilkapyno nebuvau matęs. Man jis paliko didžiulį išpūdį. Tačiau daug pilkapių radome suardyto, kai kurių sampilo vidurys buvo perkastas lobių ieškotojų.

Apsistodavome mokyklose ar pas ūkininkus, teko nakvoti Zarasų rajone net pas rusus *starovierus* (sentikius). Žmonės čia buvo nuoširdūs ir mus remdavo, dažnai duonos ir pieno gaudavome veltui. Vieną kartą sekmadienį, klausiant kelio į Eikotiškį, vienas pilietis, kai jam prisistatėme, kas esame, pasakė: „A, iš Karo muziejaus... Apie tai rašė laikraščiai, bet aš maniau, kad tai pasaka, kas šiais laikais domisi piliakalniais ir senkapiais...“ Mat Karo muziejus prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo labai populiarus ir plačiai žinomas.

Rokiškio rajone, berods Raguvėlėje, nakvojome mokykloje, kurios mokytojos sūnus studijavo istoriją. Mus gerai priėmė.

Vienoje vietoje, kai paprašėme pieno ir duonos, pavaišino mus labai skania, namuose kepta duona. Buvau labai nustebintas, kai A. Tautavičius su I. Jablons-

kiu, abu labai liesi, sukirto pusę didžiulio kepalo. Buvo negaila, bet aš stebėjausi, kaip galima tiek daug suvalgyti. Turėjome vargo ir su J. Petruliu, kuris mums demonstravo, kad tokios tai (neprisimenu kokios) raudonos krūmų uogos yra valgomos. Nepasisekė, berods, Zarasuose, kur jis apsinuodijo ir smarkiai susirgo, teko kreiptis į gydytoją, kuris maloniai, be eilės jį apžiūrėjo ir paguldė ligoninėn.

Šioje ekspedicijoje aš taip pat labai blogai jaučiausi, kankino vidurių skausmai. Buvo dienų, kad nieko negalėjau valgyti, vėliau paaiškėjo, kad tai apendicito priepuoliai. Kartais buvo sunku atlikti tiesiogines pareigas, bet iškentėjau. Grįžus teko operuotis.

Linksmučiai, 1948–1949 m. † Pavienių dirbinių Linksmučiuose, Pakruojo raj., buvo randama senokai, jų dalis pateko į Šiaulių „Aušros“ muziejų. Naujų žinių apie aptinkamus griaučius ir įvairius dirbinius institutas gavo 1948 m., kada iš senkapio intensyviau pradėta imti žvyrą. Senkapio tyrinėjimai vykdyti 1948–1949 m. 1948 m. tyrimams vadovavau aš¹, 1949 m. – R. Volkaitė-Kulikauskienė. Dalyvavo VU istorijos specialybės studentai. Čia dar aptikta nemažai griautinių kapų (89). To meto archeologijoje buvo nauja tai, kad surasti plačiaaašmeniai kalavijai.

Tai buvo pirmieji po karo senkapio tyrinėjimai. Jokių darbo priemonių neturėta. „Šaukštai“ ir šepetukai susiskolinti iš kitų muziejų. Šiaulių muziejus paskolino fotoaparata, planus braižėme patys. Gyvenome mokyklos patalpose, maitinomės pas vietos žmones. Prie pat kapinių gyvenanti šeima sutiko paruošti pietus, bet, kadangi tokiai didelei šeimynai neturėjo pakankamai indų, valgėme po senovei – iš vieno *bliūdo*, kiekvienas kabinosi kiek gali pilnesnį šaukštą.

1949 m. kasinėjimams buvo pasiruošta kiek geriau, nes juos finansavo Mokslų Akademija. Bet neapsieita be įvykių. Berods birželio pradžioje Regina Volkaitė-Kulikauskienė su studentais nuvyko į Linksmučius. Braižytoju sutiko būti M. Černiauskas, jam buvo patikėti ekspedicijos pinigai. Regina pasakojo, kad kažkur apie Panevėžį reikėjo nakvoti, nes vairuotojas nesugebėjo per vieną dieną nuvažiuoti iki Linksmučių. Nakvojo daržinėje ant šieno. Iš ryto pabudę nerado pinigų. Mykolas ieškojo šiene, manė, kad iškrito iš kišenės, bet 2000

¹ Tyrimų medžiaga paskelbta: R. Volkaitė-Kulikauskienė. Linksmučių (Pakruojo raj., Šiaulių srit.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys / Lietuvos istorijos instituto darbai. – Vilnius, 1951. – T. 1. – P. 279–314.

rublių nerado. Iki šios dienos neaišku, ar pinigus iš tikrųjų pametė, ar juos kuris nors ekspedicijos dalyvis pavogė. Buvo daug triukšmo ir nemalonumų.

1949 m. birželis buvo labai lietingas. Vilniuje lietus be perstojo pliaupė dvi savaites, aš net ėjau pas viceprezidentą J. Žiugždą, prašydamas jo sutikimo atšaukti ekspediciją, bet jis patarė palaukti. Ir, iš tikrųjų, prie Pakruojo lyta mažiau. Darbas, kad ir su pertraukomis, vyko sklandžiai.

Kasinėjimai įsimintini ypatingai sunkiomis materialinėmis sąlygomis, bet jaunystės jėgos ir ryžtas nugalėjo visus sunkumus, kurie grūdino archeologus ir ugdė išvermingumą naujiems darbams.

Laiviai, 1948, 1949–1951 m. † Laiviai, Kretingos raj. – archeologiniu požiūriu nepaprastai įdomi ir reta vieta. Imant žvyrą čia jau seniai buvo aptinkamos įvairios senienos. Turėta jų Kretingos ir Kauno archeologiniuose rinkiniuose. Plačiau kapinynas tyrinėtas 1940 m. Tyrinėjo VD Kultūros muziejaus konservatorius P. Baleniūnas. Jis ištyrė 1250 m² plotą ir aptiko daug kapų, įdomių ir retų dirbinių. Karas sutrukdė jo tyrinėjimus.

1949 m. tolimesniems šio paminklo tyrimams vykdyti buvo suorganizuota bendra Istorijos instituto ir VU ekspedicija (vad. P. Kulikauskas ir R. Kulikauskienė). Tokios jungtinės instituto ir universiteto ekspedicijos buvo labai parankios, nes to meto II kurso istorikai privalėjo atlikti archeologinę praktiką¹. Nelengva buvo spręsti transporto, apgyvendinimo ir maitinimo problemas. Dabar, kai mūsų archeologai turi namelius ir reguliariai aprūpinami medžiagomis ir visu kitu inventoriumi, turi kur gyventi, turi elektrą, dujas ir mokslinį inventorių, sunkiai įsivaizduoja, kaip mes iš bendro *bliūdo* srėbėme viralą Laiviuose.

Dėl apgyvendinimo visad kreipdavomės į vietos valdžią – *rajkomą* ar Vykdomąjį Komitetą. Kur nukreipdavo, ten ir apsistodavome. Gerai, jei vietoje būdavo mokykla. Kadangi jos Laiviuose nebuvo, o iki Salantų apie pora kilometrų, apgyvendino mus pas buvusį aktyvistą ar sribą Zajančauską. Troba didelė, vieną galą atidavė mums. Patalynės neturėjome, ją atstojo šiaudai ant grindų. Vienoje pusėje įsitaisė merginos, kitoje – vyrai, na, ir aš su žmona ir dukra. Raimondai tuo metu buvo penkeri. Įdomu, kad pats sribas Zajančauskas naktis

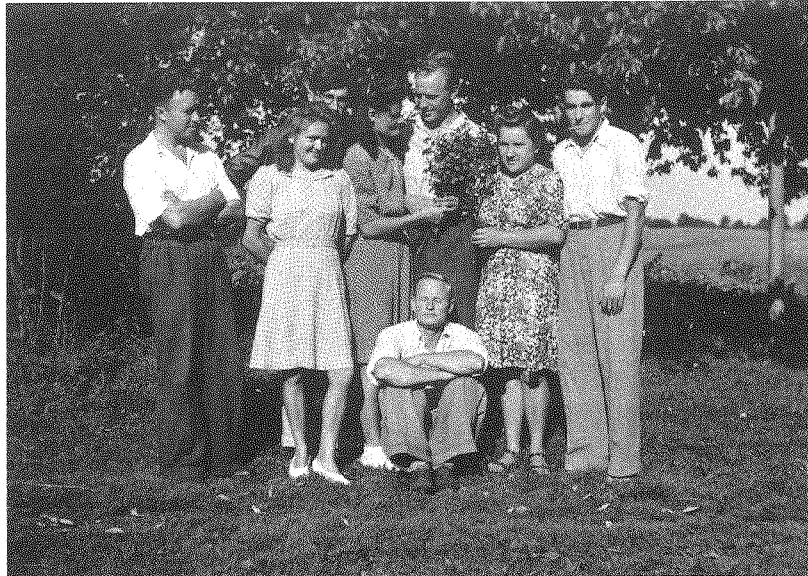
¹ Studentams buvo skiriama 50 kap. per dieną. Istorijos institutas galėjo juos apiforminti pagal darbo sutartis darbininkais ir mokėti papildomą 1,5 rub., vėliau 2,5 rub. atlyginimą. Taip studentai galėdavo už tuos pinigus prasimaitinti ir net šiek tiek susitaupyti.

praleisdavo ant aukšto su šautuvu, bijojo partizanų keršto, bet mums buvo paslaugus. Dalis gyventojų vengė Zajančausko ir jo gyventojų – ekspedicijos dalyvių, bet jau 1950–1951 m., pamatę, kad mes iš tikrųjų vykdėme mokslinius tyrinėjimus, kažkaip savaime susipažino ir buvo labai patenkinti. Pavardžių neprisimenu, bet tai buvo nuoširdūs žmonės, aprūpindavo mus puikiais pieno produktais. Ypač skani būdavo varškė, blynai ir separuoto pieno tiršta kaip sviestas grietinė.

Šalia Zajančausko buvo didelė graži sodyba, su kurios gyventojais pirmaisiais metais neturėjome jokio kontakto. Antras Zajančausko kaimynas, Pilipavičius, gyveno tarp kapinyno ir Laivių piliakalnio. Gyveno nedidelėje, bet labai tvarkingoje sodybėlėje. Regina nutarė pasiprašyti pas juos kambario, būtu visai netoli darbo vietos. Iš pradžių Pilipavičius labai abejojo, bijojo, kad vaikas (Raimonda) triukšmaus ir eis į sodą vagiliauti. Bet Raimonda buvo be galo drausminga, jei jau buvo pasakyta, kad negalima – šventai vykdavo. Po savaitės Pilipavičius pamatė, kad ji neina į sodą, naktimis neverkia, netriukšmauja, prisirišo prie jos ir visai pataikavo. Susidraugavome net su šeimininkų šunimi. Puikiai sutarėme. Malonu prisiminti ir dabar.

Laiviai, 1949 m. Pirmoje eilėje iš kairės: A. Tautavičius, D. Žaliūnienė, P. Kulikauskas, Z. Budrytė; antroje eilėje: M. Černiauskas, O. Navickaitė, ketvirta – B. Burokaitė, toliau S. Juodelis.

Laiviai, 1949 m. Sėdi M. Černiauskas; stovi iš kairės: P. Kulikauskas, O. Navickaitė, B. Burokaitė, penkta – Z. Budrytė, šeštas – S. Juodelis.

Būta ir jumoristinių atvejų. Naktį šiaudų guolyje kamuodavo blusos. M. Černiauskas gindavosi nuo jų, aplink savo guolį pasibarstydamas DDT miltelių – *dūsto*. Tuomet *dūstas* buvo madingas, jį net pildavosi į *samogoną*, kad būtų stipresnis.

Mykolas buvo kuklus ir užsidaręs, gal jautėsi nekaip tarp jaunesnių už save kolegų ir kolegių, nes buvo senbernis. Iš jo jaunimas dažnai pasijuokdavo, mat buvo išsiblaškęs. Išvietėje, kad į skylę neįkristų, iš užpakalinės kelnų kišenės išsiimdavo piniginę, pasidėdavo šalia ant lentos ir... užmiršdavo pasiimti. Studentai rasdavo ir būdavo skanaus juoko.

Studentų būdavo daug, net perkasoje krėsdavo juokus. Stasys Juodelis su Gimbučiu eidavo lenktynių apie žvyrduobę su diržu rankoje. Netruko jumoro ir A. Tautavičiui, jis net buvo pradėjęs leisti jumoristinį ekspedicijos leidinį, kurį pavadino „portmonetka“ (toks kelionės krepšys). Studentai dažnai pasišaipydavo iš A. Bernotaitės, ypač patraukdavo per dantį Zosę Budrytę. A. Bernotaitė labai nemėgo Raimondos, kuri jos tiriamame plote išmestose žemėse rasdavo pavienių dirbinių ar jų fragmentų

Laivių kapinynas užėmė kelių hektarų plotą, daug kapų. Senovėje čia būta didžiulės gyvenvietės. Turėjo net savo pilį. Įkapių kapuose daug. Laidosena įvairi –

pavieniai senesni griautiniai ir vėlesni degintiniai kapai. Įdomu, kad, pereinant prie kūno deginimo, kapo duobė buvo griautinio kapo dydžio, o įkapės joje išdėliotos nešiojimo tvarka. Tai buvo labai įdomu. Aptikome ir vieną ypač turtingą kario, greičiausiai kunigaikštuko, kapą su gausiomis įkapėmis, tarp jų ir kalaviju, kuris Lietuvos archeologinėje medžiagoje tuomet dar buvo retas radinys.

Nutarėme suimti kapo originalą į muziejaus ekspoziciją. Neturėdami tam reikiamų medžiagų, daug privargome fiziškai. Trūko net lentų, naudojom šatras. Kapo preparatas buvo sunkus, daug žemių, ilgai dirbom, todėl tuoj pasklido gandai, kad radom auksą ir nuo gyventojų nuslėpėme.

Deja, nors kapinyną kasinėjome trejus metus, viso jo neištyrėme, nenustatėme net jo ribų.¹ Vėliau čia dar darbavosi Šiaulių muziejaus direktorius Julius Naudužas, kuris rado labai įdomių, neišaiškintos paskirties akmenų statinį, panašų į iš akmenų sukrautą krosnį.

Išvykome iš Laivių palikę daugybę prisiminimų ir gerų žemaičių.

Kurmaičiai, 1950, 1951 m. ♦ Kurmaičiai, kaip ir kiti Kretingos raj. kapinynai, kaip jau minėta, buvo pradėti kasinėti 1940 m.² 1948 m. žvalgomosios ekspedicijos metu juos taip pat aplankėme. 1950 m. atvykau ir pradėjau tirti nebaigtas tyrinėti kapų vietas. Braižytoju sutiko būti jau minėtas žinomas Kretingos inžinierius I. Jablonskis. Jo dėka padaryti neblogi, turint omenyje ano meto sąlygas, planai. Iš studentų kažkodėl geriausiai prisimenu S. Juodelį, jau mirusį, vėliau buvusį Rokiškio kraštotyros muziejaus darbuotoją.

Tyrinėjimų metu buvo patikslinta senkapio vieta, sudarytas situacijos planas, pratęsti darbai ariamajame lauke šios vietos gyventojų Tamašauskio sodybos link. Pas jį ir apsigyvenome, aišku, kolektyviai, ant grindų. Guolis – šiaudai. Tamašauskis buvo nagingas statybininkas, pastatęs daug vilų Palangoje. Mumis rūpinosi jo žmona, o du sūnūs dirbo kasinėjimuose „kasiokais“.

Tai buvo retas paminklas, davęs pradžią kitų ankstyvojo geležies amžiaus kapinynų paieškoms ir tyrinėjimams (Ėgliškiai ir kt.). Kapinyno medžiaga pla-

¹ Tyrimų medžiaga paskelbta: E. Gintautaitė-Butėnienė, E. Butėnas. Laivių kapinynas / Lietuvos archeologija. – Vilnius, 2002. – T. 22. – P. 9–198.

² Tyrinėjo VD Kultūros muziejaus konservatorius Pranas Baleniūnas. Ištyrė keletą pilkapių, rado degintinį kapą, išaiškino eilę naujų archeologinių paminklų Kurmaičių kaimynystėje, rado tuomet unikalų V a. pr. Kr. kapą. Tyrinėjimų nebaigė, tikėjosi sugrįžti kitais metais, deja, to nebepadarė, o gyvenimą baigė tolimojoje šiaurėje kaip kalinys ir tremtinys.

J. Žiugžda (stovi kairėje) apsilankė Kurmaičių pilkapių tyrinėjimuose, 1950 m.

čiai paskelbta mūsų archeologinėje literatūroje¹. Apie šį kapinyną 1949 m. parašiau ir apsigyniau kandidatinę disertaciją.

Didžiausias džiaugsmas buvo turtingo moters kapo, kuris ir dabar yra eksponuojamas Istorijos–etnografijos muziejuje, suradimas. Įdomus ir sunkus buvo kapo preparato originalo atvežimas į muziejų. Trūko gipso, lignino, patirties atskirti jį nuo žemės. Paprašiau kolūkio pirmininko Venclovos lentų, pa juokavo: „Bus butelis, bus ir lentų“. Tuomet buvau išsikvietęs Istorijos muziejaus konservatorių Juozą Petrulių, žinomą vegetarą ir kraštotyrininką 1949 m. žvalgomosios ekspedicijos dalyvį. Jis niekuo nepadėjo, skundėsi širdies negalia ir buvo nuo darbo atleistas.

1951 m. gyvenau ne pas Tamašauskį, o pas jo žentą Jurkutį. Turėjau atskirą kambarį, kasdien man gamino skanią „šilkinę“ arba „pusiau šilkinę“ košę. Geri buvo žmonės, jaunavedžiai. Vėliau neteko susitikti.

¹ P. Kulikauskas. Žalvario amžiaus pilkapiai Kurmaičiuose / Gimtasis kraštas. – Šiauliai, 1943, nr. 31. – P. 32–52; P. Kulikauskas. Kurmaičių (Kretingos raj.) plokštinio kapinyno tyrinėjimai / Lietuvos istorijos instituto darbai. T. 1. – 1951. – P. 315–361; Nauji radiniai Kurmaičių kapinyne / Mokslų Akademijos darbai. Serija A. – Nr. 2. – 1957. – P. 141–151; Kurmaičių kapinynas / Lietuvos archeologiniai paminklai. – Vilnius, 1968. – P. 12–65, 211–214; Puzinas J. Ankstyvojo geležies amžiaus kapas, surastas Kurmaičiuose / Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis. – Kaunas, 1941. – T. 1. – P. 19–27.

Kurmaičių kasinėjimų metu lankėsi daug ekskursantų. Ekskursijas organizavo Vl. Pryšmantas, Nepriklausomoje Lietuvoje buvęs Paminklosaugos skyriaus muziejuje viršininkas, iš aukšto žiūrėjęs į tuomet muziejuje dirbusius studentus, tarp kurių buvau ir aš. Dabar buvo bedarbis, gyveno arba Darbėnuose, kur turėjo savo namelį, arba Kretingoje. Dažnai su sūnumi lankėsi kasinėjimuose, populiarino juos ir už tai vieną dieną paprašė jam ir sūnui išrašyti darbdarbius. Iš pradžių nustebeu, paskui atsisakiau. Juk tai buvo savotiška provokacija. Prisiminiau, kad už kažkokias machinacijas jis nesutarė ir su muziejaus vadovybe. Nuo to laiko Pryšmantas pasipiktino manimi ir nustojo lankėsis.

Inžinierius I. Jablonskis gyveno Kretingoje, sudarinėti planų atvykdavo dvi-račiu. Su I. Jablonskiu sutarėme gerai, darbą jis išmanė, buvo didelis patriotas. Tačiau už savo patriotizmą ir Tėvynės meilę smarkiai nukentėjo. Buvo išvežtas su visa šeima į Krasnojarską, berods, į Norylską.

Iki išvežimo jis nespėjo padaryti planų švarraščių, todėl jam nebuvo išmokėtas sutartas atlyginimas. Sužinojęs apie jo išvežimą, skubiai atvykau į Kretingą surinkti žinių apie jo ir planų likimą. Galvojau, gal paliko pas gimines, gal perdavė juodraščius kraštotyros muziejui, todėl pirmiausiai nuėjau pas muziejaus direktorių Mickevičių, žinomą kraštotyrininką ir muziejininką. Detaliai sužinojau apie I. Jablonskio deportavimą, gavau iš Mickevičiaus I. Jablonskio adresą Krasnojarske. Visą papasakojau instituto direktoriui J. Žiugždai, kuris patarė parašyti I. Jablonskiui ir gauti tikrą informaciją. Susirašinėti su tremtiniais buvo draudžiama arba nepageidaujama.

Laiškas adresatą pasiekė. Gavau atsakymą, kad planus I. Jablonskis išsivežė į Krasnojarską. Prasidėjo susirašinėjimas. Prof. J. Žiugžda sutiko išmokėti jam sutartą sumą, jei jis atsiųs planus. Po ilgo susirašinėjimo planai buvo gauti, o I. Jablonskiui išsiųsta 2 ar 3 tūkstančiai rublių¹.

¹ Vėliau, kai 1991 m. Kretingoje minėjome generolo V. Nagevičiaus 110-ąsias gimimo metines, susitikau su I. Jablonskiu jo namuose. Jis jau sirguliavo ir blogai jautėsi. Po ceremonijos Kretingos kapinėse aš, V. Urbanavičius, A. Tautavičius ir Donatas Butkus maloniai pas I. Jablonskį pasisvečiavome, pasikalbėjome. Nustebeu, kad I. Jablonskis prisiminė mūsų epopėją su Kurmaičių planais ir parodė segtuvą su visu mūsų susirašinėjimu ir telegramomis, kurias jam siunčiau. Mano savimeilė paglostė tai, kad I. Jablonskis pasakė, jog aš vienintelis, kuris nebijojo su juo, tremtiniu, susirašinėti ir kad dėkingas man už atsiųstus pinigus. Tai esą jį išgelbėjo nuo bado, nes Norilske 2–3 tūkstančiai rublių buvo dideli pinigai. Aš jam pasakiau, kad tai ne mano vieno nuopelnas, bet ir prof. Žiugždos. Jeigu J. Žiugžda nebūtų rėmęs mano pastangų atgauti planus ir būtų nesutikęs apmokėti, aš būčiau nieko negalėjęs padaryti. Į tai V. Urbanavičius replikavo: „Pasirodo, ir J. Žiugžda nebuvo jau toks „svoločius“ (niekšas), šiaip jis buvo baises žmogus.“ Mano gi nuomonė apie J. Žiugždą kiek kitokia. Archeologiją ir archeologus jis palaikė ir rėmė, net pats asmeniškai apsilankė kasinėjimuose Nemenčinėje ir Aukštadvaryje.

Nemenčinės piliakalnis, 1952–1954 m. † Nemenčinė, Vilniaus raj. – vienas pirmųjų tyrinėtų piliakalnių pokario metais, pirmasis po L. Kšivickio, V. Nagevičiaus ir P. Tarasenos tyrinėtų piliakalnių. Nei aš, nei Regina neturėjome patirties, nebuvome piliakalnių tyrinėję, todėl jautėme didelę atsakomybę. Ypač aktualu buvo sudaryti gerus planus, gerai užfiksuoti tyrinėjimus.

Aklai darbo nepradėjome. Susipažinome su P. Tarasenos tyrinėtų piliakalnių ataskaitomis, planais, nuotraukomis. Specialiai nuvykome į TSRS archeologijos institutą, kuris tuomet vadinosi „Institut istorii materialnoj kultury SSSR“ (TSRS materialinės kultūros istorijos institutas). Čia susipažinau su P. Tretjakovo tyrinėtų piliakalnių ataskaitomis bei visa kita medžiaga, konsultavausi su G. Fiodorovu, Tarakanova ir P. Tretjakovu. Susipažinęs su tyrinėjimų metodais Maskvoje, peržiūrėjau latvių tyrinėtų piliakalnių paskelbtą medžiagą.

Kodėl buvo pasirinktas būtent šis piliakalnis? Tuomet Istorijos institutas vyriausybės buvo įpareigotas parašyti marksistinę Lietuvos istoriją. Man buvo pavesta parašyti patį pirmąjį skyrių „Pirmąjį bendruomeninį santvarką Lietuvoje“¹. Labai aktualu buvo ryšių su rytų slavais tema, o duomenų beveik jokių, išskyrus Elenos ir Vladimiro Holubovičių tyrinėtus senkapius bei F. Pokrovskio ir L. Kšivickio darbus. Pirmiausiai apžvalgėme Nemenčinės piliakalnį. Jau prieš 1939 m. jį ruošėsi tyrinėti E. ir V. Holubovičiai.

Apžvalgę aplinką ir patį piliakalnį pastebėjome, kad piliakalnis turėtų būti ankstyvas. Jo paviršiuje radome brūkšniuotosios, grublėtos ir žiestinės keramikos. Prie piliakalnio buvusios gyvenvietės vietoje radome daugybę geležies gargažių ir panašios keramikos. Be to, čia pat esančiuose Pakrauglėje ir Pučkalaukyje, yra ir dabar išlikusių pilkapių. Taigi, turėjome visą paminklų kompleksą, o dviejų tūkstančių metų piliakalnio istorija galėjo padėti spręsti etnogenezės klausimus. Dėl to ir pasirinkome šį, o ne kurį nors kitą piliakalnį. Patogu buvo tai, kad Nemenčinė buvo netoli Vilniaus, esant reikalui galima buvo tikėtis pagalbos.

Pagaliau 1952 m. drauge su Regina pradėjome Nemenčinės piliakalnio tyrinėjimus. Jėgas nutarėme sujungti todėl, kad VU studentai, baigę pirmą kursą, privalėjo atlikti archeologinę praktiką. Trys istorikų laidos po pirmojo kurso 1952, 1953 ir 1954 m. atliko čia praktiką.

¹ Pirmąjį bendruomeninį santvarką Lietuvos TSR teritorijoje / Lietuvos TSR istorija. T. 1. – Vilnius, 1957. – P. 5–37.

Nemenčinės piliakalnis, 1952 m.

1952 m. instituto archeologai jau turėjo šiek tiek tokias darbo priemones: dėžutes, vatmaną, pakavimo popierių, maišelius, fotoaparata, 16 mm filmavimo aparatą, kastuvus, neštuvus, šepetėlius, „šaukštus“, net specialiai Akademijos dirbtuvėse užsakėme kopėčias (dvigubas, su aikšte viršuje), kad galėtume fotografuoti iš viršaus. Įsigijome net teodolitą, palapinę, prisikalbinome gerus braižytojus. Dailės institutas skyrė porą studentų radinių (dirbinių) piešimui.

Gyvenome čia pat pas Piliakalnio kaimo gyventojus. Be studentų dirbo keliolika vietos darbininkų. Darbo jėga 1952 m. buvo pigi, gauti „kasiokus“ nebuvo jokios problemos, nors už aštuonių valantų darbo dieną mokėjome, berods, tik 2 rublius. Nemenčinės apylinkėse kito uždarbio nebuvo, todėl darbo jėgos pasiūla buvo pakankama.

1953 m. kasinėjimų sezono metu vieną rytą atėjo Piliakalnio kaimo gyventojas prašytis į darbą ir išsitraukė butelį *samogono*. Aš jam pasakiau: „Jei nori būti priimtas į darbą, tai kišk savo *samogoną* į terbą ir keliauk sau sveikas, dabar nėra vietų, jei reikės – pakviesime“. Tas pilietis atsakė: „Chyba pan nie ruski, kad nepriimi *samogono*“. Aš atsakiau, kad „nie ruskij“. Oficiali kalba čia buvo rusų, nes vietos Piliakalnio kaimo ir Nemenčinės gyventojai kalbėjo tik lenkiškai.

Aprašant piliakalnio topografiją, paaiškėjo, kad piliakalnio pavadinimas „Nemenčinės“ yra mūsų duotas sąlyginai. Iš tikrųjų jis priklausė Piliakalnio kaimui, esančiam čia pat šiaurinėje jo pusėje. Sulenkėję gyventojai kaimą vadino

„Piliakolnia“. Keblu būtų naudoti terminą „Piliakalnio kaimo piliakalnis“, todėl, atsižvelgdami į tai, kad iki Nemenčinės piliakalnio tėra apie 1 km, nutarėme pavadinti jį Nemenčinės piliakalniu.

Aišku, kad tyrinėta vadinamaisiais „šurfais“, maždaug 2 m pločio grioviais. Tarybinėje literatūroje tuomet jau plačiai buvo rekomenduojama tyrinėti dideliais plotais, 10x10 m, paliekant tarp plotų kontrolines juostas.

Pirmaisiais metais apsigyvenome pas artimiausią piliakalnio gyventoją jau minėtąją poną Jarmalavičių, aršų lenką, atvirą tarybinės santvarkos priešą. Sodyba buvo didelė. Davė atskirą kambarį, aprūpindavo pieno produktais. Bet, nebūtų lenkai – gauta grietinė per naktį taip „išaugdavo“, kad ryte lipdavo iš indo. Jarmalavičienė – tipiška lenkiška veidmainė, lankstydavosi, pataikaudavo, o už akių niekindavo. Vieną kartą ji išvyko pas gimines prie Dubingių. Mums nieko nesakė, todėl paklausiau šeimininko: „Gdzie Pani?“ Atsakė: „To poszła na Litwa“. Koks pasakymas, išvyko į Lietuvą! „A tu, co nie Litwa?“¹ Tačiau į diskusijas nesileidome.

Su juo turėjau daug nemalonumų. Kitais metais pas jį nebegyvenom. Apsistojom sodyboje, esančioje pakelėje, einant iš Nemenčinės taku palei Nemenčinės upelį, miškelyje. Šios sodybos šeimininkė dirbo „kasioko“.

Ano meto ekspedicijos dalyviai buvo įpareigoti dirbti visuomeninį darbą, vesti ir organizuoti politines valandėles, agituoti už *kolchozus*. Pokalbių su studentais klausydavosi ir Jarmalavičius. Reikia pasakyti, kad jis buvo drąsus vyras.

Po kasinėjimų Nemenčinės kultūros namuose surengėme konferenciją ir parodėlę, skaitėm pranešimą rusų kalba apie piliakalnio tyrinėjimus. Į šį renginį atvyko išgėręs Jarmalavičius. Replikavo ir viešai pareiškė, kad nėra kuo didžiulius tarybine santvarka, ji nieko nedavė, tegul komunistai negalvoja, kad mes nematėm tokio gyvulio kaip traktorius ir visai koneveikė tarybinę santvarką. Už tai Nemenčinės milicija jį suėmė ir pasodino į „cypę“ už chuliganizmą. Tuomet Jarmalavičius puolė į ašaras, lindo bučiuoti rankas, prašė dovanoti ir prašė mus tarpininkauti dėl jo paleidimo. Keletą dienų jį „cypėje“ išlaikė, po to, mums prašant, paleido. Galėjo jam baigtis ir blogiau.

Kasinėjant Nemenčinės piliakalnį, aikštelėje stovėjo dvivietė palapinė, kurioje gyveno studentas J. Naudužas su draugu. Po darbo vakarais studentai mėgdavo susirinkti prie palapinės, įsitaisydavo ant pylimo, šnekučiuodavosi, dai-

¹ „Kur ponias?“, „Išvyko į Lietuvą“, „O čia kas, ne Lietuva?“ (Lenk.)

nuodavo. Ypač buvo populiarūs „Kur šianakt buvai? Akutės užmiegotos ir suvelti plaukai“. Banali, bet labai skambios melodijos. Vietinis jaunimas, lenkai, laikėsi nuošaliai, bet paslapčia sekėdavo mūsų žingsnius. Buvome nustebinti, kai vieną vakarą kaime užtraukė „Kur šianakt buvai?..“

Tuo metu studentų istorikų kurse būta iki šešiasdešimties. Iš karto jų visų priimti negalėjome. Jie buvo skirstomi grupėmis ir turėjo dirbti po 3–4 savaites. Anuometiniai studentai dabar jau pensininkai, gana geri archeologai. Tai tas pats J. Naudužas, Agota Jankevičienė-Grybauskaitė, Ona Navickaitė-Kuncienė, Vytautas Daugudis, kuriam buvo pavesta tyrinėti pylimą, Vilė Jakimavičiūtė-Deimantienė, istorikas Zigmas Kondratas, labai gabus, išsilavinęs, bet anksti miręs ir kt.

Zigmas dažnai buvo kitų pašiepiamas, iš jo netgi buvo tyčiojama. Vieną kartą J. Naudužas susilažino su juo eiti lenktynių. Zigmas iki nurodytos vietos kuo nuoširdžiausiai bėgo, o J. Naudužas, kelis žingsnius pabėgęs, stovėjo ir juokėsi žiūrėdamas, kaip Zigmas „skuta“...

Piliakalnio kasinėjimus lankė daug svečių. Pirmiausia sulaukėme Laurų vaikų namų ekskursijos, po to kasinėjimuose lankėsi tokie tuomet žymūs žmonės, kaip archeologai P. Tarasenka, Karolis Mekas. P. Tarasenka net padarė pilies

Prof. J. Žiugžda (centre) Nemenčinės piliakalnio tyrinėjimuose. Kairėje – prof. K. Jablonskis ir dr. J. Jurginis; dešinėje – Maskvos archeologijos instituto mokslinis bendradarbis Grekovas.

Viešnios iš Latvijos: archeologė E. Šnuore su dukra, 1953 m.

rekonstrukcinį piešinį, kurį aš ir dabar turiu. Kasinėjimus aplankė ir prof. P. Pakarklis, Istorijos instituto direktorius, MA viceprezidentas prof. J. Žiugžda, J. Jurginis, direktoriaus pavaduotojas Koniuchovas, prof. K. Jablonskis. Drauge su jais atvyko ir TSRS MA Istorijos instituto bendradarbis Grekovas ir kt.

Buvo labai malonu, kad kasinėjimus aplankė ir Latvijos Istorijos instituto darbuotoja Elvyra Šnuore su dukra etnologe. Yra išlikę nuotraukų su ja. Su dukra etnografe ji nakvojo pas mus, paskui abi išlydėjome atgal į Rygą.

1953 m. Nemenčinės apylinkes tyrinėjo ir Mokslų Akademijos geologai. Jie visu būriu irgi aplankė kasinėjimus. Iš dalyvių prisimenu Vinčą Mikailą, Valeriją Čepulytę, Eugeniją Šimkūnaitę.

Tuo metu jau buvo baigiamas pylimo pjūvis. Jo pagrindą sudarė plūktas molis, degėsi, akmenys. Geologai sušuko: „Ką jūs čia kasat gryną molį?“ Tuo metu aš jiems parodžiau degėsius, kurie gerai matėsi pjūvio šonuose, akmenis, aiškinau, kad tai ne grynas molis, tai šimtmečių juostos, kai pylimas buvo aukštinamas, didinamas. Tuomet E. Šimkūnaitė sušuko: „Tai mat kokius darbus dirba mūsų archeologai“. Mat daugeliui tai buvo pirmą kartą matomi kasinėjimai darbo vietoje. Lankytojams buvo viskas parodyta, paaiškinta, pritraukta archeologijos gerbėjų, o E. Šimkūnaitė tapo mūsų konsultante, daranti suanglėjusių grūdų, anglių ir kitokių organinių medžiagų analizę.

Vieną kartą mūsų kasinėjimus aplankė universiteto prorektorius Mitropolskas. Tai buvo savotiškas žmogus, bet nepiktybiškas. Drauge atsivežė žmoną ir dukrą. Dukra tuo metu buvo universiteto Rusų kalbos katedros vedėja. Domėjosi rastais dirbiniais, darbo sąlygomis, žadėjo padėti. Palankumas archeologijai tuo metu buvo labai reikalingas.

Miškelyje prie piliakalnio tuo metu dygo nepaprastai daug baravykų ir kitų grybų, augo jie net prie namelio. Išmokau baravykus surasti dar žemėje. Pririnkau jų ir prorektoriumi Mitropolskui, buvo labai patenkintas. Išliko jo apsilankymo nuotrauka, kai apžiūrinėjo verandoje rastus dirbinius.

Piliakalnio pylimo gale ir aikštelės pakraštyje nuo Nemenčinės pusės augo seni didžiuliai beržai. Vieną kartą audros metu į pylimo gale augusį beržą trenkė perkūnas ir jį suskaldė.

Nemenčinės piliakalnio tyrinėjimai padarė mus tolimesniems piliakalnių tyrinėjimams. Tai buvo gera pamoka.

Piliakalnio tyrinėjimai paskelbti spaudoje¹, visose išėjusiose enciklopedijose, tad nėra reikalo pačių tyrinėjimų aprašinėti. Medžiagos aptikta daug, įvairios, nuo pirmųjų m.e. amžių iki XIV a. Daug židinių, metalo lydymo krosnelės, daugybė keramikos, suanglėjusių grūdų ir kitų dirbinių. Daug medžiagos aikštelėje, vakariniame šlaite. Tyrinėta visa aikštelė, iš viso 6 plotai, vakarinis šlaitas, padarytas per vidurį pylimo pjūvis. Gyvenvietės vieta pylimo papėdėje netyrinėta, nes čia visą laiką buvo piliiečio Jarmalavičiaus ariamas laukas. Medžiaga gausi, įdomi, reta.

Per trejus tyrinėjimo metus turėjome rūpesčio paruošti atidengtus, bet nebaigtus tyrinėti, plotus žiemai. Pridengdavome toliu, žemėmis. Samdėme sargą, mokėdavom jam algą. Vaikėzai dažnai pasikėsindavo patikrinti, kas ten pridengta, o ir vietos gyventojai buvo įpratę iš išorinės pylimo pusės imti molį krosnių ir dūmtraukių taisymui. Sunku buvo įtikinti, kad tai – kultūros paminklas ir jį reikia saugoti bei didžiutis, kad kaimas turi tokią kultūrinę vertybę.

1955 m. Vilniuje vyko TSRS Mokslų Akademijos archeologų plenumas. Tuo metu Vilniuje buvo daug žymių TSRS archeologų, tarp jų pats Archeologijos instituto direktorius B. Rybakovas, akmens amžiaus specialistas A. Briusovas,

¹ Pagrindinė medžiaga apie šiuos tyrinėjimus paskelbta: P. Kulikauskas. Nemenčinės piliakalnis / Iš lietuvių kultūros istorijos. T. 1. – Vilnius, 1958. – P. 20–43; R. Volkaitė-Kulikauskienė. Lietuvos archeologiniai paminklai ir jų tyrinėjimai. – Vilnius, 1958. – P. 22–60. Lietuvos istorijos institute yra tyrinėjimų ataskaitos, o patys dirbiniai – Lietuvos nacionaliniame muziejuje.

Aikštelės tiriamajame plote su dukra Raimonda, 1953 m.

minėtasis G. Fiodorovas ir kt. Ta proga Istorijos instituto patalpose buvo surengta Nemenčinės piliakalnio tyrinėjimų paroda. Eksponuoti įdomiausi dirbiniai, keramika, grūdai, planai, nuotraukos. Maskviečiai turėjo progos susipažinti su pirmaisiais pokario metų mūsų archeologų darbais.

Per trejus kasinėjimų sezonus nukentėjo mūsų sveikata, ypač mano ir O. Navickaitės. Sijodami grūdus, užteršėme akis dulkėmis ir suodžiais. Nuo tol ir dabar dar kovojau su konjunktyvitu.

Žvalgomoji ekspedicija į Kauno HES rajoną, 1953 m. † Ruošiantis statyti Kauno hidroelektrinę, archeologai, etnografai ir kitų šakų atstovai buvo įpareigoti ištirti ir užfiksuoti viską, kas mokslui vertinga numatytaime užlieti rajone. Savaiame suprantama, mes neapsiribojome vien užlieti numatytais plotais, bet apžiūrėjome ir gretimas teritorijas. Aplankėme daugybę paminklinių vietų Kaune ir net Kaišiadorių, Prienų, Jiezno rajonuose. Drauge su archeologais vyko ir Istorijos instituto etnografas Izidorius Butkevičius, taip pat grupė archeologų, tarp jų A. Tautavičius, O. Navickaitė-Kuncienė ir kt.

Ypatingų nuotykių nepatyrėme, darbas jau buvo įprastas, tikrinome paminklų sąrašus. Dirbome gana sklandžiai. Aplankę abiejose Nemuno pusėse piliakalnius ir kapinynus bei gyvenvietes, nutarėme, kad reikėtų ištirti Dovaino-

nių (Kaišiadorių raj.) piliakalnį, Kapitoniškių (Kaišiadorių raj.) pilkapyną, Žiegzdrių (Kauno raj.) piliakalnį ir Mozūrų senkapį. Jei liktų laiko, gerai būtų patyrinti Guogų (arba Piliuonos, Kauno raj.) piliakalnį ir gyvenvietę, Bačkininkėlių (Prienų raj.) piliakalnį ir gyvenvietę bei Laumėnų akmens amžiaus gyvenvietes. Visi objektai pažymėti ekspedicijos žemėlapiuose. Buvome liudininkai, kad visiškai suardytas Rumšiškių piliakalnis, o apylinkės laukuose aptikome akmens amžiaus gyvenviečių liekanų, kapinyną, kurį vėliau tyrinėjo M. Michelbertas ir V. Urbanavičius. A. Tautavičius tyrinėjo Kapitoniškių pilkapius, O. Navickaitė – Bačkininkėlių ir Dovainonių piliakalnius, R. Volkaitė-Kulikauskienė – Žiegzdrių piliakalnį ir Mozūrų senkapį.

Žvalgomoji ekspedicija į Užnemunę, 1953, 1954 m. † Iki karo Užnemunė archeologiniu požiūriu buvo nepažįstama žemė. Beje, be Juozapo Radziukyno knygelės ir J. Basanavičiaus darbo apie Suvalkijos piliakalnius – nieko išsamesnio nebuvo¹, išskyrus straipsnius apie pavienius piliakalnius, spausdintus prieškariniuose Lenkijos leidiniuose („Wysła“ ir kt.). Sistemingi archeologiniai tyrinėjimai nevykdė, išskyrus ardomų kapinynų tyrinėjimų Liepynuose.

Išžvalgyti Užnemunės kraštą buvo būtina sprendžiant sudėtingus etnogenezės klausimus bei Užnemunės gyvenamumo problemas, žinant vadinamas „dykros teorijas“, kurios dar ir šiandien aktualios. Be to, iškilo vadinamoji jotvingių problema. Archeologiniai tyrinėjimai Užnemunėje paspartėjo po Lenkijoje pradėtų Suvalkų srities archeologinių tyrinėjimų. Tuo tikslu 1953 ar 1954 m. į Vilnių buvo atvykęs lenkų archeologas Jerzy Antoniewicz, jotvingių ekspedicijos vadovas, oficialiai paprašęs Istorijos institutą pradėti bendrai spręsti jotvingių problemą.

Užnemunės archeologinėje ekspedicijoje dalyvavo dauguma ankstesnių ekspedicijų dalyvių. Šį kartą buvo pakviestas pulkininkas P. Tarasenka, kuris ėjo topografo pareigas, be to, prisijungė Vytautas Urbanavičius, A. Grybauskaitė-Jankevičienė, Vladas Gobis ir Romas Batūra. Vyko ir O. Navickaitė-Kuncienė. Vežiojo mūsų nuolatinis vairuotojas P. Šermukšnis, su kuriuo mes buvome artiškai susibičiuliavę. Jis jau gerai pažinojo ekspedicijos dalyvius ir žinojo mūsų pageidavimus.

¹ J. Radziukynas. Suvalkų rėdybos pilekaliai su žemlapiu. – Varšuva, 1909; J. Basanavičius. Apie senovės Lietuvos piliis / Aušra. – 1883. – P. 15–18, 30–41, 61–64, 97–102, 129–135, 163–169, 236–242.

Pradėjome nuo Alytaus rajono, apvažiavome Prienų, Lazdijų, Marijampolės, Vilkaviškio ir Šakių rajonus. Nustebome, kad Užnemunėje išlikę tiek daug nuostabių piliakalnių, kurie geriau išlikę negu Rytų Lietuvoje. Mažiau surinkta duomenų apie gyvenvietes, laidojimo paminklus. Ekspedicijos metu žemės paviršiuje prie piliakalnių ar juose surinkta keramika leido numatyti, kuriuos jų pirmiausia reikia patyrinėti. Visa ekspedicijos aprašomoji ir braižomoji medžiaga yra Lietuvos istorijos instituto archeologijos skyriuje.

Įdomu pirmą kartą pamatyti Bambininkų (Alytaus raj.), Piliuonos (Guogų, Kauno raj.), Pajevonių (Vilkaviškio raj.), Obelytės (Alytaus raj.), Rudaminos (Lazdijų raj.), Paveisininkų (Lazdijų raj.) piliakalnius. Tai – Užnemunės perlai.

Žinias rinkome birželio mėnesį, todėl būta ir gražių, ir lietingų dienų. Labai buvo įdomu vienoje vietovėje pamatyti dar gyvus žalčius, berods, Marijampolės ar Vilkaviškio rajone. Kolektyvas buvo darnus, draugiškas, neturėjome jokių nesusipratimų. Apsistodavome mokyklose. Maistą gamindavomės patys, dažniausiai tai buvo Onutės ir Agos darbas.

Birželio 13 d. labai lijo, griaudėjo perkūnija, visus perlijo. Nakvoti apsistojome Akmeninėje. Mokyklos direktorius maloniai priėmė, įsakė pakurti mokyklos krosnis, kad galėtume išsidžiovinti drabužius ir sušilti, nes sušlapus buvo gana vėsu. Direktorius painformavo, kad Akmeninėje yra parduotuvė ir galima nusipirkti maisto. Kadangi A. Tautavičius vaikščiojo basas, su trumpomis kelnėmis, paprašėme, kad nueitų pasižvalgyti. Grįžęs papasakojo, ko esama. Nutarėme, jog sušilimui būtų neblogai išgerti „puslitrį“, kad apsisaugotume nuo peršalimo. A. Tautavičius nukiūtino ir atnešė puslitrį degtinės. Visi mielai išgėrėme ir pasirodė, kad skanu. Atsirišo liežuviai, prasidėjo humoristiniai pasakojimai. Įsilinksminame ir kai buvo paruošti makaronai su konservais, nutarėme išgerti dar vieną. A. Tautavičius atnešė puslitrį ir dar porą butelių vyno, pasirodė maža. Iš viso išgėrėme, berods, 12 butelių, kai kam užteko to iki valiai. Ypač pralinksmėjo P. Tarasenka, A. Tautavičius, man jau kaip reikiant buvo gera. Nutariau išeiti į kiemą, įlipau į mašinos kėbulą ir laukiau išblaivėjimo. Girtumo užteko, pirmą kartą gyvenime pajutau, kad kojos sunkiai klauso, bet atminties nepraradau. Viską žinojau, ką darau, kur esu. Ilgesnį laiką negrįžus į klasę, bendradarbiai nutarė manęs ieškoti, manė, kad kur nors nuklydau nuo mokyklos, bet kai atrado mašinoje, labai juokėsi ir šaipėsi, kad P. Kulikauskui buvo per daug. Iš tikro buvo per daug. Bet rytojaus dieną visi buvome darbingi ir sėkmingai tęsėme darbą.

Grįžome iš ekspedicijos patenkinti, kad surinkome žinių apie Užnemunės piliakalnius. P. Tarasenka braižė du egzempliorius planų, kurių vieną pasilikdavo sau. Grįžęs parašė darbą apie Užnemunės piliakalnius, kuris, kaip ir apie kitus piliakalnius, neišvydo spaustuvės iki šiol.¹ Svarbiausia, jau buvo pasirinkti objektai, kuriuos, sprendžiant jotvingių problemą, reikėtų patyrinėti pirmiausia. Tačiau prieš tai dar teko atlikti planuotus kasinėjimus kituose objektuose.

Migonys, 1954–1955, 1957 m. ♦ Migonių (Kaišiadorių raj.) piliakalnį bei netoliese, kitoje Kruonės upelės pusėje, jau miške esančius pilkapius aplankėme dar žvalgomosios ekspedicijos į Kauno HES rajoną metu 1953 m. Keliuko pakraščiuose ir laukuose piliakalnio papėdėje aptikome įdomios grublėtosios keramikos šukių. Be to, VD Kultūros muziejus turėjo labai įdomią bei retą apyranę iš Migonių, turėta žinių, kad čia buvo surasta Romos moneta. Buvo aišku, kad piliakalnis mažiausiai iš I tūkst. vidurio, o turint čia paminklų kompleksą, buvo įdomu jį patyrinėti. Todėl VU ir Istorijos institutas suorganizavo archeologinę ekspediciją, kurios metu studentai istorikai turėjo atlikti archeologinę praktiką.

Ekspedicijos personalas buvo: R. Volkaitė-Kulikauskienė (vadovė), Dana Petrauskaitė-Bešenienė ir aš. Aš su šeima apsigyvenau piliakalnio papėdėje esančioje Garnių sodyboje, studentai kaimynystėje – mokykloje. Su Garniais gerai sugyvenome, šeiminkauti padėjo dabar chemikė duktė Raimonda. Žmonės Migonyse gyveno pasiturinčiai: žirnių (kolūkis nemažą laukų plotą buvo apsėjęs žirniais), medaus ir pieno užteko visiems. Padėdavome vietos kolūkiui surinkti šieną, jį vartyti, grėbti, suvežti.

Iš studentų tarpo tuomet išsiskyrė istorikas Algis Jakaitis, vėliau CK sekretorius mokslo reikalams ir katedros dėstytojas. Su juo kasinėjau ir Kunigiškių-Pajevonio piliakalnį.

Kasinėjimus turėjo aplankyti ir prorektorius Mitropolskas, kuris prieš tai buvo lankęsis Nemenčinėje. Ruošėmės tinkamai sutikti, bet neatvyko. Pasirodo, apie savo neatvykimą pranešė telegrama, kurios negavome. Vietos paštininkė išmetė ją pievoje, kur studentai ją vėliau surado.

¹ P. Tarasenka. Užnemunės krašto piliakalniai. – Vilnius, 1997.

1955 m. aš dirbau vienas, nes Regina sirgo ir gulėjo ligoninėje. 1957 m. ji tęsė kasinėjimus, plačiau patyrinėjo gyvenvietę ir keletą pilkapių. Migonys buvo pirmoji pokario metais archeologiškai tyrinėta gyvenvietė.¹

Seiliūnai, 1957 m. ♦ Istorijos institutas gavo žinių, kad Seiliūnuose, Lazdijų raj., kasant iš vieno kalnelio žvyra keliams taisyti, buvo aptikta žmonių kaulų ir IV–V a. pradžios radinių. A. Tautavičius, V. Sadauskaitė, V. Daugudis ir aš nuvykome į Seiliūnus. Vietos gyventojas parodė kalnelį, kur rasti dirbiniai. Porą dienų tą vietą patyrinėjome, bet aptikome tik keletą pavienių dirbinių, tarp jų gana retą manketinę apyrankę, šaukštinę antkaklę bei kitus dirbinius. Viskas paskelbta „Lietuvos MA Darbuose“, serija A, berods 1959 m.² Kasėme savo jėgomis, darbininkų nesamdėme.

*1957 m. sensacija – Vilniaus mamutas*³ ♦ Pavienės mamutų skeletų liekanos Lietuvoje jau buvo žinomos ir seniau. Dažniausia buvo randamos mamutų iltys ar jų dalys. Geriausiai išlikusi iltis buvo rasta Jiesios upės šlaite 1953 m. Po to jų aptikta ir kitose Lietuvos vietovėse, pvz., mamuto griaučių liekanos buvo randamos žvyro karjere Naujosios Vilnios rajone.⁴

Vilniaus mamutas išgarsėjo tuo, kad buvo aptikta pusė skeleto: dvi iltys, apatinis žandikaulis, stuburo narelis, priekinė dešinioji ir užpakalinė dešinioji koja su pėdos kaulais. Radiniu susidomėjo Mokslų Akademijos ir Vilniaus universiteto archeologai, geologai, paleontologai, istorikai ir visa Vilniaus visuomenė. Rastas jis buvo Antakalnio rajone Smėlio gatvėje.

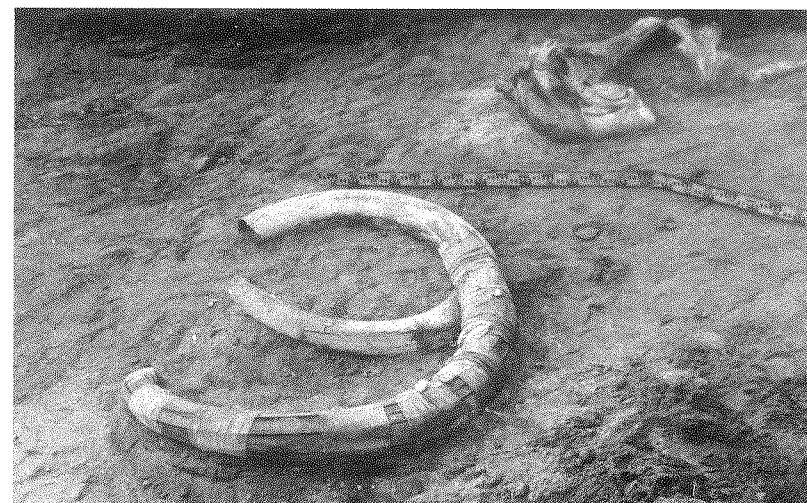
Tuo metu ši gatvė buvo negrįsta ir, prieš ją grindžiant, buvo tiesiamos įvairios komunikacijos. Klojant kanalizacijos vamzdį 3,5 m gylyje darbininkai už-

¹ Tyrinėjimų medžiaga paskelbta: R. Volkaitė-Kulikauskienė. Migonių (Jiezno raj.) archeologiniai paminklai / Iš lietuvių kultūros istorijos. – Vilnius, 1958. – T. 1. – P. 44–64.

² V. Sadauskaitė. Kairėnų ir Seiliūnų radiniai / Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai. Serija A. T. 1. – 1959. – P. 59–70.

³ P. Kulikauskas, A. Mačionis, S. Žeiba. Vilniaus mamutas / Mokslas ir gyvenimas. – 1957, Nr. 1. – P. 16–20.

⁴ Iš tikrųjų, Vilniaus mamuto pusės skeleto radinys, pirmas ne tik Lietuvoje, bet ir kaimyninėse šalyse. Jie plačiai žinomi Sibire, kur sveikų mamutų rasta amžino išalo srityje. Iš jų garsiausi yra rastas Beriozovkos kaime, 1901 m. Liachovo srityje rastas sveikas mamuto skeletas bei 1913 m. – Taimyre. Sibire nuo XVII a. iki XIX a. vidurio buvo rasta ne mažiau kaip 20 000 šio išnykusio gyvūno ilčių porų, kitaip dar vadinamų „durklais“.

Vilniaus mamuto iltys

kliuvo už kažkokių kieto daikto ir pabandė jį nukapoti. Tada buvo pastebėta, kad tai kaulas. Darbų vykdytojas V. Klimovičius buvo supratingas žmogus, didelį kaulo gabalą atnešė į Istorijos instituto archeologijos skyrių. Visi puolėme žiūrėti ir V. Klimovičių klausinėti, kur ir kaip rastas, nes iš karto supratome, kad tai mamuto kaulas. Greitai nuvykome į nurodytą vietą, sustabdėme darbus ir pradėjome archeologinius tyrinėjimus. Tačiau kasinėti trukdė elektros stulpas. Tuoj kreipiausi į Vilniaus miesto elektros tinklus prašydamas stulpą perkelti į kitą vietą. Gavau neigiamą atsakymą, esą tai bus galima padaryti gal po kokių poros savaičių. Tuomet kreipiausi į miesto Vykdomojo komiteto pirmininką Vildžiūną. Laimė, kad sekretorė mane su tokiu dideliu viršininku iš karto sujungė. Vildžiūnui paaiškinau padėtį, jis viską puikiai suprato ir... tą pačią dieną stulpas buvo perkeltas į kitą vietą.

Norint atidengti visą radinį ir ištirti aplinką prireikė iškasti 4 m gylio, 8 m pločio ir 12 m ilgio plotą, kuriame ir buvo visos anksčiau išvardintos mamuto liekanos. Visi susidomėjo, kur galėjo dingti kita skeleto dalis? Geologai pateikė tokią hipotezę: tuomet, kai Vilniaus apylinkėse gyveno mamutai, čia buvo Neries vaga. Mamutas, eidamas gerti, įkrito ir prigėrė. Liekanoms irstant, upės vaga nuplūkdė viršutinę skeleto dalį. Gal ateityje ir pavyks ją kur nors aptikti.

Vilniaus mamutą tyrinėjome: V. Urbanavičius, A. Jankevičienė ir aš, atkasant dalyvavo prof. J. Dalinkevičius – gamtininkas, vyr. dėstytojas A. Mačionis –

zoologas, doc. A. Basalykas – geografas, vyr. dėstytojai S. Žeiba, V. Mikaila – gamtininkai, S. Vaitkevičius – geografas (dabartinis Klaipėdos universiteto rektorius) ir kt.

Susidomėjimas Vilniaus mamutu dar jį atkasant buvo didžiulis. Bijodami, kad nebūtų sužalotos atkastos dalys, kreipėmės pagalbos į miliciją. Istorijos institutas parašė raštą Lenino rajono milicijos skyriaus viršininkui. Man nunešus šį raštą, viršininkas su ironija numetė jį ant stalo ir ten buvusiems darbuotojams pasakė: „Žiugžda prašo rasto mamuto vietos apsaugos“. Nežiūrint to, budėtojas buvo paskirtas, tačiau prie duobės jis budėjo tik iki 24 val. Naktį, policininkui pasitraukus, mamuto „aplankyti“ atėjo kažkokie du piliečiai ir „apžiūrėjo“ jį taip, kad, bešokinėdami ant kaulų, sulaužė vieną iltį. Kadangi apie tai buvo informuoti MA pareigūnai ir CK, apsauga buvo sustiprinta. CK įsakė saugumo darbuotojams surasti kaltininkus ir patraukti juos atsakomybėn. Aš ir mano kolegos buvome nustebinti, kad po dviejų dienų kaltininkai buvo surasti, areštuoti ir perduoti teismui. Tai buvo kažkokios gamyklos darbininkai.

Teismas įvyko po poros savaitių, aš buvau pakviestas liudininku. Įdomus buvo teismo procesas. Jaunas teisėjas paklausė, ar mes su kaltinamaisiais nesame pažįstami. Gavęs neigiamą atsakymą, perdavė žodį advokatui A. Jermolajevui, žinomam to meto Vilniaus miesto advokatui. Jis manęs paklausė, ar mamuto sužalojimas padarė nuostolį mokslui. Aš atsakiau, kad *mokslui* jokia žala nepadarė. Toks mano atsakymas palengvino kaltinamųjų padėtį. Aš tikėjausi, kad manęs paklaus, ar nesugadintas muziejinis eksponatas. Tada būčiau atsakęs „taip“, nes kaip muziejinis eksponatas jis buvo sugadintas nesugrąžinamai. Vis tų advokatų vingrybės... Teismo nuosprendis kaltininkams buvo palankus – tik dvi savaitės arešto¹.

Kaip minėjau, susidomėjimas Vilniaus mamutu buvo didžiulis. Buvau pakviestas į CK paskaityti pranešimą apie radinį. Tuomet CK teko lankytis pirmą kartą ir labai nustebau, kad salė buvo pilnutėlė. Pranešimą buvau paprašytas skaityti rusiškai. Supratau, kad ten buvo daug saugumiečių, Ministrų Tarybos ir CK darbuotojų, kurių tarpe buvo daug nelietuvių. Plačiai papasakojau ne tik apie Vilniaus mamuto atradimo Lietuvoje reikšmę mokslui, bet ir apskritai, ką mokslas žino apie mamutus, jų radimvietes.

¹ Teismo procese man teko dalyvauti pirmą ir paskutinį kartą. A. Jermolajevus buvo mano kaimynas, o po to tapome ir gerais bičiuliais. Jis dažnai mane, esant reikalui, konsultuodavo teisės klausimais.

Krikštonys, 1958 m. † 1958 m. žiema užsitęsė iki balandžio vidurio. Apie balandžio 15–20 d. smarkiai patvino Nemunas. Vanduo išsiliejo plačiai, užtvindė net naujus plotus. Nemunas ties Krikštonimis, Lazdijų raj., išplovė dirbamo lauko plotą, kuriame būta iki tol niekam nežinomo senkapio. Apie tai įdomią telegramą prof. K. Jablonskiui atsiuntė Krikštonių klebonas kun. Jonas Raitelaitis: „Atvažiuok, Nemunas išplovė riterį su šarvais.“ Gavęs telegramą, prof. K. Jablonskis tuoj pranešė man.

Telegramos „riteris“ sukėlė susidomėjimą Akademijoje. Prof. J. Žiugžda davė mašiną ir su prof. K. Jablonskiu išvykome į Krikštonis. Mat, pasirodo, prof. K. Jablonskis buvo geras kun. J. Raitelaičio draugas, abu įžymūs archyvininkai.

„Viliuku“ vežė Akademijos vairuotojas Mazuronis, kilęs nuo Stakliškių. Kelias buvo dar pabjūręs, pakelės grioviuose balandžio 20 d. dar buvo gausu sniego. Netoli Krikštonių net įklimpome, bet „viliukas“ šiaip taip ištraukė. Apsistojome pas kleboną, jis viską nupasakojo, palydėjo į rasto „riterio“ vietą. Nemunas jau buvo nyslūgęs, bet senkapio vietoje matėsi daugybė akmenų (išvartyti kapų vainikai) ir „riterio“ griaučiai. Viskas gulėjo *in situ*. Kapo aplinkoje matėsi ir kapo šukių. Aprašę, nufotografavę, viską suėmę, tą pačią dieną grįžome į Vilnių. Garsas apie „riterį“ plačiai pasklido, ypač Akademijoje ir universitete. Apvalę radinius, suruošėme kapo parodėlę dar iš Tiškevičiaus laikų turėtuose gabliuotėse. Susidomėjimas buvo didelis, aiškinta, spaudoje rašyta, vėliau mano paskelbta „Mokslų Akademijos Darbuose“¹.

Krikštonyse susipažinau su kun. J. Raitelaičiu. Apsilankęs bažnyčioje, buvau nustebintas pamatęs Krikštonių bažnyčios didžiajame altoriuje gausiai žydinčius amarilius. Mat atvykome tuoj po Velykų ir ta proga altorius buvo gausiai išpuoštas amariliais². Susižavėjęs amariliais, išdrįsau paprašyti amarilio vaikelio „flanso“. Vietoje jo klebono šeimininkė dovanojo man išaugintą amarilį, kuris ilgai, bent 20 metų, žydėjo namuose³.

¹ Naujas archeologinis paminklas Užnemunėje / Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai. Serija A. – T. 1. – 1959. – P. 71–87.

² Tuo metu labai mėgau gėles, priklausiau net gėlininkų draugijai, lankiau susirinkimus. Vieną kartą, kai buvome mokomi skiepyti rožes, netikėtai susitikau savo buvusią Alytaus gimnazijos vokiečių kalbos mokytoją Haškerienę. Įdomus buvo susitikimas, sužinojau, kad jos vyras, ulonų pulko pulkininkas Haškeris, yra universiteto prorektorius mokslo reikalams. Su juo turėjau reikalų 1949 m. tvarkant kandidatines disertacijos bylą.

³ Prisiauginau jo vaikų, ir dabar jų turiu bent keturis, daug esu dovanojęs kitiems. Patį „originalą“ sugrauzė kirmėlės, kai vasarai jis buvo išneštas į daržą.

Gegužės mėn. su Eugenija Gintautaitė-Butėnienė aptikto senkapio vietą patyrinėjome plačiau. Gyvenome mokykloje. Buvo įdomu, kad ši užkampio pradinė mokykla man priminė gimnazijos laikus. Čia negausioje bibliotekėlėje radau dar nesunaikintą „Židinio“ numerį su garsiuoju K. Pakšto straipsniu, kuriame jis rašė, kad Lietuvos nepriklausomybė dėl jos geopolitinės padėties yra laikinas dalykas... Deja, taip ir įvyko...

Antra knyga, kuri atgaivino prancūzų kalbos pamokas Alytaus gimnazijoje ir kurią dėstė pulkininko Steponaičio žmona Steponaitienė, buvo „La Famille Dapart“.

Po ekspedicijos kun. J. Raitelaitis aplankė mane su Regina Vilniuje. Pavaišino arbata, padėjome saldinių dėžę, bet J. Raitelaitis padėjo už saldinius sakdamas, kad negalįs jų valgyti, nes gaminasi daug dujų.

*Piliakalniai, 1961 m.*¹ ♦ Pagaliau, atsižvelgiant į Lenkijos archeologų pageidavimą prisidėti prie jotvingių problemų nagrinėjimo, atėjo metas pradėti Užnemunės archeologinių paminklų tyrinėjimus.

Suplanavau patyrinėti Užnemunės piliakalnius skirtingose vietose: vidurio Užnemunėje, pietų, vakarų ir rytų dalyse. Tam buvo pasirinkti Kalvarijų, Vilkaviškio, Lazdijų ir Alytaus rajonai. Pradėjau nuo vidurio Užnemunės. Pasirinkau J. Basanavičiaus tyrinėtą ir arti jo tėviškės² esantį Piliakalnių kaimo piliakalnį. Jis patraukė mano dėmesį, kai pirmą kartą jį 1954 m. aplankiau žvalgomošios ekspedicijos metu. Jis buvo gerai išsilaikęs, prie jo išliko didelė gyvenvietė, apjuosta gynybiniu pylimu. Tai ne toks dažnas paminklas tarp Lietuvos archeologinių paminklų.

Su Algiiu Merkevičiumi ir dailininku-braižytoju Sauliumi Ikamu apsistojome vietos Rasių mokykloje-internate. Materialinės sąlygos buvo sunkios. 1961 m. dar sunku buvo gauti duonos ir kitų maisto produktų. Mus aplankyti atvažiavęs rajono Vykdomojo Komiteto atstovas pats skundėsi, kad duonos trūksta visame rajone, mat kalti prirašinėjimai atsiskaitant su valstybe už ga-

¹ Užnemunės piliakalnių tyrinėjimai apibendrinti mano knygoje *Užnemunės piliakalniai*. – Vilnius, 1982.

² J. Basanavičius (1851–1927) gimė Ožkabaliuose (Vilkaviškio raj.). Tyrinėtas piliakalnis yra į pietus nuo kaimo ir į vakarus nuo Rasių dvaro Aistos upelio kairiajame krante.

mybą. Vietos žmonės irgi elgėsi gana keistai, vengė mums parduoti kiaušinių ir pieno, jie parduodavo parduotuvei, o ši mums. Tik prie piliakalnio esančios sodybos šeimininkai po poros savaitių darbo sutiko mus maitinti ir parūpinti maisto.

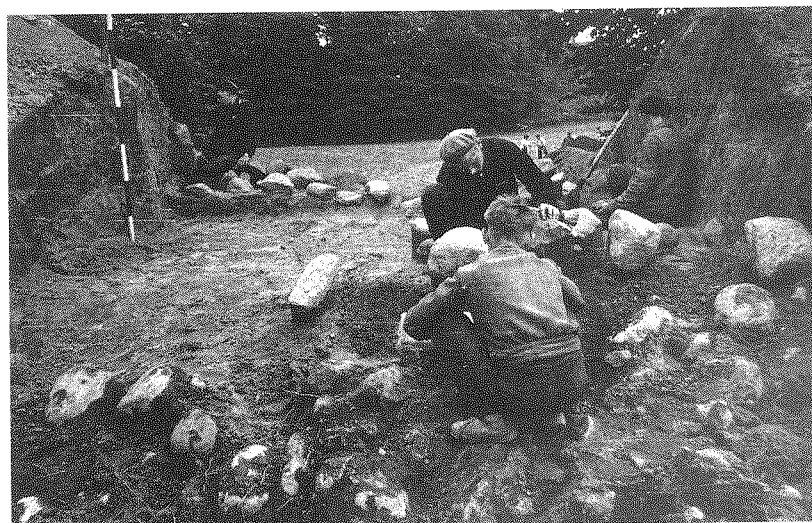
Vietos gyventojai šventai gerbia savo žemiečio J. Basanavičiaus atminimą, pasakoja apie jo apsilankymą piliakalnyje, glaudžius ryšius su vietos gyventojais. Prieš karą piliakalnyje buvo ruošiamos tautinės šventės, atvažiuodavo Bartinkų kunigas, čia būdavo laikomos gegužinės pamaldos.

„Kasiokus“ samdėm iš vietos mokinukų, kurie noriai dirbo. Kartą vienas berniokas papasakojo, kad jo mama turinti piliakalnyje surastus karalienės Bonos karolius. Prašiau, kad atneštų parodyti, bet šis sakė, kad mama neduos, nes bijanti, kad nusavinsim. Aš pažadėjau tikrai gražinti, tik noriu pažiūrėti, kas tai per karoliai. Kitą dieną atnešė. Pasirodo, kad tai rožančiaus karoliukai, buvusio gražaus rožinio. Matyt, per gegužines pamaldas kas nors pametė ir vėliau lankytojai juos rado.

Su Algiiu ir Sauliumi sutarėme gerai. Prausėmės Aistos upelyje, kuriame vieną kartą ties piliakalniu pastebėjome nedidelę bombą. Išsikvietėme miliciją, kuri ją likvidavo. Matyt, buvo užsilikusi nuo paskutiniojo karo laikų.

Piliakalnių kaimo piliakalnis, 1961 m.

Piliakalnių gyvenvietės pylimo skersinio pjūvio dugnas iš vakarų pusės, 1961 m.

Nors gyvenome mokykloje-internate, o direktorius tvarkėsi ūkiškai, mums paramos nepasiūlė, niekas iš mokytojų kasinėjimuose neapsilankė. Aplankė tik kolūkio pirmininkas, kuris buvo gana skeptiškas ir mūsų istorija nesusidomėjo. Tyrinėjimų duomenys paskelbti spaudoje.¹

Paveisininkai, 1962 m.² ♦ 1954 ir 1962 m. žvalgomųjų ekspedicijų metu Paveisininkų, Lazdijų raj., piliakalnis patraukė ypatingą mūsų dėmesį. Čia, jo papėdėje esančioje gyvenvietėje, buvo rasta ankstyvosios keramikos, kas rodė, jog piliakalnis turėtų būti ankstyvas ir todėl tiko etninės istorijos, ypač šio rajono, nagrinėjimui. Tyrinėjimams piliakalnis tiko dar ir todėl, kad buvo neapaugęs nei medžiais, nei krūmais. Pro pat jį ėjo kelias ir nustebau, kad 1962 m. piliakalnį iš visų pusių supo vanduo, kuris atsirado pastačius Kapčiamiesčio hidroelektrinę. Pakilo čia esančio ežero vandens lygis ir apsupo piliakalnį. Jis ir senoji gyvenvietė tapo sala, kurioje kaimo gyventojai ganė gyvulius, daugiausia arklius.

¹ Pagrindinė medžiaga atspausdinta straipsnyje *Piliakalnio kaimo Rasių apylinkės Vilkaviškio rajono piliakalnis ir jo tyrinėjimai 1961 metais* / Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. T. XII (2). – Vilnius, 1972. – P. 143–161.

² Paveisininkų, Lazdijų raj., piliakalnis ir jo tyrinėjimai / Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. T. XI. – 1970. – P. 227–246.

Ekspedicijos grupė buvo nedidelė: A. Merkevičius, su kuriuo anksčiau tyrinėjau Piliakalnio kaimo piliakalnį, E. Būtėnienė, dailininkas Gusčius ir aš. Apsigyvenome kaimo pradinėje mokykloje, o Eugenija atskirai pas kažkokią kaimo moterėlę. Kelias dienas maistą gaminomės patys. Virėja buvo Eugenija. Ji valė patalpą ir apskritai buvo paslaugi.

Kaime, be pradinės mokyklos, buvo medinė bažnytelė–koplyčia. Kunigo nebuvo, bet vietos gyventojai ją prižiūrėjo, puošė altorių, rinkdavosi gegužinėms ar birželinėms pamaldoms. Kartais atvykdavo ir kunigas. Šiaip vietovė rami, ant Veisėjo ežero kranto, apsupta pušynėliais.

Po kelių dienų darbo susipažinome su arti piliakalnio, kiek toliau ežero kranto, aukštesnėje vietoje gyvenančiais gyventojais. Sodybos šeimininkas buvo puikus žvejys. Susitarėme, kad jie mums ruoš pietus už 50 kapeikų nuo asmens. Žuvies turėjome pakankamai. Gamino skaniai ir sočiai. Be to, sodybos šeimininkas turėjo valtį, leido ja naudotis, o ji buvo labai reikalinga, nes piliakalnį galima buvo pasiekti tik valtimi. Kai kildavo didesnis vėjas, nelabai buvo smagu plaukti, ypač bijodavo Eugenija. Nuo kaimo pusės piliakalnį galima buvo pasiekti breniant per apsemtą buvusį kelią, bet reikėjo gerai pasiraityti kelnes. Nepaisant to, dažnai reikėdavo bristi, ypač kai ežeras imdavo siausti. Bet juokaujant bristi būdavo smagu.

Piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai buvo sėkmingi, ypač džiaugėmės rastais I-ojo tūkst. pr. Kr. degintiniais kapais. Su Algiu kasinėjimus prisimename ir dabar.

Po darbo lankydavome apylinkes, ieškodavome naujų archeologinių paminklų, ir ne veltui. Ežero pakrantėse radome kelias akmens amžiaus gyvenvietes su titnago dirbiniais, išaiškinome vieną kapinyną, berods, Ardiškių, aptikome netoli piliakalnio gyvenvietę su grublėtąja keramika.

Laisvalaikiu, ypač pavakary, eidavome meškerioti. Ežeras buvo žuvingas ir kiekvieną vakarą turėjome pačių pasigautų kuojų, ešeriukų ar net karšiukų. Prie žvejybos neprisidėjo Gusčius. Iš visų pažintų Dailės instituto dailininkų jis buvo pats originaliausias. Visi trys gyvenome vienoje klasėje. Vieną rytą, berods tretįjį, jis klausia: „Vyrai, ar nežinot, per kiek dienų galima galutinai išsiblaivyti?“ Pasirodo, jis atvažiavo gerokai pagėręs. Mes atsakėme, kad po poros dienų. O jis: „Anksčiau kaip po dešimties dienų neišsiblaivysiu“. Kasinėjimais nesidomėjo, dieną praleisdavo valtyje. Išnaršė visą ežerą iki Kapčiamiesčio užtvankos. Keistas buvo žmogus. Vieną dieną besiirstydamas nutarė nusnausti. Išlipo ant kranto, užmigo, o atsikėlęs nerado vienintelių marškinių, kuriuos kaimo vaikai nudžiovė.

Kaimo vaikai buvo įpratę vagiliauti. Pažvejoti atvykdavo daug pasienio kariškių, tarp jų net pulkininkų, girtaudavo, statydavo tinklus, užmigdavo, o vaikėzai tuo pasinaudodavo. Ypač vogdavo spinningus.

Gusčiui teko skolintis marškinius ir dar gražiau, po savaitės jis pareiškė turįs nuvažiuoti į Vilnių atsiimti stipendijos. Išleidom. Bet kai išvažiavo, tai taip ir negrįžo. Planus teko braižyti patiems. Po ekspedicijos jis susirado mane ir prašė išmokėti jam sutartą atlyginimą. Iškėliau sąlygą, kad jis nubraižytų svarščius. Mažai juo pasitikėjau, mačiau, kad geras laidokėlis, bet kitos išeities nebuvo. Taigi pažadėjau: „Jeigu nubraižysi, sumokėsiu“. Mano nuostabai jis planus vis tik nubraižė. Sumokėję su juo atsiveikiname, manėme, kad nebeteks susitikti, bet, praėjus maždaug dešimčiai metų, prie „Katedros“ troleibusų stotelės, pakeliui į Antakalnį, jis prisistatė, pasisveikino, atsiprašė už praeitį...

Su Eugenija ir Algiu sutariau gerai, viską bendrai aptardavome, kartu žvejojome. Turėjome primusą, ant jo kepdavome žuvį. Vieną vakarą su Algiu nutarėme gerai apžvalgyti piliakalnio gyvenvietę. Eidami pakrante pastebėjome bangų išplautą tinklą, matyt, kariškių pastatytą ir pamirštą. Tinkle buvo gana daug įkliuvusių ir jau apipuvusių žuvų. Nutarėme išvalyti tinklą ir pastatyti prie buvusio tilto netoli piliakalnio. Pasipainiojo vietos gyventojas, kuris padėjo tinklą pastatyti. Rytojaus rytą anksti atsikėlėme ir nuplaukėme su Algiu laimikio pasižiūrėti, deja, nei laimikio, nei tinklo nebuvo. Šeiminkas, pas kurį pietaudavome, pasijuokė, kad su kuo sutapome, tą ir turime... Pasirodo šis bernelis tinklą pasisavino ir mus visiškai apmulkino.

Iš Paveisininkų pradinės mokyklos sargo parsivežiau margą juodai baltą šuniuką, kuris buvo labai geras sargas¹.

Kunigiškiai–Pajevonys, 1963–1964 m. ♦ Kunigiškių piliakalnį (Vilkaviškio raj.) pirmą kartą pamačiau žvalgomosios ekspedicijos į Užnemunę metu. Padarė didžiulį įspūdį. Gražus, didingas ir kartu paslaptingas piliakalnis kažkuo traukė, masino. Jo tyrinėjimai labai tiko Užnemunės gyvenamumo problemai spręsti. Jis yra vakarinėje Užnemunės dalyje, arčiau prūsų. Įtraukiau jį į tirtinų objektų planą. 1963 m. prasidėjo pirmasis šio piliakalnio tyrinėjimų sezonas.

¹ Svarbiausia, kad buvo neišrankus maistui, ėdė net virtų bulvių lupenas. Išvažiuodami į ekspediciją, palikome Sargį Navarčionyse prie Aukštadvario gyvenančiam broliui Broniui, kuris norėjo šunelio, bet palaikęs pusmetį, jį pakorė už tai, kad palaidas puldavo kiaules ir draskydavo vištas. Gaila...

Kunigiškių-Pajevonių piliakalnis, 1963 m.

Rajono valdžios potvarkiu mus apgyvendino mokyklos bendrabutyje, kuriame buvo sargė-valytoja, sutikusi gaminti mums valgį. Pieną ir mėsą gaudavome iš vietos kolūkio. Ekspedicijos metu studentai istorikai atliko gamybinę praktiką, todėl problemos su darbo jėga neturėjome.

Talkininkavo A. Jakaitis, tuomet dirbęs universitete asistentu. Gyvenome tame pat internate, kažkurios mokytojos nedideliame kambarėlyje, gerai sutarėme, daug kalbėjome apie Lietuvos politinę padėtį, komunistų privilegijas, neteisybes ir nelygybes. A. Jakaitis buvo geras pagalbininkas, drausmingas, darbštus¹.

Piliakalnio tyrinėjimai mūsų lūkesčių neapvylė – radome daug statinių, židinių, stulpaviečių ir kitų gyvenimo pėdsakų liekanų. Daug metalo dirbinių, keramikos. Anksčiau čia buvo rasta net Romos moneta. Už pylimo gyvenęs Vaitkevičius pasakojo, kad ardamas užkabindavęs akmenis, rasdavęs daug keramikos, strėlių antgalių ir kitų dirbinių.

¹ Vėliau, kai jis laikė kandidatinio minimumo egzaminus, mūsų bendravimui atėjo galas. Egzaminų komisiją sudarė: dekanas A. Bendžius, prof. J. Jurginis ir aš – egzaminatorius. A. Jakaitis buvo partinis, turėjo ryšių Centro Komitete, vėliau net buvo Kultūros ir švietimo skyriaus vedėju. Prieš egzaminą jis prašė manęs pasakyti, kokie jam bus duoti klausimai. Galima įsivaizduoti, į kokią padėtį jis mane pastatė – pasakyti, vadinasi, pažeminti save ir parodyti, kad su manimi galima susitarti ir kitiems. Aš atsisakiau, ir, žinoma, patekau į nemalonę. Egzamino metu jis atsakinėjo prastai, parašėm trejetą, o J. Jurginis pasakė: „Tu įrodei, kad jis nieko neišmano“. Po to, kai A. Jakaitis išėjo dirbti į CK, tas pats J. Jurginis man pareiškė, kad reikėjo jam parašyti „gerai“.

Būdami Kunigiškiuose išsiaiškinome, kad šalia, dirbamuosiuose laukuose, yra didžiulė gyvenvietė. Patyrinėjome labai nedidelę jos dalį. Keramika daugiausia grublėtoji, kaip ir piliakalnyje. Tai buvo stambi I-ojo m. e. tūkstantmečio gyvenvietė. Visa medžiaga artima prūsiškajai. Ištyriau tik pusę piliakalnio. Darbo ateityje nusimatė daug.¹

Ypatingų įvykių nebuvo. Dirbant antrus metus, maitinomės pas šalia piliakalnio gyvenančius Galinaičius, jų sūnus dirbo Vilniuje prokuroru. Šeimininkė buvo mums gera, maitino žymiai geriau negu visą laiką nepatenkinta internato sargė. Galinaičiai buvo gana pasiturintys valstiečiai-kolūkiečiai, turėjo didoką bityną. Išvažiuodamas nusipirkau 3 litrų talpos indą medaus, tik sunkiai jį sunaudojome, nes buvo baltas. Galinaitis aiškino, kad tai – baltųjų dobiliukų medus.

Beje, vieną kartą apžiūrėjau, kaip tvarkosi studentai vyrai. Nustebino netvarka ir nešvara: batai ir kojines išmėtyti, lovos sujauktos. Teko paauklėti ir paprašyti, kad apsivalytų. Su studentais sutarėme gerai. Vienas jų, Sigitas Šileika, ir dabar kasmet pasveikina mane su Naujaisiais metais, kartais parašo apie savo šeimą ir darbą.

Rudamina, 1965 m. ♦ Gavę šiokių tokių duomenų apie vidurio ir vakarų Užnemunę, kartu su VU archeologais nutarėme patyrinėti pietinę Užnemunės dalį. Tam pasirinkome Lazdijų raj. esantį nuostabų Rudaminos piliakalnį, įrengtą pačioje masyvios kalvos viršūnėje. Tai – Lietuvos piliakalnių tėvas, pasididžiavimas, mįslingas ir viliojantis, sukeliantis ilgesį ir pasididžiavimą Lietuvos praeitimi, nors ir smarkiai sužalotas Raudonosios armijos bunkerių.

Dirbdami Rudaminoje išsiaiškinome apie aplinkui esančius archeologinius paminklus. Piliakalnio tyrinėjimų medžiagos, kaip ir Kunigiškių, pakankamai archeologinėje literatūroje.²

Vietos valdžia apgyvendino mus Rudaminos vidurinėje mokykloje. Direktorius buvo vyras, o kolūkio pirmininkė – energinga moteris. Abu mus parėmė, turėjome normalias gyvenimo sąlygas.

Tyrinėjome drauge su universitetu, vadovavo R. Kulikauskienė. Dailininku-braižytoju buvo dailininkas Danielius Antušas. Studentai dirbo darbinin-

¹ Исследования городищ Занеманья – югозападной части Литвы / Pronksiajast varase feodalismini. – Tallin, 1966. – P. 72–86; Panemunių dzūkai ir jotvingiai / Panemunių dzūkai. – Vilnius, 1970. – P. 12–32.

² Žr. *Panemunių dzūkai*; Rudaminos (Lazdijų raj.) piliakalnio 1965 m. tyrinėjimų duomenys / Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. T. XIII, sąs. 2. – 1972. – P. 83–109.

Rudaminos piliakalnis iš rytinės pusės

kais dviem pamainomis. Jiems buvo mokama lauko norma iš universiteto lėšų ir darbininko atlyginimas iš Akademijos lėšų.

Į piliakalnį reikėjo vaikščioti virš kilometro. Įrankius padėdavo nešti studentai, jie buvo labai paslaugūs. Įsiminė Glušakovas. Jis buvo aklas, bet jo išskirti iš kolektyvo buvo neįmanoma, jį pristatydavo užpylinėti jau ištirtus plotus. Jį globojo studentas Česlovas Bauža. Dabar Bauža dirba Istorijos institute. Vadinavome studentus vardais, todėl pavardės „iššoko“.

Įsiminė vienas gana įdomus faktas. Mokyklos direktorius nerakindavo jokių patalpų, neslėpė inventoriaus, atseit pratino moksleivius gerbti valstybinį turtą, ir jam tas pavyko, niekas iš mokyklos inventoriaus nedingdavo. Mokiniai, pasinaudoję tinklinio tinklu, slidėmis, gražindavo į vietą.

Obelytė-Kaukai, 1967–1969 m. ♦ Obelytės piliakalnio (Alytaus raj.) pavadinimas įstrigo atmintyje skaitant J. Radziukyno knygelę „Suvalkijos rėdybos piliakalniai“, kurioje sušunkama: „Tai tikra cacytė!“¹

Pirmą kartą šį piliakalnį pamačiau 1954 m. žvalgomosios ekspedicijos metu. Buvo jau pavakarys, piliakalnis tikrai atrodė didingai. Kaip vėliau tyrinėjant

¹ J. Radziukynas. Suvalkų rėdybos pilekalniai su žemlapiu. – Varšuva, 1909. – P. 40.

Kaukų piliakalnis, 1966 m.

šį piliakalnį paaiškėjo, žvalgyba buvo apytikrė. Kitoje Peršėkės upelio pusėje priešais minimą piliakalnį yra kitas, buvęs didesnis ir senesnis negu „cacytė“. Pasirodė, kad „cacytė“ yra vienoje upelio pusėje ir priklauso Kaukų kaimui, o kitoje upelio pusėje yra buvęs piliakalnis Obelytės kaimo ribose. Iš viso būta bent trijų Obelyčių, kurias valdė skirtingi dvarininkai.

Prie Kaukų piliakalnio laukuose radome puodų šukių grublėtu paviršiumi – aiškių senosios gyvenvietės liudytojų.

Ekspediciją organizavo universitetas. Kasinėjimuose dalyvavo katedros laborantė D. Bešenienė, dailininkė-braižytoja architektė Rožė Jarmalavičienė. Darbininkais dirbo baigę pirmą kursą studentai istorikai, tarp kurių dabar jau yra diplomuotų mokslo daktarų (Antanas Nesavas).

Dirbo studentai gerai. Maitinomės pas Parėčėnų kaimo gyventoją Rauličkį. Pietus gamino Rauličkienė, malkas davė kolūkio pirmininkas Dobrovolskas, pasukutinę dieną surengęs mums šventę rajono ponų pirtyje, kur miške prie ežero praleidome visą dieną. Po kasinėjimų suorganizavome parodą, kurią aplankė visa kolūkio valdžia, mokytojai ir kolūkiečiai.

Gyvenome Parėčėnų mokykloje. Pasirodė, kad viena mokytoja yra buvusi mano studentė (neakivaizdininkė), ištekėjusi už mokyklos direktoriaus, bet labai nelaiminga. Kai jos vyrą atleido iš direktoriaus pareigų, jis susirgo, pakriko psi-

Bendras aikštelės kasinėjimų vaizdas, 1968 m.

chika nuo išgyvenimų... Mums esant jis gydėsi, mažai buvo namuose. Aš gyvenau mokyklos bibliotekoje, studentai turėjo po klasę. Dana su Rože taip pat turėjo atskirą klasę. Dana buvo ekspedicijoje drauge su savo sūnumis.

Kieme buvo didžiulė krūva malkų, kurioje buvo įsitaisę šeškai. Danos vaikai buvo atsinešę šeškiuką, maitino jį pienu, bet po kelių dienų jis nugaišo. Vyresnysis Danos sūnus Jaunius buvo gerokai padykęs. Kai studentai kaime nusipirkdavo kiaušinių, jis prisitaikęs juos daužydavo, nors Dana buvo gana griežta.

Studentai buvo užtvenkę Peršėkę, turėjome neblogą maudyklę. Be to, Peršėkėje būdavo vėžių. Kartais vakarais ėjome jų gaudyti. Sekmadieniais vykdavome pasimaudyti prie Simno ežero.

Piliakalnyje radome daugybę radinių, keramikos¹. Staigmena buvo gausūs strėlių antgaliai ir apie dvidešimties žmonių griaučiai. Vieną vasarą po darbo ir sekmadieniais dirbinius padėjo inventorizuoti Romas Olišauskas. Ekspedicijos metu jis buvo paslaugus ir darbštus, bet po ekspedicijos mane nustebino jo nepareigingumas, niekaip negalėjo pristatyti apiforminti savo sąskaitos. Vėliau, baigęs VU, jis buvo paskirtas Archeologijos ir paminklų apsaugos skyriaus viršininku Kultūros ministerijoje. Turėjau su juo nemažai reikalų.

¹ Kaukų ir Obelytės piliakalnių tyrinėjimai 1967–1969 metais / Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 m. – Vilnius, 1970. – P. 12–22.

Ekspedicijos metu turėjome daug lankytojų. Baigiant darbus buvo surengta parodėlė. Liko ir nemalonūs prisiminimai. Nors studentams įvadinio instruktažo metu buvo pasakyta, kad mes visi reprezentuojame universitetą, todėl privalome elgtis pavyzdinčiai, jie susitarimo nesilaikė. Sakiau, kad jei ir turite kokių silpnybių, sakykim išgerti, tai pakentėkite tas dvi savaites. Parduotuvėje net susitariau su darbuotojais, kad studentams neparduotų degtinės. Bet vieną vakarą išgirdau, kad vyrų kambaryje neramu, kad lankstoma į merginų kambarį. Atsikėliau, nuėjau. Jie pajuto, kad ateinu ir apsimetė miegą. Aš uždegiau šviesą ir pasakiau: „Vyrai, laužot susitarimą“. Patikrinau, radau porą butelių degtinės, atėmiau, pasakiau, kad išgersime per išleistuves. Iš tikro daugiau tokių atvejų nebuvo, o išleistuves surengėme, užkandome, ką turėjome, išgėrėme tą degtinę, šokome, dainavome, buvo linksma ir smagu. Išsiskirstėme kaip geri draugai.

Sudargas, 1970 m. ♦ Sudargas yra pačiame rytiniame Rytprūsių pasienyje, vakarinėje Užnemunės dalyje (Šakių raj.) Ant Nemuno kranto greta vienas kito čia yra keturi ar penki piliakalniai, kuriuos jau baigia griauti Nemuno potvyniai. Ištirti juos paprašė Kultūros ministerijos Paminklosaugos skyrius, kuriame dirbo archeologė Vilija Deimantienė. Suorganizavome ekspediciją drauge su Istorijos institutu. Vadovavome abu su Regina Kulikauskiene. Dailininke braižytoja buvo mergina iš Kauno, Dailės instituto studentė, pavardės neprisimenu. Dalyvavo studentai istorikai, kelių pavardes prisimenu: Laurinavičiūtė, Skulsciūtė. Vėliau jos dirbo dekanato sekretoriato ar Istorijos katedros laborantėmis.

Patys piliakalniai labai apnaikinti, geriau išsilaikę tik Žydkapių ir Balnakalnio. Burgaičių ir vadinamasis Piliakalnis smarkiai suardyti.

Sudarge tuomet buvo „Komjaunimo“ kolūkis. Apgyvendino mus apleistame, nešvariame mokyklos internate, kuriame visi nesutilpome. Pasirodė, kad kitoje miestelio pusėje yra neblogas dviejų aukštų mokyklos pastatas. Kažkurio mokytojo dėka persikraustėme į mokyklos klases. Tik maistą gaminomės ir valgėme bendrabutyje. Direktorius, sužinojęs apie mūsų kraustymąsi, buvo labai nepatenkintas, bet neiškraustė. Mes su Regina susiradome miestelyje šeimą¹, kuri mums, dviems žmonėms, gamino pietus. Aišku, mokėjome pagal sutartą kainą.

¹ Šeimininkės brolis, gydytojas, pasak šeimininkės, buvo injekcijų priešininkas. Man atrodo, kad jie buvo vokiečių kilmės, nes pasakojo, kaip eidavo į Rytprūsius, vertėsi kontrabanda gabendami linus, pakulus, uogas. Netoliese esančiame miške esą būta labai daug mėlynių. Iš jų sužinojau, kad uogaudavo specialiai pasigamintais „žeberklais–šepečiais“, kas oficialiai buvo draudžiama.

Sudargas. Žydkapiai ir Balnakalnis nuo Sudargo pusės, 1970 m.

Iš miestelio į piliakalnius tekdavo eiti takais, kuriais miestelėnai eidavo prie Nemuno. Kasinėjimus pradėjome nuo „žydkapių“, kurių šlaite buvo pradėtas kasti bunkeris ir reikėjo tą vietą ištirti. Čia aptikta akmeninių grindinių. Aikštelėje laidoti žydai, papėdėje išlikę dar keli paminklai. Aikštelė suardyta, tyrinėti nevertėjo. Padarėme perkasą papėdėje nuo miestelio pusės. Čia aptikome kultūrinį sluoksnį, daug keramikos, degėsių, kaulų, vieną kitą radinį.¹

Vėliau pasidalijome darbu. Bendradarbis Juozas Markelevičius, mums prižiūrint, tyrinėjo Pilaitės piliakalnį, kurio buvo išlikusi tik dalis. Ten radome daug įdomios keramikos.

Įdomiausi tyrinėjimai vyko Balnakalnyje. Čia aptikome akmeninį skliutą – retą dirbinį su daug keramikos, labai daug ir įdomių pilies statinių degėsių. Galima buvo gerai pasekti sudegusių rąstų kryptį. Žemė prie ir po anglimis raudona nuo buvusio gaisro ugnies. Aišku, kad pilis buvo sudeginta.

Burgaičių piliakalnis netyrinėtas. Jame radome tik keletą nežymių puodų šukių.

Sudarge dirbti buvo smagu. Čia pat Nemunas, orai buvo geri, daug maudėmės. Aš su R. Paškevičiumi, vėliau Istorijos–etnografijos muziejaus direktoriaus

¹ R. Kulikauskienė, P. Kulikauskas. Sudargo piliakalnio tyrinėjimai / Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. – Vilnius, 1972. – P. 16–19; P. Kulikauskas. Sudargo piliakalniai / Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. – Vilnius, 1979. – T. XVI (2). – P. 105–124.

Balnakalnio piliakalnyje. Iš kairės: R. Kulikauskienė, D. Bešėnienė, dailininkė-braižytoja, 1970 m.

pavaduotoju, Nemune žvejodavome. Kibo neblogai. Pamatėm įdomų išaką–asi-
lą, kurį vienas Sudargo gyventojas atsigabeno iš Kaukazo. Jis žvengdavo savotiš-
kai nemaloniu balsu, bet leisdavosi paglostomas.

Prieš porą metų mes su Regina buvome pakviesti į Sudargo jubiliejų-minė-
jimą. Padariau pranešimą, parodėme skaidres, dar kartą aplankėme piliakal-
nius. Buvome apdovanoti rankšluosčiu ir kaimiškos duonos kepalu, kurį grįžda-
mi į Vilnių valgėme su pasigardžiavimu. Duoną pasidalijome su žinomu istoriku,
herbų žinovu, Rimša. Duona buvo tikrai skani.

Varnupiai, 1971 m. † Tyrinėjant Užnemunės piliakalnius, nebuvo
galima neatkreipti dėmesio į Marijampolės raj. esantį Varnupių¹ piliakalnį. Jis
yra pačiame Užnemunės viduryje. Varnupiai yra prof. J. Žiugždos gimtinė, todėl
jis taip pat skatino pastarąjį tyrinėti. J. Žiugžda man dažnai sakydavo: „Kodėl
jūs netyrinėjate Varnupių piliakalnio?“

Šis piliakalnis pirmą kartą buvo aplankytas žvalgomosios ekspedicijos Už-
nemunėje metu. Jis iš tiesų atrodė didingai, stūksas tarp dirbamų laukų ir Amalvos
pelkių, neapaukęs nei medžiais, nei krūmais, tik viršutinė dalis buvo gerokai iš-
rausta pasaulinių karų apkasais, o vietos „tyrinėtojai“ buvo iškasę didžiulę duobę.

¹ Varnupių piliakalnio 1971 m. tyrinėjimų duomenys paskelbti straipsnyje P. Kulikauskas.
Varnupių (Kapsuko raj.) piliakalnis 1971 m. tyrinėjimų duomenimis / Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų
mokslo darbai. Istorija. T. XIV (1). – 1974. – P. 97–115.

Varnupiuose buvo įdomu. Iš moksleiviškų dienų liko įsitikinimas, kad su-
valkiečiai yra skūpūs ir išdidūs. Tuometinis Kapsuko (Marijampolės) Vykdoma-
sis Komitetas įpareigojo kolūkio pirmininką apgyvendinti mus Varnupių kolū-
kio pastate, o maitintis leido už 3,5 km esančioje Daukšių valgykloje. Kolūkio
pirmininkas, gana jaunas ir energingas vyrukas, apgyvendino mus naujai pa-
statytame administraciniame pastate. Studentams buvo paskirta salė, o man –
šalia esantis nedidelis kambarėlis.

Išvykstant į Varnupius teko patirti nemalonumų, nes universiteto Ūkio sky-
rius atsisakė išduoti čiužinius ir patalynę. Tą vasarą turėjo įvykti Respublikinė
dainų šventė ir universiteto bendrabučiuose turėjo būti apgyvendinti šventės
dalyviai. Teko kreiptis į prorektorius B. Sudavičių. Čiužinius ir patalynę gavome.

Apžiūrėję piliakalnį nutarėme, kurią aikštelės ir pylimo dalį tyrinėsime, o
pavakare pradėjome pažinti su Varnupiais.

Kaimas buvo gatvinio tipo. Sodybos išsidėsčiusios abiejose kelio Marijam-
polė–Daukšiai pusėse. Namai mediniai, vieni galu, o kiti šonu nukreipti kelio
pusėn. Sužinojome, kad prof. J. Žiugždos sodyba išlikusi kaimo pakraštyje nuo
Daukšių pusės.

Sutikti ir pakalbinti žmonės nepasirodė esą pasipūtėliai. Buvome nustebini,
kad jie draugiški, sukalbami. Mielai pasakojo, ką yra girdėję apie piliakalnį.
Sudomino pasakojimas, kad naktį piliakalnyje vaidenasi ir skraido šviečiančios
ugnelės. Vėliau pasirodė, kad tai – šviečiančios kulkos, kurios atskriedavo iš

Varnupių piliakalnis iš pietų pusės, 1971 m.

netoli esančių karinių dalinių. Ypač draugiška buvo sodybos, esančios šalia kolūkio kontoros, šeiminkė.

Kolūkio pirmininkas išskyrė sunkvežimį, kuris kiekvieną dieną mus vežiojo pietauti į Daukšius. Tik vairuotojas kiekvieną dieną būdavo išgėręs, todėl reikėjo prižiūrėti, kad nenuvežtų į griovį. Šiaip jis buvo paslaugus ir grįžtant užveždavo išsimaudyti Dovinės upelyje.

Varnupiuose dirbau vienas, mano padėjėju-laborantu buvo paskirtas IV kurso studentas E. Jovaiša, dabartinis Vilniaus pedagoginio universiteto docentas. Jis buvo geras padėjėjas, pats labai domėjosi archeologija.

Tyrinėdami Varnupius, sužinojome ir apie kaimyninius Padovinio ir Šakališkių piliakalnius, apie tai, kad į pastarąjį per didžiąsias pelkes vedė slap-tas *brūkavotas* kelias. Šis grindinys buvo atrastas melioruojant pelkes. Pelkių mes netyrinėjome.

Baigę tyrinėjimus buvome nustebinti, kai kolūkio pirmininkas mus visus pakvietė pas save vakarienės. Mano archeologinėje praktikoje tai buvo vienintelis atvejis. Paprastai kolūkių pirmininkai mūsų, kad ko napaprašytume, veng-davo. Ypač tuo pasižymėjo pirmininkė Statulevičiūtė (žr. sk. Narkūnai). Vaka-rienė buvo puiki, su šaltais užkandžiais ir karštais patiekalais, kava ir net alkoholiniais gėrimais. Vėliau, atsidėkodamas, nusiunčiau kolūkio pirminin-kui žurnalą, kuriame buvo atspausdintas mano straipsnis apie Varnupių tyri-nėjimų rezultatus.

Grįžęs informavau prof. J. Žiugžda apie tyrinėjimų rezultatus ir apie suval-kiečius, kurie nemokamai duodavo studentams pieną, bulves ir įvairius konser-vus. J. Žiugžda buvo labai patenkintas.

Maišiagala, 1971–1973 m. † Maišiagala – vos 25 km nuo Vilniaus, prie kelio Vilnius–Ukmergė. Tai gerai žinoma istorinė vietovė, glaudžiai susieta su Algirdo viešpatavimo metais, plačiai aprašyta istoriniuose šaltiniuose. Pagal padavinį čia Algirdo amžino poilsio vieta. Tyrinėdami Rusokų pilkapius¹, esančius miškelyje neprivažiavus Maišiagalos, tikėjomės rasti karių kapus, o gal ir patį Algirdą. Deja, pilkapiai buvo neturtingi įkapėmis. O po mūsų tyrinėjimų kažkokie mėgėjai dar juos išvagojo tranšėjomis.

¹ Tyrinėjant Rusokų pilkapius susipažinau su Aleksiejaus Luchtano tėvu Borisu, Onkologijos instituto direktoriaus pavaduotoju, labai įdomiu žmogumi. Pirmą kartą susitikus Rusokuose kalboms ir išpūdžiams nebuvo galo. Nuo to laiko ir jo sūnus Aleksiejus tapo mūsų globojamu studentu. Dabar jis jau profesorius Vilniaus universiteto Archeologijos katedroje.

Maišiagalos piliakalnyje sijojami grūdai, 1972 m.

Kadangi piliakalnis yra miestelio pakraštyje, jis buvo labai suardytas, išori-nis pylimas ir jo papėdė apstatyta gyventojų tvartais, stirksėjo mėšlo krūvos. Pats kalnas buvo apaugęs medžiais, krūmais, dilgelėmis. Kultūros ministerija ryžosi piliakalnį gelbėti, pavedė jį ištirti ir parengė jo sutvarkymo projektą. Pagrindinė tyrinėtoja buvo Regina Volkaitė-Kulikauskienė¹, jai talkininkavo O. Navickaitė-Kuncienė ir D. Petrauskaitė-Bešenienė, kurios su savo vaikais gyveno vagonėlyje. Maitinosi vietos valgykloje. Dirbo Pedagoginio instituto ir universiteto stu-dentai: kai kurie dabar žymūs istorikai (Antanas Kulakauskas, Gediminas Rudis, visuomenės veikėjas Švelnys).

Pirmaisiais metais aš ekspedicijos darbe nedalyvavau, tik kartais atvažiuo-davau su savo dvejų metų anūku Kęstučiu. Paskutiniaisiais metais teko talki-ninkauti daugiau, prižiūrėti studentus, kovoti su jų šunybėmis. Žmonės čia – aršūs lenkai, gudai. Mokykla lenkiška. Joje studentai gyveno. Su direktoriumi teko porą kartų aiškintis, atsiprašyti, nes studentai dainuodavo antilenkiškas

¹ R. Kulikauskienė. Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1971 m. / Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. – Vilnius, 1972. – P. 20–25; R. Kulikauskienė. Maišiagalos piliakalnio tyrinėjimai 1971 m. / Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. – Vilnius, 1974. – P. 23–29.

Pjautuvų ir dalgių lobis. Maišiagala, 1971 m.

dainas, „Tupi lenkas ant kalniuko“ ir panašias. Studentai tvirtino, kad nedainavo, kad lenkai juos skundžia tyčia. Vieną kartą gavau iš direktoriaus skundą, kad studentai šlapinasi ant mokyklos sienų... Žodžiu, nemalonumų būta.

Tyrinėjimų rezultatai pranoko lūkesčius, buvo įdomūs, turtingi, aptikta tvarte sudegusių gyvulių kaulų, labai daug sudegusių grūdų ir žemdirbystės įrankių.

Vilkiautinis, 1973–1974 m. † Vilkiautinio pilkapyną (Varėnos raj.) teko tyrinėti dvi vasaras. Tai – buvęs didžiulis pilkapynas. Krūsniniai pilkapiai niokoti dar šio šimtmečio pradžioje ir baigiami naikinti mūsų dienomis. Paminklosaugininkų dėka dabar paliktas saugomas plotas, tačiau tik maža dalelytė. Aplink paliktą plotą ariami laukai, dalis plotelio apaugusi jaunu pušynėliu, pilkapyno teritorijoje įsikūrusi Šimkanio sodyba, kelių pilkapių liekanos (netyrinėtos) yra prie pat gyvenamojo namo, sodelyje.

Pilkapyną prašė ištirti Kultūros paminklų apsaugos ministerijos vadovai. Pilkapyno vieta, jų skaičius, situacija yra aptarti mano straipsniuose.¹ Todėl čia aprašysiu tik keletą prisiminimų nuotrupų.

¹ Vilkiautinio (Varėnos raj.) pilkapių tyrinėjimai 1973 m. / Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. – Vilnius, 1974. – P. 46–52; P. Kulikauskas. Vilkiautinio pilkapynas ir jo tyrinėjimai / Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. – Vilnius, 1977. – T. XVII (2). – P. 83–104.

Kasinėjimų metu archeologinę praktiką atliko 1973 ir 1974 m. pirmą kursą baigę istorikai, teisingiau pasakius, jų dalis. Kita dalis praktiką atliko su prof. P. Dundulienė. Tarp Vilkiautinio pilkapyno tyrinėjimų dalyvių šiandien yra gerai žinomų archeologų: Jonas Balčiūnas, Liudas Dzikas (vėliau tragiškai žuvęs), Kęstutis Katalynas, Donatas Butkus, Algis Rybelis, L. Murnikaitė, Ilona Vaškevičiūtė ir kt.

1973 m. universitetas kreipėsi į Varėnos *rajkomą* ir Vykdomąjį Komitetą prašydamas padėti ekspedicijos dalyviams apsisistoti. Rekomendavo Liškiavos vidurinę mokyklą, kurios direktorius labai nenoriai mus priėmė. Vaikščioti į Vilkiautinį reikėjo apie tris kilometrus. Kartais paveždavo vienas kitas sunkvežimio vairuotojas. Kelias ilgokas, nešiotis įrankius ir kitką buvo sunkoka. Man labai padėjo A. Rybelis, kuris gavo paskyrimą į Alytaus kraštotyros muziejų. Labai jam dėkingas.

1974 m. studentai gyveno Liškiavos vidurinėje mokykloje, aš išitaisiau pas kapinyno teritorijoje gyvenusius labai malonius žmones – Šimkanius. Jų sodyba pilkapyne įsikūrė po Pirmojo pasaulinio karo. Mes taip su jais susigyvenom, kad eilę metų siuntėme vieni kitiems naujametinius sveikinimus. Šimkanis gyveno nedideliame, bet labai švariai užlaikomame namelyje su pagyvenusia žmona ir dukra. Tikri dzūkai – jie mane ir maitino (aišku, už sutartą atlyginimą). Apgyvendino mane atskiroje patalpoje – kamaroje, kituose dviejuose kambariuose gyveno patys. Mane stebino, kad pas eilinius kaimiečius buvo pavyzdinga švara ir tvarka. Ypač sutariau su šeiminku¹.

Vilkiautinio kaime buvo įsikūrusi „Liškiavos“ kolūkio valdžia. Kolūkio pirmininkas, gana jaunas vyras, nebuvo mums palankus. Ir nors žinojo, kas mes tokie ir koks mūsų tikslas, suarė gretimą netyrinėtą pilkapyną.

Studentai gaminosi maistą patys mokyklos-internato virtuvėje. Vietos gyventojai priėmė mus gerai. Žvalgėm ir lankėm kaimyninius archeologinius paminklus, studentai laivu keliaudavo į Druskininkus. Prie Liškiavos pilies aptikome senosios gyvenvietės vietą.

¹ Mano šeiminkas Šimkanis kartais prie jo sodybos esančiame klampiais pakraščiais ežerėlyje pagaudavo karosų. Tai būdavo šventė. Čia dzūkai karosus vadina krakučiais. Man tai buvo nauja, aš žinojau tik karoso vardą, nors mano tėviškėje yra jau baigianti užakti kūdra, kurią vietiniai lenkiškai kalbantys gyventojai vadina „Krakutis“. Joje ir man teko gaudyti karosėlius. Dabar sužinojau, kad senas ežerėlio pavadinimas „Krakutis“ rodo, jog čia gyvena sulenkėję dzūkai.

Studentai šeštadieniais ir sekmadieniais eidavo į Vilkiautinio ežerą maudytis. Ėjau drauge su jais – labai bijojau, kad nenuskęstų D. Butkus, kuris perplaukdavo ežerą skersai ten ir atgal.

Baigę 1974-ųjų m. ekspediciją, surengėme vakarienę, į kurią pakvietėme ir mokyklos direktorių su žmona. Direktorius apgailestavo, kad 1973 m. buvo mums nepalankus.

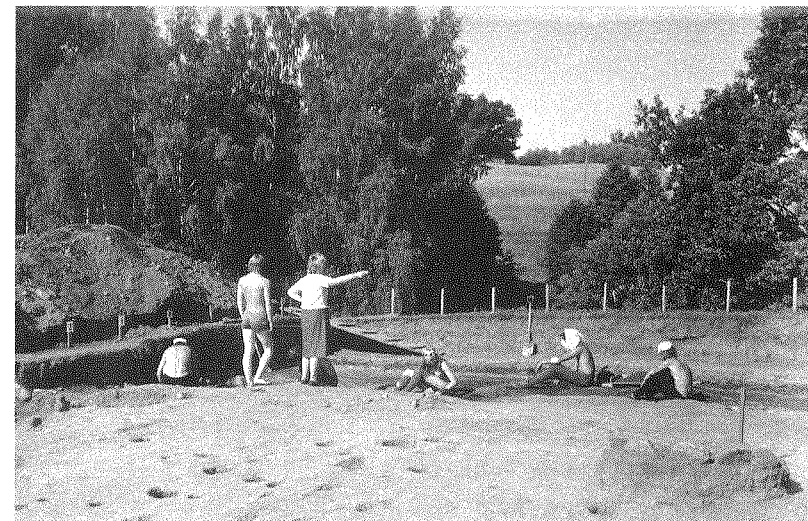
Narkūnai, 1975–1978 m. ♦ Vieni didžiausių archeologinių tyrinėjimų tais metais buvo Piliakalnių kaime, Narkūnuose, Utenos raj., kur greta vienas kito stūkso didžiulis pilies kalnas ir šalia jo nedidelis piliakalniukas. Juos tyrinėti paprašė Kultūros ministerija, kadangi pagal planą per piliakalnį turėjo eiti geležinkelio trasa.

Sutarėme tyrinėti kartu su Istorijos instituto grupės vadove Regina Volkaitė-Kulikauskiene. Baigę pirmą kursą studentai istorikai čia gamybinę praktiką atlikdavo vasarą, o rugsėjo mėn. praktiką atlikdavo baigę IV kursą archeologijos specialybės studentai. Čia dirbo A. Luchtanas, S. Niunkaitė-Urbanavičienė, L. Dzikas, A. Rybelis, J. Balčiūnas ir kt.

Dėl studentų apgyvendinimo buvo kreiptasi į Utenos raj. Vykdomąjį Komitetą. Švietimo skyriaus vedėju tuomet dirbo Ribokas, gana malonus žmogus¹. Apgyvendino vienos vidurinės mokyklos bendrabutyje. Buvo sumanymas studentus apgyvendinti Pakalniuose, bet jie pasirinko Uteną. Maitinosi netoli piliakalnio esančioje Krosnių gamyklos valgykloje, o pusryčiaudavo ir vakarieniaudavo individualiai. Į darbą ar iš darbo atvykdavo pėsti arba atvažiuodavo autobusu Utena–Pakalniai. Darbą pradėdavome 9 val. ryto, baigdavome 17–18 val. Būdavo dviejų valandų pietų pertrauka, kad studentai suspėtų į gamyklos valgyklą papietauti.

Kadangi iki Narkūnų apie 3–4 km, mes su Regina nutarėme apsigyventi kurioje nors sodyboje prie piliakalnio. Mus sutiko priimti buvę piliakalnio žemės savininkai Kazlauskai, kurių sodyba buvo prie pat piliakalnio. Iš kelio Utena–Pakalniai vedė medžiais gražiai apsodintas keliukas. Namas didelis, buvo vandentiekis ir šulinys, gana gražus sodas. Atvykus pirmą kartą, namuose nieko

¹ Jo sūnus Dalius tuo metu dar mokėsi gimnazijoje ir dirbo pas mus darbininku, o ją baigęs studijavo archeologiją ir dabar dirba Utenos kraštotyros muziejuje, vykdo savarankiškus archeologinius tyrinėjimus.

Narkūnų piliakalnių tyrinėjimai, 1976 m.

nebuvo, tik vaikai. Žiūriu, darže dirba graži moteris, kurios paklausiau, ar ne ji šio „dvaro“ šeimininkė. Pasakė, kad taip. Išsaciau savo pageidavimus, pasakiau, kad mums patalpų nereikia, turime vagonėlį. Kazlauskienė sutiko ir mes jų kieme gyvenome visus trejus metus.

Šeimininkas Kazlauskas buvo visų galų meistras – kalvis, mechanikas, kolūkio mechaninių dirbtuvių vedėjas. Turėjo „Žiguliuką“, laikė porą gražių arklių, dalyvaudavo žirgų lenktynėse. Labai mėgo arklius, juos treniravo. Čia buvo saugu ir gera. Kieme laikiau savo „Žigulius“, kuriuos saugojo Kazlauskų šuo. Jie gyveno pasiturinčiai, labai bijojo, kad neiškeltų į gyvenvietę, kaip kad tuomet buvo planuota padaryti visoje Lietuvoje. Su šeimininkais sutarėme gerai, paskutiniaisiais metais rudenį net gavau kambarį palėpėje, kur man buvo labai patogiu.

Kaip minėjau, su Kazlauskais sutarėme gerai, paskutiniaisiais metais jau buvome geri bičiuliai. Aš jiems atveždavau iš Vilniaus miltų, jie mums pardavė pienu, kiaušinių, kartais ir lašinukų. Atsisveikindami surengėme bendrą su studentais vakarienę. Jų du sūnūs dirbo pas mus „kasiokais“, o pas juos gyvenanti siuvėja Tapilė (Teodora?) plaudavo dirbinius ir taip mums talkininkaudavo.

Teko išgyventi ir nelabai malonių atvejų. Pirmiausia mus labai nedraugiškai sutiko Pakalnių kolūkio pirmininkė Statulevičiūtė, akademiko Vytauto Statulevičiaus sesuo. Ji buvo mums nedraugiška, atsisakė net parduoti pieną supirkimo kaina, atseit tegu tai jai įskaito į prievoles, tada parduos. Tuo tarpu kitų kolūkių pirmininkai ne tik parduodavo studentams pieną pigiau, bet daug kur duodavo visai veltui. Vienais metais, berods 1978-ais, užkasti tyrinėtam plotą pasisamdėme žmogų, kuris pasidarė specialų plūgą stumdyti žemes, kad greičiau ir lengviau žemę užlygintų. Pirmininkė Statulevičiūtė, sužinojusi apie tai, atlėkė pažiūrėti, kaip tas žmogus drįso paimti kolūkio arklį. „Vredna“ buvo boba. Nemalonu prisiminti ir tiek.

Nemalonus atvejis buvo ir su studentais. Vieną vakarą jie taip paūžė bendrabutyje, tiek pritrukšmavo, kad įsikišo mokyklos valdžia ir Utenos Vykdomasis Komitetas. Pagrasino net iškeldinti juos iš Utenos. Atvykę į piliakalnį Vykdomojo Komiteto atstovai man apie tai pranešė ir nuvežė parodyti, kaip studentai gyvena. Nuvažiavau ir pamačiau labai nemalonų vaizdą. Patalpos prišuokšlintos, nešvarios, lovos nepaklotos, kriauklės priterštos, tušti buteliai nuo gėrimų

Prie vagonėlio su A. Luchtano tėvu Borisu. Narkūnai, 1976 m.

buvo mėtomi pro langą. Grįžęs tuoj nutraukiau darbą, sušaukiau susirinkimą ir viską išdėdėčiau, pagrasinau visus paleisti ir neužskaityti gamybinės praktikos. Be to, vietos valdžia pagrasino apie viską pranešti rektoriui. Pradėjau geruoju. Išdėstęs vietos valdžios nepasitenkinimą prašiau, kad prisipažintų, kas buvo tų išgertuvių organizatoriai, juo labiau, kad prieš apgyvendinimą jiems buvo pasakyta, kaip turi elgtis, nežeminti studentų ir universiteto vardo. Nepadėjo. Panašiai pasikartojo ir 1980 m. Kernavėje.

Studentų tarpe buvo „garsių“ tėvelių vaikai – Klaipėdos Vykdomojo Komiteto pirmininko Žalio sūnus, prorektorius Broniaus Sudavičiaus duktė, Visuotinės istorijos katedros vedėjo Roberto Žiugždos sūnus ir kt. Iš pradžių niekas neprisipažino, vėliau, paskelbus, kad praktikos darbai neužskaitomi, prisipažino Žalys, Žiugžda ir Sudavičiūtė. Nutariau, kad jie turi vykti į Vykdomąjį Komitetą ir atsiprašyti. Jei dovanos, dovanosiu ir aš. Dovanojo. Darbo nenutraukėme. Kitų nesusipratimų šioje grupėje nebuvo.

Paskutiniaisiais metais studentus apgyvendinome Narkūnų pradžios mokykloje. Tais metais į kasinėjimus prisiprašė ir R. Šarmaičio žentas Matulis, darbar didelis visuomenės veikėjas, tautininkas. Kai prasidėjo darbai, į kasinėjimus atvyko su žmona ir dviem mažais vaikais. Apie tai nebuvo kalbėta, gyvenimo sąlygos buvo prastos, reikėjo miegoti ant klasės grindų. Vaikai tuoj susirgo ir buvo priversti išvažiuoti.

Nemalonumų pridare ir dabartinis Istorijos fakulteto dekanas, tuomet studentas Alfredas Bumblauskas (studentai jį vadindavo „Bumbla“), kuris pametė bendrabučio raktus.

Turėjau dar vieną nemalonumą. 1978 m., prieš pradėdant kasinėjimus, atvažiavau su A. Luchtanu pažiūrėti, kaip viskas išliko po žiemos. Netoli piliakalnio pavijome būrelį berniukų, einančių su įrankiais. Iš karto supratau, kad į piliakalnį eina „kasiokai–tyrinėtojai“. Pasislėpė su Luchtanu laukėme šios „ekspedicijos“ dalyvių. Sulaukėme ir sučiupome jau bepradedančius kasinėti. Atėmėme peilius, kastuvus, susodinome į mašiną ir nuvežėme į mokyklą pas būdintį mokytoją, viską nupasakojome. Jie turėjo rašyti pasiaiškinimus, buvo palikti po pamokų. Atimtą vieną peilį turiu ir dabar.

Buvo ir labai gerų, dorų studentų, kurie padėdavo ir nuoširdžiai įsijungdavo į darbą. Ypač smagu buvo dirbti su IV kurso studentais. Dirbo jie gerai, bendraudavome, prie vagonėlio susikurdavome lauželį, apdegindavome kviečių ar rugių varpas, skanaudavome.

Piliakalnio tyrinėjimai plačiai aprašyti spaudoje¹. Jie davė be galo daug naujos medžiagos, retą, pirmą kartą kasinėjimų metu surastą monetą. Tokią pat monetą kažkas atnešė radęs darže Utenoje. Čia rasta ir pusė Romos monetos židinyje, metalo lydymo krosnelėje.

Gerai mus priėmė ir krašto tyros muziejus. Jo ilgametis direktorius Juodzevičius, kuris ir dabar direktoriauja, vieną kartą surengė įdomią išvyką į Tauragnų piliakalnį. Ten tais metais buvo rašytojų stovykla. Susitikome su rašytojais, bendravome. Buvome pavaišinti pienu ir nepaprastai skania kaimiška duona. Tokios niekur nebuvo valgę, o visa, kas liko, buvo atiduota studentams. Visi buvo patenkinti. Pasirodė, kad autobuse buvau užmiršęs visą fotografavimo aparatūrą. Laimė, jos niekas nepasisavino. Grįžęs labai džiaugiausi ją atgavęs.

Kasinėjant Narkūnų piliakalnį 1978 m. mirė mano mama. Skaudžiai išgyvenau. Kelioms dienoms išvykau į laidotuves. Jai jau ėjo šimtieji metai...

Baigę kasinėjimus Narkūnuose, persikėlėme į Rudesą. Persikėlimas buvo sunkus. Nuo vagonėlio elektrą atjungė Kazlauskas. Tempiant Utenos transporto kontoros sunkvežimiu, sprogo vagonėlio padanga, nes nebuvo pakankamai pripūsta. Teko vagonėlį palikti pakelėje. Laimė, kad jo niekas neišplėšė. Tempti baigę Akademijos sunkvežimis, kurio vairuotojas atsivežė reikiamus remontui instrumentus ir naują padangą. Įsitaisėme vienos sodybos kieme. Kasinėjome miške pilkapius. Čia pat buvo ežeras, grybai. Ypač daug buvo baravykų. Ežere bandžiau pameškerioti, bet nesėkmingai. Dirbome su R. Kulikauskiene bei A. Luchtanu.

Kernavė, 1979–1983 m. ♦ Paskutiniai mano kasinėjimų metai... Čia daug prisiminimų, daug išgyvenimų.

Širvintų rajone esančių Kernavės piliakalnių tyrinėjimai pradėti dėl kelių priežasčių. Nepaisant XIX a. publikacijų ir bandymų kasinėti, nieko tikro apie

¹ R. Kulikauskienė, P. Kulikauskas. Narkūnų (Utenos raj.) archeologinių paminklų 1976 ir 1977 metų tyrinėjimai / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976–1977 metais. – Vilnius, 1978. – P. 84–94; R. Kulikauskienė, A. Luchtanas. Narkūnų senkapio 1976 m. tyrinėjimai / Lietuvos archeologija. – 1979. T. 1. – P. 101–111; R. Kulikauskienė, A. Luchtanas. Narkūnų (Utenos raj.) Didžiojo piliakalnio tyrinėjimai 1978 m. / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais. – Vilnius, 1980. – P. 29–32; P. Kulikauskas. Narkūnų (Utenos raj.) „Mažojo“ piliakalnio tyrinėjimai 1978 m. / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais. – Vilnius, 1980. – P. 32–35; R. Kulikauskienė. Narkūnų didžiojo piliakalnio tyrinėjimų rezultatai (apatinis kultūrinis sluoksnis) / Lietuvos archeologija. – 1986, T. 5. – P. 5–49.

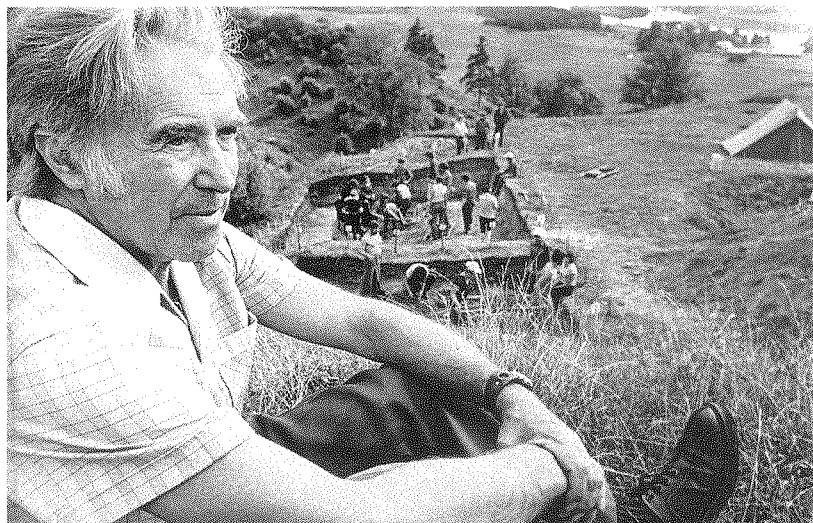

Nuvirtęs „Mindaugo sosto“ rytinis šlaitas, 1979 m. pavasaris

piliakalnius nebuvo žinoma¹. Todėl sužinoti, ką slepia, ką yra išlaikę Kernavės pilys, buvo seniai pribrendęs reikalas. Be to, organizuojant studentų archeologinę praktiką buvo patogiau pasirinkti ilgalaikį tyrinėjimų objektą, nes kiekvienais metais kraustyti į naują vietą buvo labai nepatogu. Tam reikėtų turėti bent pastovų transportą, kurio nei universitetas, nei Istorijos institutas negalėjo duoti. Visa tai išdėčiau Istorijos instituto Archeologijos sektoriaus vadovui A. Tautavičiui, kuris pritarė mano idėjai. Prie to prisidėjo ir dar viena netikėta aplinkybė, kuri privertė mus imtis neatidėliotų tyrinėjimų.

1979 m. kovo mėn., tirpstant sniegui ir esant polaidžiui, nuvirto piliakalnio, vadinamo „Mindaugo sostu“, rytinis šlaitas. Lietingas 1978 metų ruduo, šalta 1978–1979 metų žiema tapo nuošliaužų susidarymo priežastim. Nuo aikštelės pradžios rytiniame pakraštyje nuošliaužos aukštis siekė 4–5 m, ilgis apie 50 m. Atsidengė įvairūs pilies šlaito sluoksniai – degtas molis, degėsiai. Matėsi stambūs sudegusių rąstų fragmentai, puodų šukės, gyvulių kaulai, molio tinko gabalai ir t. t. Nuošliaužos pažiūrėti atvyko ir Kultūros ministerijos paminklo saugos

¹ 1859 m. Kernavėje kasinėjo L. Kondratovičius (V. Sirokmlė).

„Mindaugo sosto“ pylimo viršuje, 1979 m.

vedėja V. Deimantienė bei kiti archeologai. Vieningai nutarta neatidėliotinai pradėti archeologinius tyrinėjimus. Sudarėme bendrą jungtinę Istorijos instituto ir VU archeologinę ekspediciją, kurios vadovais buvome abu su R. Volkaite-Kulikauskiene. Tačiau 1979 m. (pirmaisiais kasinėjimų metais) kasinėjo tik VU archeologai A. Luchtanas ir aš. Tikslesnė ekspedicijos sudėtis ir smulkios žinios išdėstytos 1979 m. tyrinėjimų dienoraštyje.

Įsikurti Kernavėje nebuvo lengva. Miestelis mažas, iš visuomeninių pastatų buvo tik pradžios mokykla, statyta dar nepriklausomos Lietuvos laikais. Tai dviejų aukštų mūrinis namas, kurio antrame aukšte gyveno mokytoja, kultūros namai – medinis pastatas priešais bažnyčią. Apsigyvenome pradžios mokyklos pastate. Dėl apgyvendinimo sąlygų kreipėmės į Širvintų rajono partijos komitetą. Nuvykome abu su dekanu Lesčiumi, kuris čia turėjo pažinčių, kada dirbo Čiobiškio vaikų mokyklos-internato direktoriumi. Pažintys padėjo *rajkomas* mūsų planams pritarė, o vienas iš sekretorių, mūsų universiteto istorikas neakivaizdininkas, tuoj pat liepė palikti dekaną „Žiguliuką“, davė savo transportą ir drauge su mumis nuvyko į Kernavę tą pačią dieną susitarti su Kernavės kolūkio vadovybe dėl mūsų apgyvendinimo ir aprūpinimo maistu. Atvykę į Kernavę, radome kolūkio vadovybę – pirmininką Kiaušą ir pavaduotoją Stankevičių – darbo vietoje. Prisistatėme, viską aptarėme.

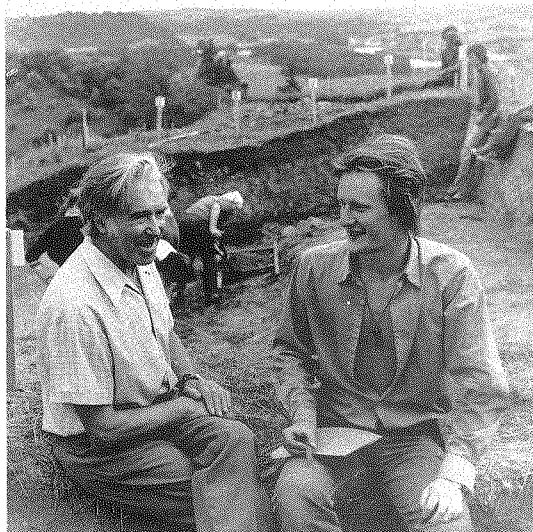
Kolūkis visą laiką aprūpindavo ekspedicijos dalyvius bulvėmis ir pienu. Mėsos, sviesto, miltų ir kitų produktų atsiveždavome iš Vilniaus. Universiteto vadovybė kreipėsi į „Sakalo“ parduotuvės vedėją, kuri aprūpindavo mus maisto produktais, gaudavome geros mėsos. Tai buvo aktualu, kadangi dar 1979 m. pirkti didesnę maisto kiekį vienam gyventojui nebuvo leidžiama. Viską gaudavome be eilės.

Vėliau mūsų ekspedicijos dalyvius apgyvendindavo kultūros namuose, kur buvo labai nepatogu, nes buvo tik viena salė. Čia demonstruodavo kiną, ruošdavo šokius. Mes turėdavome prisitaikyti, o vienais metais, berods 1981-ais, net turėjome konfliktą su Širvintų raj. Vykdomuoju Komitetu. Kolūkis buvo atidavęs kultūros namus pilnai mūsų dispozicijai, pabandėme neleisti kasinėjimų metu demonstruoti filmų ir ruošti *vakaruškų*. Kernaviečiai buvo nepatenkinti, konfliktas pasiekė universiteto vadovybę ir Širvintų *rajkomą*. Kitais metais padėtis pagerėjo. Universitetas įsigijo du namelius vagonėlius, trečią atitempė Istorijos institutas. Viename jų apgyvendinome studentus, kitame studentes, trečiame įsikūrė vadovybė ir braižytojai, kuriais dirbo Vilniaus inžinerinio statybos ar Dailės institutų studentai. Jie buvo sandomi laborantai.

Su kolūkio vadovybe sutarėme gerai, jokių nesusipratimų nebuvo. Palanki buvo ir Akademijos bei universiteto vadovybė, aprūpindama lėšomis ir medžiagomis, transportu. Ypač palankūs buvo prorektorai J. Grigonis ir B. Sudavičius, dekanas Lesčius. Tačiau daug nesusipratimų turėjome su aplinkosauginėmis institucijomis, architektais bei melioratoriais, kurie ruošė piliakalnio sutvirtinimo projektus. Buvo paskleistos paskalos, kad piliakalnio šlaitas nuvirto todėl, kad archeologai sujudino žemes. Buvo užmiršta, kad šlaitas nuvirto prieš kasinėjimų pradžią. Reikėjo daug nervų atlaikyti kaltinimus. Keletą kartų buvau iššauktas komisijon, vyko svarstymai, ginčai. Pagaliau, po kelerių metų darbų, viskas nurimo.

Baigus Mindaugo sosto tyrinėjimus, šlaitas buvo sustiprintas žemėmis, apšėtas žole, sutvarkyta papėdės upelio vaga, o vėliau atlikti ir kiti dideli tvarkymo darbai: iškirsti krūmai, padarytas vandens nutekėjimas, laiptai į piliakalnį.

Nepaisant konfliktų, darbas vyko sklandžiai. Nuo 1979 m. ne tik tvarkyti bei tyrinėti visi piliakalniai, bet ir atrasta buvusio miesto gyvenvietė (papėdėje nuo Neries pusės), akmens amžiaus stovykla, I tūkst. pr. Kr. kapinynas ir kitos vietos. Darbą sėkmingai tęsia VU archeologai. Kernavėje įsteigtas draustinis, pastatytas muziejus ir kultūros rūmai, kiti nauji objektai. Išaugo ir pats miestelis.

Su A. Luchtanu, 1979 m.

Dabar jis gražiai tvarkomas, prižiūrimas. Per 20 metų viskas pasikeitė iš pagrindų. Dabar Kernavė ir jos pilys nebe ta, kuri buvo 1974 m. Prie Kernavės išaugimo prisidėjo ir archeologai¹.

Kasinėjimų metų čia lankėsi daugybė ekskursantų, mokslininkų, žurnalistų, moksleivių ir šiaip Lietuvos praeitimi besidominčių žmonių. Vieną vasarą rajono kolūkių pirmininkai buvo susirinkę į visuotinį susirinkimą, kuris buvo organizuotas „Mindaugo sosto“ aikštelėje. Čia jiems buvo suruošta iškasenų parodėlė, viskas parodyta, paaiškinta. Kartą Kernavės kasinėjimus aplankė dvidešimties vyskupų ekskursija iš Vokietijos. Jiems taip pat buvo suorganizuota iškasenų parodėlė, vokiečių kalba paaiškinta Kernavės istorinė praeitis.

Kasinėjimais domėjosi ir vietos klebonas, žinomas muziejininkas ir kraštotyrininkas kun. N. Švogžlys-Milžinas, kurį mes nuoširdžiai priėmėme vagonėlyje, pavaišino bulviniais blynais. Po jo mirties mus aplankė ir naujasis Kerna-

¹ P. Kulikauskas, A. Luchtanas. Archeologiniai tyrinėjimai Kernavėje 1979 metais / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais. – Vilnius, 1980. – P. 35–38; R. Kulikauskienė. Mindaugo sostu vadinamo Kernavės piliakalnio tyrinėjimai / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais. – Vilnius, 1982. – P. 28–31; Kernavės piliakalnio Mindaugo Sostas tyrinėjimai / Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais. – Vilnius, 1984. – P. 35–38; Kernavės Pilies kalno tyrinėjimai / Ten pat. P. 38–40.

vės klebonas monsinjoras Krivaitis, su kuriuo užsimezgė labai artimi santykiai. Jis dalyvavo ir vienoje Mokslininkų rūmuose surengtoje konferencijoje apie Kernavės piliakalnių tyrinėjimus. Atsisveikindamas mane kunigiškai išbučiavo.

Kaip ir visada buvo šiokių tokių nesusipratimų su studentais. Nepaisant prašymų būti pavyzdingais, kai kurie jų girtaudavo, netaupiai elgdavosi su maisto produktais, teko vieną net pašalinti iš ekspedicijos ir neužskaityti gamybinės praktikos.

Kai kurie prisiminimai apie archeologų darbus Trakuose ir Vilniuje

Trakų pilių tyrinėjimai † Platūs Trakų salos pilies architektūriniai ir archeologiniai tyrinėjimai prasidėjo 1940 m. Tuomet darbus vykdė Kultūros paminklų apsaugos įstaiga. Didelius ir reikšmingus darbus atliko architektas Borovskis, paminklų apsaugos darbuotojas Balys Lukoševičius, su kuriuo man teko drauge dirbti ir kartu gyventi vokiečių okupacijos metais. Jų darbai plačiai aprašyti VD Kultūros Muziejaus Metraštyje.

Karo metais pilis buvo apleista ir smarkiai nukentėjo nuo vietinių gyventojų. Buvo išgrobstyti rinkiniai, tvarkingai surinkta medžiaga išbarstyta ant žemės. Buvęs sargo namelis, specialiai pastatytas pilies kieme taip pat išgrobstytas. Iš restauruotų pilies sienų aplinkiniai gyventojai lupė plytas. Vaizdas siaubingas, visi atlikti darbai nuėjo niekais. Reprerentacinė salė, kuri buvo uždengta laikinu stogu, apiplėšta. Nebuvo, kas saugo, kas prižiūri. Rusų okupacijos metu bei po to niekuo nesirūpinta – juk tai Lietuvos didžiųjų kunigaikščių palikimas, kurio ginti niekas nesiryžo. Retkarčiais tekdavo nuvykti į Trakus pažiūrėti, išgyventi dėl niokojimų. Skaudžiausia, kad tai darė vietos gyventojai.

Pokario metais buvau įpareigotas rūpintis visais archeologinių tyrinėjimų darbais. Archeologų nebuvo, lėšų nebuvo, iš pradžių nebuvo ir vyriausybės pritarimo, visi vengė, kratėsi ir tylėjo... Pirmieji konservavimo ir tyrinėjimų darbai prasidėjo praėjus 10 metų po karo. 1955 m. Vilniuje jau egzistavo restauravimo ir konservavimo įstaiga, vadovaujama architekto Domanto. Joje dirbo architektai Paškevičiai, V. Balčiūnas, B. Krūminis ir kt. Po daugybės signalų ši įstaiga paga-

liau ryžosi atlikti pirmuosius darbus. Be projekto, be specialių medžiagų nutarė gelbėti griūvančias sienas, mūrydami paprasčiausiu būdu. Vadovavo Paškevičius, kuris tiksliai iš dviejų brolių – neprisimenu. Vienas jų buvo Bronius. Aš tuomet dirbau MA Istorijos institute. Iš mokslinės restauratorių įstaigos gavau maždaug tokio turinio trumpą raštą: „Šių metų vasarą pradedami Trakų salos pilies konservavimo darbai. Jeigu Jus kas domina, parašiau Jūsų žiniai“. Su tuo raštu ėjau pas J. Žiugždą ir jį informavau. Liepė nuvykti į Trakus pažiūrėti, ką jie ten veikia. Nuvykau. Pirmiausiai pradėjo konservuoti pilies kiemo sieną priešais donžoną kaip paprasčiausi statybininkai. Nutarėme parašyti Domantui raštą, kad taip daryti negalima, kad reikia sudaryti mokslinę komisiją ar tarybą, pirmiau paruošti konservavimo planą, jį apsvarstyti ir aptarti. Paklaūsė, tokia komisija buvo sudaryta, į jos sudėtį įėjau ir aš. Visų narių neprisimenu. Žinau, kad jai priklausė prof. P. Galaunė, J. Jurginis, V. Drėma, eilė architektų, tarp jų istorikas Laurinaitis.

Jau 1956 m. toks darbų planas buvo sudarytas. Nutarta pirmiau atlikti tyrinėjimus, atkasti iš po griuvenų ir krūmų kazematų sienas (įėjus į kiemą kairėje pusėje), ištirti kiemą ir dešinę kiemo pusę, paieškoti po griuvenomis bokštų ir kitų statinių liekanų, ištirti rūmų pamatus, fosą ir t. t. Vyriausybė skyrė šiek tiek lėšų, bet nebuvo žmonių, kurie tuos darbus išmanytų, deramai ištirtų ir moksliskai užfiksuotų. Archeologinius kasinėjimus pradėjo vykdyti atsitiktiniai žmonės: Laurinaitis, Romas Šalūga ir kt. Archeologų buvome vos trys: aš, A. Tautavičius ir O. Navickaitė-Kuncienė (vėliau). Nei Laurinaitis, nei Šalūga kasinėti nemokėjo, prie rūmų pamatų kasė šurfus, griovius... Nepaisant to, kai kurių rezultatų pasiekta. Nuvykdavau pažiūrėti, tam turėjau teisę.

Didžiausi atradimai prie rūmų buvo tie, kad sužinotas pamatų gylis, griuvenų sluoksnio storis ir pan. R. Šalūga prakasė griovį per kiemą nuo rūmų iki gynybinės sienos. Paaiškėjo, kad pirminis paviršius glūdi 2–2,5 m gylyje. Buvo įdomu.

Kiame buvo kertami krūmai, vežamos griuvenos. Iškilo problema, kur jas dėti, nes griuvenų buvo daug. Iš pradžių išveždavo už pilies teritorijos ribų, bet tai galima buvo padaryti tik žiemą, ledu. Po ilgų svarstymų ir diskusijų nutarta pilti ežero pakrantėse. Nuo to padidėjo pilies teritorija. Ne visi tam pritarė, bet taip buvo lengviausia. Tuomet pilies kieme, kairėje pusėje, buvo tankiais krūmais apaugusi griuvenų krūva. Viską išvalius, čia atsidendę buvusių kazematų antrojo aukšto pastatų liekanos, kurios dabar ne visai vykusiai restauruotos.

Kai buvo atkasinėjami kazematai, darbus vykdyti jau buvo paskirta Ona Navickaitė-Kuncienė. Ji dalyvavo kazematų išvalyme, atrado bokštą, ištyrė priešais donžoną didžiojo kiemo dalį. Čia aptikta duobė kalkėms gesinti, viename kazemate atrasta aukšta krosnis. Likusioje kiemo dalyje, kairėje pusėje, aptikta grindinių, pastato liekanų. Patikrinus pamatus nustatyta, kad pamatai dėti ant medinių klojinių. Prie donžonų ir rūmų sienos rasti vieno žmogaus griaučiai. Ištyrus šulinį, aptikta įvairių monetų.

Būta nesusipratimų. Buvo blogai saugoma kasinėjimų metu surasta medžiaga, ypač dirbant B. Paškevičiui. Neturėta ir būtinų sąlygų. Diskutuota dėl salos pilies pirminio paviršiaus, ar jis buvo toks, ar užpiltas žvyru. Net su geologais tuo klausimu nesutarta. Restauracinių dirbtuvių direktorius buvo nepatenkintas manimi ir J. Jurginiu už reikalavimus, kad būtų išankstiniai projektai, apsvarstyti ir aprobuoti mokslinėje taryboje.

Darbai pajudėjo, kai juos pradėjo vykdyti architektas Krūminis. Atstačius donžoną, rūmų sienas, uždengus stogą, restauracinės dirbtuvės surengė didelį priėmimą su viduramžių atributika, buvo filmuojama. Manęs, kerštaudami už įvairias pastabas ir pageidavimus, reikalavimus, nepakvietė. Vėliau, kartu su J. Jurginiu, išmetė iš Tarybos.

Trakų salos pilies tyrinėjimai, apie 1960 m.

Chruščiovo laikais, t. y. apie 1956 m., Lietuva buvo smarkiai kritikuojama Visasąjunginėje spaudoje ir CK už restauravimo darbus. Buvo sudaryta komisija, į kurią iš archeologų įėjo A. Tautavičius. Šiaip taip apsigynė, bet darbai buvo pristabdyti. Gavau pylos iš Ministrų Tarybos, kad lėtai vykdomi tyrinėjimai.

Pusiasalio pilies tyrinėjimus vykdė A. Tautavičius. Fosą, sienas, bokštų teritoriją tyrė I. Jučienė.

Apie tyrinėjimus paskelbta daug straipsnių, darbų. Pagaliau pilies rūmai, gynybinės sienos, kazematai, bokštai buvo atstatyti, juose įkurtas gana geras istorijos muziejus, kuriam vadovavo ir jame dirbo daug mano studentų: Misiūnienė, Paulauskas, Baublys, Velička ir kt.

Didelė istorija buvo ir su Oginskių rūmų vietos tyrimais. Dėl pilių teritorijų apsaugos, jų restauravimo, dėl Trakų miesto istorinės-archeologinės vertės teko vesti sunkias derybas, net, galima sakyti, kovą su Trakų miesto Vykdomuoju Komitetu ir Trakų partijos *rajkomu*. Visuomet buvome įtarinėjami nacionalizmu.

Padėtis buvo daugiau negu paradoksali. Trakų salos pilies teritorijoje buvo vykdomi restauravimo-konservavimo darbai, kuriems pritarė ir Lietuvos TSR Ministrų Taryba. Buvo išleistas potvarkis atstatyti Trakų Vytauto pilį, tam skirta lėšų. Istorijos institutas buvo įpareigotas atlikti archeologinius tyrinėjimus. Restauracinės dirbtuvės skundėsi dėl per lėtų tyrinėjimo tempų, teko aiškintis. Kai salos pilyje darbai jau buvo įsisiūbavę, kaip perkūnas iš dangaus atskriejo į institutą žinia, kad Trakų statybos trestas ardo pusiasalio pilies išlikusios gynybinės sienos likučius, veža iš pilies sienų išluptus akmenis Trakų miesto statyboms. Skubiai teko vykti į Trakus, eiti į *rajkomą* ir Vykdomąjį Komitetą, kad sustabdytų darbus. Sunkiai, bet rajono vadovai paklausė.

Netrukus atsirado nauja problema. Svarstant Trakų miesto paminklosaugos klausimus, buvo nutarta Trakų miesto teritoriją, ypač dešiniąją pusę, paskelbti saugoma zona, o miesto ir rajono valdžia nutarė prie pusiasalio pilies pastatyti restoraną ir savavališkai pradėjo kasti pamatų duobę. Bekasant buvo aptikti iki tol nežinomi mūriniai pamatai, daug puodų šukių, kaulų, degėsių. Vėl teko skubiai organizuoti komisiją iš istorikų, architektų, archeologų, paminklosaugininkų, stabdyti darbus. Įsikišo net Ministrų Taryba ir partijos komitetas. Didelė delegacija nuvykome į Trakus, apžiūrėjome rastus mūrus. Visi nutarėme darbus sustabdyti ir ištirti radinį. Taip buvo aptikti ir atkasti Oginskių rūmų pamatai, kurie dabar saugomi.

Miesto valdžia pareikalavo surasti vietą būsimajam restoranui. Išvaikščiojus visą miestą, nutarta leisti statybas kalnelyje priešais pusiasalio pilies vartus, kairėje gatvės pusėje, priešais šv. Jono Nepomuko paminklą, kadaise žymėjusį miesto ribą. Prieš pradendant statybas, Trakų istorijos muziejui buvo pavesta ištirti ir šią teritoriją.

Po sunkių derybų rasta išeitis. Miesto valdžia ir *rajkomas* komisijai (20–30 žmonių grupei), surengė priėmimą, kuris mane nustebino maisto gausa ir įvairove. Viskas vyko sename mediniame restorane, esančiame dešinėje gatvės pusėje. Tai buvo gegužės mėnuo, bet čia netrūko vaisių, daržovių, rūkytų dešrų, kumpio ir skilandžio, kurių parduotuvėse nė su žiburiu nebuvo galima rasti, tai tik specfondų duona. Buvau nustebintas. Taigi po 20 metų vėl teko paragauti tautiško skilandžio ir rūkyto kumpio.

Kai Trakų valdžia pamatė, jog mus remia Lietuvos TSR Ministrų Taryba ir Centro Komitetas, darbai buvo dirbami normalesnėmis sąlygomis.

Vilniaus Gedimino pilis ir aplinkinė teritorija ♦ Dirbdamas VU ir Istorijos institute į paskaitas vaikščiodavau pro Gedimino kalną. Autobusai kursuodavo retai, todėl ne tik į universitetą, bet ir į namus Žvėryne vaikščiodavau pėstute. Apie 1950–1951 m., eidamas į universitetą, nustebau, kad Gedimino kalno pilies šlaitai iškasinėti duobėmis ir atrodo kaip rėtis. Išsiaiškinau, kad tą darbą atliko universiteto studentai, vadovaujami dėstytojo, buvusio mano Alytaus gimnazijos mokytojo V. Kostelnickio. Pasirodo, Apželdinimo trestas paprašė universitetą talkos Gedimino kalno apželdinimui, kurį buvo nutarta apsodinti medeliais. Tuoj pat referavau akad. J. Žiugždą ir paaiškinau, kad to daryti nereikia – medžiai ir taip padarė didžiulę žalą, suardyti visi Gedimino kalno šlaitai. J. Žiugžda paklausė, paskambino į Centro Komitetą, darbai buvo sustabdyti, duobės, paruoštos medelių sodinimui, užpiltos. Tai buvo pirmas laimėjimas paminklosaugos srityje. Dėstytojas Kostelnickis teisinosi, kad jis nieko nežinojo, kad Apželdinimo trestas paprašęs ir jis vykdė tai, kas nurodyta. Toks buvo jo supratimas apie kultūros paminklus.

Antras sunkokas atvejis buvo 1955 m. Miesto valdžia, vyr. architektas V. Mikučianis ir jo pavaduotojas Grigorjevas, atgabentas į Vilnių iš Leningrado, sumanė išlyginti visą Gedimino kalno papėdės–Žemutinės pilies teritoriją. Iš tiesų, pokario metais negrįstoje teritorijos dalyje telkšodavo balos, žemė buvo nelygi, sunku tas balas apeiti. Miesto architektai, neturėdami jokie supratimo apie pa-

minklų apsaugą, nutarė visą Žemutinės pilies teritoriją išlyginti buldozeriais. Nutarė ir pradėjo darbus. Kai pamačiau, kas daroma, išsigandau. Pietrytinėje dalyje, kur stovėjo paminklas Puškinui, papėde ėjo pėsčiųjų takas į Pilies gatvės pradžią. Čia buldozeris, lygindamas žemes, užkabino buvusią gynybinę sieną, apie kurios buvimą niekas iš mūsų nežinojo, nes liekanos buvo po žeme.

Vėl skandalas. Aš informuoju prof. J. Žiugždą, šis prisideda prie mano pasipiktinimo ir skambina į Centro Komitetą, aš einu į Ministrų Taryba, kur pirmą kartą susiduriu su MT sekretoriato vedėju K. Sideravičiumi. Jis pasirodė esąs jautrus žmogus, kultūringas, pats dėstęs mokyklose. Išklause mane, paprašė palydėti į darbų vietą, kadangi Ministrų Taryba tuo metu buvo dabartiniuose Mokslų Akademijos rūmuose, suprato, kad darbus reikia sustabdyti, o vietą iširti. Sustabdė.

Prasidėjo tyrinėjimų darbai. Vadovauti pavedžiau V. Daugudžiui. Šiaip viską prižiūrėjau pats. Dirbti buvo nelengva. Institutas darbų nebuvo planavęs, lėšų tam neturėjo, o Vykdomasis Komitetas reiškė nepasitenkinimą, kad privertėme nutraukti darbus, skubino, kad greičiau baigtume tyrinėjimus. Sunku buvo ir su darbo jėga: samdyti nebuvo pinigų, vertėmės talkomis.

Visuomenės susidomėjimas buvo didžiulis. Laisvu noru į talką ateidavo VU, Dailės instituto studentai, net Operos ir baletų teatro artistai. Ėjo dirbti veltui, iš patriotizmo. Jaunimas lieka jaunimu. Vieni dirbo tylėdami, kiti piktinosi miesto architektų darbu, kartais, nors ir buvo pavojinga, pasipildavo pasipiktinimo balsai, esą atvykėliai architektai nežino Lietuvos istorijos, negerbia mūsų istorinių ir kultūrinių paminklų, sąmoningai naikina tautai brangius paminklus. Atėjusiam paskatinti dirbančiuosius Grigorjevui kažkas iš Dailės instituto studentų nesusivaldė ir pikta išrėžė į akis, kad, esą, jis rusas, atvykėlis, nežino mūsų tautos istorijos, vertybių ir pan. Kilo skandalas, nes tai buvo antitarybinės mintys. Grigorjevas pasiskundė Centro Komitetui, esą nacionalistai jį ižeidė, reikalavo darbus nutraukti ir kaltus dėl pasisakymų „prieš tautų draugystę“ nubausti.

Byla atsidadė Centro Komitete, skubiai buvo sušauktas posėdis, pradėta ieškoti kaltų. Pasiaiškinti buvo iškvieistas ir prof. J. Žiugžda. Manęs ir V. Daugudžio nekviėtė. Čia J. Žiugžda pasirodė išmintingesnis už visus. Jis Grigorjevui patarė, kad jei kas jį ižeidė, kreiptųsi su skundu į Mokslų Akademiją, nurodytų konkrečius jį ižeidusius asmenis, o Akademija jau imsis atitinkamų žygių. Tai visus atvėsinò, darbų nutarė nestabdyti. Kaltų nurodyti nepavyko, nes kas su-

paisys, kas iš minios šūktelėjo, o mūsų pasipiktinimas buvo didžiulis. Pasipiktinimas, užgniaužtas savyje, nes viešai reikšti jausmų ir minčių negalėjome, tai grėsė ištrėmimu.

Įsikišo Ministrų Taryba. Pats Ministrų Tarybos pirmininkas M. Gedvilas atvyko į vietą. Aš jam viską aprodžiau, papasakojau, paaiškinau. Man buvo malonu, kad įtikinau ministrą pirmininką, jog reikalas labai svarbus. Jis paplojo man per petį ir pasakė: „Dirbk darbus, tęsk, o pinigų, kiek Institutui reikės, išskirsim papildomai“. Tai visus nuramino. Be to, aš M. Gedvilui pasakiau, kad miesto architektai pasielgė neapgalvotai ir neapdairiai. Juk aikštę galima išlyginti paprasčiau, be buldozerių. Reikia privežti žemių, užpilti duobes ir kultūrinis sluoksnis nebus suardytas.

Ministrų Tarybos nurodymu architektai buvo priversti nutraukti darbus. Tai, be abejo, K. Sideravičiaus ir J. Žiugždos nuopelnas. Darbus vykdėme. Atkasėme didelį gabalą gynybinės sienos. Prie jos aptikome sudegusių medinių statinių liekanų, surinkome daug puodų šukių, degėsių. Pasirodo, po žeme išlikusi 2 m aukščio siena, o XIX a. gyventojai dar matė jos liekanas.

Trečiasis atvejis labai sudėtingas, privedęs prie didelių ir netikėtų atradimų. Tai – teritorijos tarp Neries ir vakarinės Gedimino kalno papėdės tyrinėjimai. Tyrinėjimų istorija tokia. 1955 m. pavasariop gavau iš Akademijos Prezidiumo parėdymą dalyvauti kažkokios komisijos dėl Gedimino kalno papėdės posėdyje, kuriame bus svarstomi kalno atstatymo klausimai. Nuvykau. Dalyvių buvo daug: iš Architektūros reikalų komiteto, Vykdomojo Komiteto, Centro Komiteto, Ministrų Tarybos ir kitų įstaigų. Man teko atstovauti Mokslų Akademiją. Iš pradžių buvo kalbama bendromis frazėmis.

Tik po oficialaus pasitarimo, likus Gedimino kalno aikštėje su vienu inžinieriumi, kaip supratau, darbo projekto autoriumi, kurio aš nepažinojau ir kuris neprisistatė, jis pradėjo rodyti vietas, kurias turi iširti archeologai. Pagaliau pareiškė, kad pasakys man, ką čia numatoma daryti. Pirmiausia reikės iširti visą teritoriją nuo Neries pusės, ypač ties gyvenamuoju namu (jo dabar nėra, toje vietoje stovi 1996 m. baigti statyti muziejaus rūmai). Kitaip tariant, pirmiausia turėjo būti iširta Arsenalo teritorija. Atseit po Gedimino kalno bus įrengiamos priešatominės slėptuvės vyriausybės ir CK nariams. Esą prieš pasitraukdami vokiečiai slėptuves jau buvo įrengę. Įėjimas buvo rytų, išėjimas – vakarų pusėje.

Pirmą kartą teko praeiti tuo požemiu. Iš tiesų buvo įrengtas elektros apšvietimas, vandentiekis. Iš vienos pusės galėjai laisvai įeiti į tunelį, iš kitos – išeiti.

Man tai buvo nauja. Slėptuvės buvo įrengtos slapta. Vokiečių okupacinė ir karo mašinos vadovybė pavojaus metu galėjo čia pasislėpti ir vadovauti. Sienos ir lubos buvo išklotos medžio strypais. 1955–1956 m. šis įėjimas jau buvo žinomas. Medžiui aptrūnijus, įėjimai buvo užpilti žemėmis, o priešatominės slėptuvės projekto dėl archeologinių atradimų buvo atsisakyta.

Mums buvo skirtos lėšos, nurodyta vieta ir reikėjo kasinėti. Tuo metu dabartinio Istorijos–etnografijos muziejaus rūmuose ir namelyje prie pat kalno papėdės bei kituose statiniuose viešpatavo Raudonosios Armijos daliniai. Ten dirbti, kaip uždaroje karinėje teritorijoje, reikėjo dalinio vado leidimo. Turėjau progą apsilankyti pas dalinio vadą, kurio rezidencija buvo prie Petro ir Povilo bažnyčios esančiose buvusio vienuolyno patalpose. Jis įsakė pateikti kasinėjimo dalyvių sąrašą ir, jei kas, pranešti dalinio vadui. Papėdėje esančiame namelyje leido apžiūrėti karių kambarius. Turiu pripažinti, buvau nustebintas tvarka ir švara. Dviaukščiai gultai tvarkingai pakloti.

Kasinėjimų metu jokių nesusipratimų nebebuvo, daugiau su kariškiais susidurti neteko. Arsenalo teritorija buvo tuščia, netvarkingai stovėjo arsenalo pastato vartai ir viena dalis. Kalno vakarinėje papėdėje buvo išlikusi mūrinė siena, kurios viršuje augo dideli klevai. Vietovė buvo nelygi, kasinėjant reikėjo pašalinti daug priverstų šiukšlių. Rasta šaudmenų, XVIII–XIX a. palaidojimų. Prie pat pilies originalios sienos, maždaug vieno metro gylyje, aptikti cementiniai blokai, kurie, kaip vėliau paaiškėjo buvo išlikę nuo sugriuvusios Onos-Barboros koplyčios statybos. Jie ir išgelbėjo Gedimino kalną nuo didesnių pertvarkymų, nors visai ne dėl istorinės praeities liekanų išsaugojimo. Atvykęs į kasinėjimų vietą miesto vyriausiasis architektas Mikučianis, pamatęs architektūrinės kolonų ir kitų vietų apdailos detales, sustabdė slėptuvių įrengimą ir leido mums tęsti tyrinėjimus.

Nors aš buvau atsakingas už kasinėjimus, juos vykdė A. Tautavičius, iki tol niekam nežinomas archeologas. Žemutinės pilies kasinėjimai jį išgarsino ir „užaugino ragus“ – pasipūtimą ir nesiskaitymą su manimi vėliau.

Šie kasinėjimai sukėlė didžiulį visuomenės susidomėjimą, juos lankė plačiausi visuomenės sluoksniai. Didžiausią susidomėjimą sukėlė Onos-Barboros bažnyčios gerai išlikusių pamatų, net kai kurių plytų liekanos. Išryškėjo bažnyčios planas, rasta daugybė statybinių detalių, figūrinių plytų. Atvyko vienas kitas lenkų architektas ir archeologas, prie kurių manęs A. Tautavičius net nepriėjo, nesupažindino. Lenkų istorikai savo laiku šios bažnyčios vietą nurodinėjo buvus arčiau katedros.

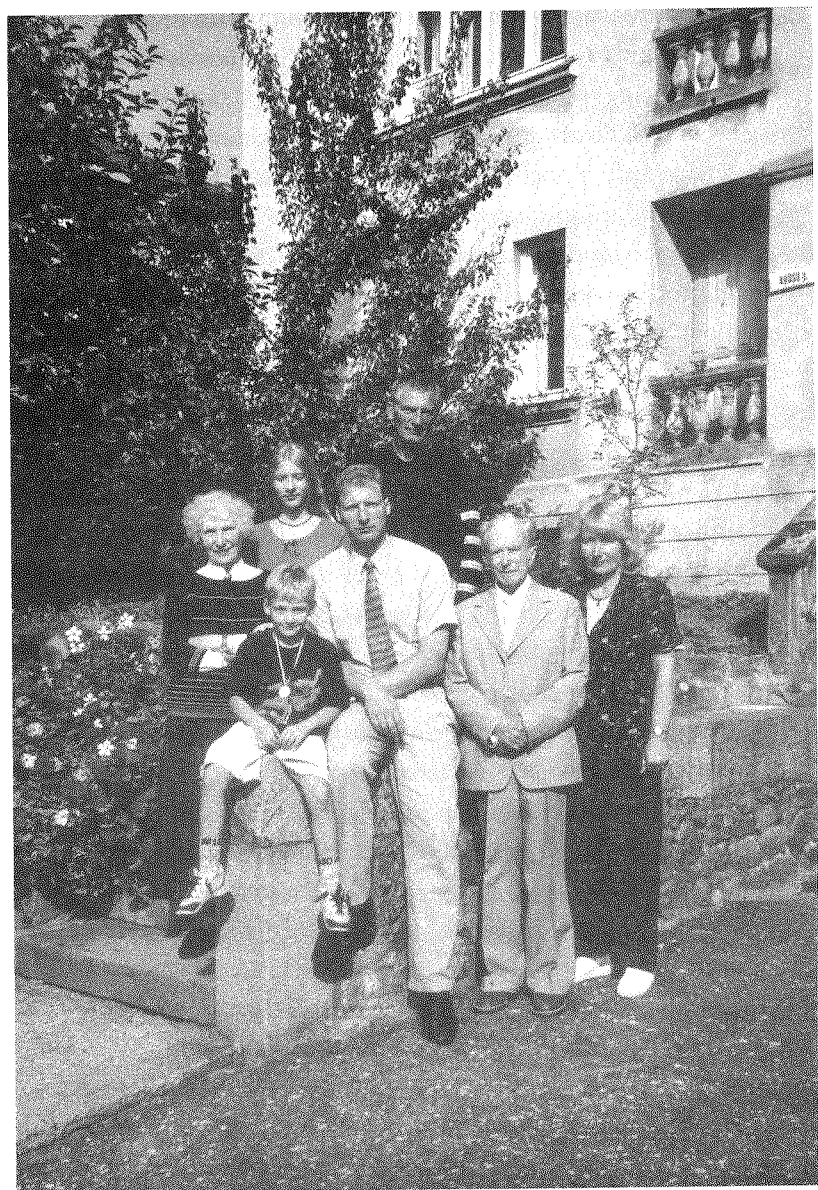
Didelis atradimas buvo medinių ir akmeninių grindinių keliai, berods, šešios eilės, apie 20 medinių pastatų liekanų su išlikusiais rentiniais, sienojais, grindimis. Teritorija buvo tankiai užstatyta.

Po kasinėjimų iškilo atskirų objektų tolimesnio likimo klausimas. Įvairiausios istorikų, architektų ir kitų specialistų komisijos keliolika kartų svarstė, tarėsi, ką daryti. Dauguma pritarė jų išsaugojimui – bet kaip? Būta įvairiausių projektų. Geriausias buvo Restauracinių dirbtuvių darbuotojo Sigito Lasavicko projektas – viską padengti gelžbetonine plokšte, viduje padaryti gerą apšvietimą, įtraukti į muziejaus ekspoziciją. Šis projektas buvo priimtas, bet iškilo lėšų ir darbų atlikėjų klausimas. Be to, užprotestavo miesto architektai – matyti milžinišką betoninę plokštę bus ne koks vaizdas. Nepagalvojo, jog ją galima apželdinti...

Trejus metus tariantis ir ginčijantis pradėjo irti cokolio plytos, trūnyti medis. Nieko nelaukdamas, pasitaręs su Instituto vadovybe, nutariau užkasti ištirtus plotus, nes sukauptos žemės nebuvo išvežtos. Taip vėl viską užkasėme. Žemė saugojo geriau negu žmonės. Taip baigėme visus ginčus ir svarstymus. Viskas užfiksuota nuotraukose, planuose, nufilmuota. Ateityje viską atkasti nebus problemų.

Kasinėjimų metu buvau nufilmuotas ir kadrai išgabenti užsienio lietuviams. Duota ir interviu, rašyta spaudoje.

Vėliau nedideli darbai vykdyti kalno aikštelėje, buvo tikrinami pamatų gyviai. Rasta ankstyvosios grublėtosios keramikos. Kasinėjimų medžiaga paskelbta „Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos Metraštyje“, leidiniuose „Iš lietuvių kultūros istorijos“, žurnale „Mokslas ir gyvenimas“, leidinyje „Lietuvos pilys“ ir t. t.

P. Kulikausko šeima prie savo namų Vilniuje, 2001 m. Iš kairės: Regina Kulikauskienė, Martynas Jankauskas (proanūkis), Kęstutis Jankauskas (anūkas), Pranas Kulikauskas, Raimonda Daiva Jankauskienė (duktė); antroje eilėje: Karolina Jankauskaitė (anūkė), Juozas Jankauskas (žentas).

◆

Ekspedicijose teko pamatyti daug naujų vietų, pažinti daug žmonių. Vienur buvome priimti svetingai, kaip Varnupiuose, Narkūnuose, Rudaminoje, Paveisininkuose, Obelytėje, kitur turėta didesnių ar mažesnių sunkumų, nesusi-pratimų. Įvairiai į mūsų darbą reagavo kolūkių pirmininkai, vietos gyventojai. Su vietos gyventojais sugyvenome gerai, liko daug draugų, ypač ten, kur buvome apsistoję pas žmones (Laiviuose, Migonyse, Narkūnuose, Paveisininkuose). Mažiausiai kasinėjimais domėjosi mokyklų direktoriai ir mokytojai, kurie kasinėjimuose beveik niekada neapsilankydavo. Apmaudu dėl istorijos mokytojų.

Liko daug gerų ir malonių prisiminimų turtinant naujais atradimais Lietuvos istoriją. Liko neaprašytos kai kurios vietos, kur kasinėta tik laikinai. Tokių vietovių daug galima buvo paminėti žvalgomųjų ekspedicijų metu. Atskirai neaprašiau ir Nausodžio–Godingos kasinėjimų. Šiek tiek apie tai paminėjau apžvelgdamas žvalgomasias ekspedicijas, kurios buvo sunkus ir atsakingas darbas.

1983 m. išėjau į pensiją ir nustojau vykdyti archeologinius tyrinėjimus. Liko tik kai kurie prisiminimai, kuriuos ir aprašiau šiame sąsiuvinyje. Per tą laiką (iki 1996 m. rudens) jau paruošta nauja archeologų, kurių nebepažįstu, karta, ištirta ir aprašyta daug naujų paminklų, apie kuriuos jau tenka tik skaityti.

Asmenų rodyklė

- Abergas Nilsas (Åberg Nils) (1888–1957), archeologas 122
- Abramovas Ivanas (1874–1962), archeologas 164
- Aleksandravičius Zigmas (1911–1965), kompozitorius 68
- Aleksiejūnas Vytautas (g. 1955), numizmatas 129
- Algenis Kazys, diplomatas 112, 114
- Alminauskis (Alminas) Kazimieras (1904–1986), kalbininkas 103, 114, 151, 153
- Alseikaitė-Gimbutienė Marija (1921–1994), archeologė 121
- Antonievičius Ježis (Antoniewicz Jerzy) (1919–1970), archeologas 189
- Antonievičius Vladimiras (Antoniewicz Włodzimierz) (1893–1973), archeologas 97, 122
- Antušas Danielius, dailininkas 202
- Arcichovskis Artemijus (1902–1978), archeologas 124, 125
- Ariskinas, prorektorius 122
- Augustaitis Pranas (1883–1941), literatas 80
- Bakšys, laikrodininkas 61, 62
- Balčikonis Juozas (1885–1969), kalbininkas 52
- Balčiūnas Jonas (g. 1951), archeologas 213, 214
- Balčiūnas Vaclovas (1921–1996), architektas 223
- Balčiūnas Vytautas (1924–1978), architektas 144, 223
- Baldžius (Baldauskas) Juozas (1902–1962), etnologas 139
- Baleniūnas Pranas (1900–1965), archeologas 92, 94, 96, 98, 162, 163, 168, 171, 176, 179
- Balevičius, bendramokslis 70
- Baltrušaitis, klebonas 70
- Baronas, kunigas 57
- Bartusevičius Kazys, bendramokslis 12, 36, 37
- Barzdžius V., mokytojas 67, 68, 153
- Barzdžius Vladas, fotografas 142, 165, 166, 167, 168
- Basalykas Alfonsas (g. 1924), geografas 194
- Basanavičius Jonas (1851–1927), mokslininkas 164, 189, 196, 197
- Batūra Romas (g. 1937), istorikas 189
- Baublys A., muziejininkas 226
- Bauža Česlovas, istorikas 203
- Becenbergeris Adalbertas (Bezenberger Adalbert) (1851–1922), archeologas 103
- Bendžius Andrius (1917–1994), istorikas 125, 126, 201
- Berčiūnaitė-Juodienė A., bendramokslė 70
- Berlingas Vaclovas, mokytojas 54
- Bernotaitė-Gerdvilienė Aldona (1922–1987), archeologė 141, 178
- Bešėnas Jaunius, D. Bešėnienės sūnus 205
- Bešėnienė-Petrauskaitė Danutė (1927–1980), archeologė 191, 204, 205, 208, 211
- Bičkauskas-Gentvila Leonas (g. 1910), istorikas 124
- Bieliukas Kazimieras (1901–1991), geografas 124, 125
- Bilinskas J., bendraklasis 71, 72
- Biliūtė-Aleknavičienė Elvyra 61
- Birietaitė O., mokytoja 66, 67
- Biržys Petras (slapyvardžiai Akiras, Pupų Dėdė) (1896–1970), publicistas 52
- Biržiška Mykolas (1882–1962), lituanistas 81, 82, 125
- Bong Otto, bendradarbis 115, 117
- Borovskis Janas (Borowski Jan), architektas 223

Briusovas Aleksandras (1885–1966), archeologas 169, 187
 Bučas Jonas (1900–1973), ekonomistas 125
 Budrys Izidorius (1903–1971), akademikas 135
 Budrys Romualdas (g. 1933), muziejininkas 152
 Budrytė Zosė (g. 1923), archeologė 177, 178
 Būga Kazimieras (1879–1924), kalbininkas 38
 Bugailiškis Peliksas (1883–1965), kraštoty-
 rininkas 138, 144
 Bukaitė Vilma 73
 Bulavas Juozas (1909–1995), teisininkas 125
 Bumblauskas Alfredas (g. 1956), istorikas 217
 Buratynskis (Buratyński), muziejininkas 128
 Butėnas Eugenijus (g. 1960), archeologas 179
 Butėnienė-Gintautaitė Eugenija (1927–1997),
 archeologė 141, 179, 196, 199, 200
 Butkevičius Izidorius (1928–1982), etnologas
 142, 145, 188
 Butkus Donatas (g. 1952), muziejininkas 181,
 213, 214
 Butrimas Adomas (g. 1955), archeologas 129

 Chruščiovas Nikita (1894–1971), partinis vei-
 kėjas 55, 56, 226
 Cibulskas Stasys, vargoninkas 44

 Čaikauskas Vladas, bendramokslis 60
 Čečėta Viktoras, diplomatas 49, 74
 Čečėta, Daugų gyventojas 49
 Čepulytė Valerija (1904–1987), geografė 186
 Čerbulėnas Klemensas (1912–1986), etnogra-
 fas 94, 95
 Černiauskas Mykolas (1910–2002), archeolo-
 gas 144, 166, 167, 168, 170, 172, 174, 175,
 177, 178
 Česnulevičius Jonas, Perlojos gyventojas 54
 Čiurlionis Mikalojus Konstantinas (1875–1911),
 dailininkas 90, 157, 169
 Čiurlionytė-Karužienė Valerija (1896–1982),
 muziejininkė 94
 Čiurlionytė-Zubovienė Danutė (1910–1995),
 rašytoja 94
 Čižauskas Vytautas, bendraklasis 71, 72

 Dackevičiūtė-Rėklaitienė Danutė, bendrakla-
 sė 61, 70, 71
 Dalinkevičius Juozas (1893–1980), geologas
 193
 Darius Steponas (1896–1933), lakūnas 58
 Daugudis Vytautas (1929–2002), archeolo-
 gas 50, 127, 141, 145, 146, 185, 192, 228
 Daunys Stasys (g. 1922), etnologas 165, 166,
 167, 168, 170, 173, 174
 Daunoras, bendramokslis 60
 Degėsys Danielius, bendramokslis 51
 Degėsys, mokytojas 51, 52
 Deimantienė-Jakimavičiūtė Vilhelmina, ar-
 cheologė 185, 206, 220
 Denisova Elena, kaimynė 11
 Denisova Franė, kaimynė 11
 Denisova Olė, kaimynė 12
 Denisova Zosė, kaimynė 11
 Denisovas Jakušas, kaimynas 11, 13, 24
 Denisovas Jevdokimas, kaimynas 11, 12, 13,
 24, 28
 Didžiokas Vladas (1889–1942), dailininkas
 74, 75, 94
 Dymša Leopoldas (1893–1959), diplomatas
 112, 113, 114
 Dymšaitė Liusė, konsulo duktė 112
 Dymšienė-Pšezdzeckaitė, konsulo žmona 113
 Dineika Karolis (1898–1980), mokytojas 64,
 67, 71
 Dirsė Alfonsas (1915–1993), chirurgas 61,
 66, 70, 71, 72, 89
 Diubua de Monperio Fridrichas (Dubois de
 Montperreux Frederich) (1798–1850), ke-
 liautojas 163

Dobrovolskas Jonas (1935–1982), istorikas 129,
 132
 Dobrovolskas, pirmininkas 204
 Domantas, architektas 223, 224
 Donelaitis Kristijonas (1914–1780), rašytojas
 103, 118
 Dranginienė N. 73
 Drėma Vladas (1910–1994), dailėtyrininkas
 224
 Dundulienė-Decikienė-Stukėnaitė Pranė (1910–
 1991), etnologė 126, 131, 132, 135, 213
 Dundulis Bronius (1909–2000), istorikas 97,
 125
 Dzikas Liudvikas (1955–1991), archeologas
 127, 213, 214
 Dzvilaitė, mokytoja 64

 Eicher-Lorka Nina, mokslinė sekretorė 139
 Elisonas Jurgis (1889–1946), pedagogas 160
 Engelis Karlas (Engel Carl) (1895–1947), ar-
 cheologas 95, 106, 110, 122

 Falkenhanas Viktoras (Falkenhahn Viktor)
 (1903–1987), kalbininkas 106, 107
 Fiodorovas Georgijus (g. 1917), archeologas
 135, 136, 139, 164, 165, 166, 167, 168,
 169, 172, 182, 188
 Foigtas (Voigt), mokytojas 107, 108
 Foigtas Johanas (Voigt Johannes) (1786–1863),
 istorikas 103
 Foigtmanas Kurtas (Voigtman Kurt) (1881–
 1942), archeologas 97

 Gabriūnaitė Kazimiera (1916–1990), archeo-
 logė 134, 165, 166, 167, 168, 172
 Gadliauskaitė, istorikė 87
 Galaunė Paulius (1890–1988), menotyrininkas
 82, 86, 87, 90, 92, 93, 94, 95, 101, 121, 224
 Galaunytė Dalia (Kaupienė-Augūnienė, tik-
 rasis vardas Adelė Marija), (g. 1922),
 muziejininkė 91, 94

 Galdikas Adomas (1893–1969), dailininkas 94
 Galinaičiai, sodybos šeimininkai 202
 Garniai, sodybos šeimininkai 191
 Gedvilas Mečislovas (1901–1981), partinis
 veikėjas 229
 Geina Jonas, kaimynas 12, 21, 24, 25, 37
 Geinaitė, kaimynė 21
 Geinaitė-Maciulevičienė Zosė, kaimynė 21
 Gergelis L., bendraklasis 72
 Gertė Vilhelmas (Gaerte Wilhelm) (1890–1958),
 archeologas 92, 122
 Gerulis (Gerulaitis) Jurgis (1888–1945), kalbi-
 ninkas 103
 Gervylienė, buto šeimininkė 62
 Gervylis, felčeris 62
 Giedraitis Merkelis (apie 1536–1609), vys-
 kupas 103
 Gimbutis, istorikas 178
 Gira Liudas (1884–1976), rašytojas 52
 Girėnas Stasys (1893–1933), lakūnas 58
 Gisevijus Eduardas (1798–1880), tautosai-
 kininkas 103
 Glušakovas, studentas 203
 Gobis Vladas, istorikas 189
 Goldbergas, bankininkas 48, 58
 Gorodcovas Vasilijus (1860–1945), archeolo-
 gas 122
 Goštautai, XIV–XVI a. didikai 102
 Gotje Jurijus (1873–1943), istorikas 122
 Grekovas I., archeologas 185, 186
 Grigonis Jonas (g. 1929), filosofas 130, 132, 221
 Grigorjevas Vasilijus (g. 1925), partinis vei-
 kėjas 227, 228
 Grincevičius, prorektorius 124
 Grincevičiūtė Ieva, klebonijos šeimininkė 47,
 48, 52
 Gučas Alfonsas (g. 1907), psichologas 125
 Gusčius, dailininkas 199, 200

 Halevy Žakas (Halevy Jack) (1799–1862), kom-
 pozitorius 69

Hartknochas Kristupas (1644–1687), istorikas 103
 Haškerienė, mokytoja 63, 139, 195
 Haškeris, pulkininkas 63, 139, 195
 Hitleris Adolfas (1889–1945), reichskancleris 100, 101
 Holubovičiova Elena (1902–1979), archeologė 182
 Holubovičius Vladimiras (1908–1962), archeologas 182
 Ignatavičienė, gydytoja, 161
 Ignatavičius, klebonas 161, 162
 Ikamas Saulius, dailininkas 196, 197
 Ilikevičius Stasys, tarybinis darbuotojas 124
 Ivinskis Zenonas (1908–1971), istorikas 118, 119
 Jablonskis Ignas (1911–1991), inžinierius 166, 167, 168, 170, 172, 173, 174, 179, 181
 Jablonskis Konstantinas (1892–1960), istorikas 34, 82, 96, 139, 185, 186, 195
 Jablonskytė-Rimantienė Rimutė (g. 1920), archeologė 91, 96, 121, 134, 142, 145
 Jakaitis Algirdas (g. 1932), archeologas, partinis veikėjas 131, 191, 201
 Jakštas Juozas (1900–1989), istorikas 85
 Jakštas, kunigas 66
 Jakštas, kunigas, mokytojas 69
 Janavičius S., gydytojas 67
 Jankauskaitė Karolina, P. Kulikausko anūkė 232
 Jankauskas Juozas, P. Kulikausko žentas 232
 Jankauskas Kęstutis, P. Kulikausko anūkas 129, 211, 232
 Jankauskas Martynas, P. Kulikausko proanūkis 232
 Jankauskas, pašto viršininkas 48, 50
 Jankauskienė Palma, pašto viršininko žmona 50
 Jankevičienė-Grybauskaitė Agota (g. 1927), archeologė 139, 185, 189, 190, 193
 Jankūnas Herbertas (Jankuhn Herbert) (1905–1990), archeologas 110
 Jansenas Hansas (Jansen Hans), archeologas 97, 104–105
 Janulaitis Augustinas (1878–1950), istorikas 82, 86
 Jarmalavičienė Rožė (g. 1930), architektė 204, 205
 Jarmalavičius Feliksas, sodybos savininkas 184, 187
 Jasiulevičienė, Stasio žmona 15
 Jasiulevičius Mykolas, kaimynas 12, 15, 24
 Jasiulevičius Stasys, kaimynas 12, 15, 16
 Jasiulevičiūtė Zosė, kaimynė 12, 15, 16
 Jaskėnas Stasys, Istorijos instituto darbuotojas 135, 165, 166, 167, 169, 171, 172
 Jefimenko Piotras (1884–1969), archeologas 122, 124
 Jemeljanovas Vasilijus, (g. 1937), partinis darbuotojas 131, 132
 Jermalavičius V., bendraklasis 71, 72
 Jermolajėvas A., advokatas 194
 Jokūbauskas, prorektorius 75
 Jonynaitė Birutė, istoriko duktė 84
 Jonynas Ignas (1884–1954), istorikas 82, 83, 84, 124
 Jonynas Vytautas Kazimieras (1907–1997), dailininkas 118
 Jovaiša Eugenijus (g. 1950), archeologas 210
 Jučas Mečislovas (g. 1926), istorikas 125
 Jučienė Irena, archeologė 226
 Juodelis Stasys (1926–1983), archeologas 177, 178, 179
 Juodis Steponas, P. Kulikausko senelis iš motinos pusės 23
 Juodzevičius Balys (g. 1934), muziejininkas 218
 Jurelevičius, mokinys 65

Jurga, muzikologas 135
 Jurginienė Stasė (g. 1917), istorikė 139
 Jurginis Juozas (1909–1994), istorikas 130, 131, 132, 135, 138, 139, 143, 147, 185, 186, 201, 224, 225
 Jurgutis Vladas (1885–1966), ekonomistas 87
 Jurkštaitė, studentė 83
 Jurkutis, sodybos savininkas 180
 Juška Antanas (1902–1985), astronomas 98
 Kairiūkštis Vytautas (1890–1961), dailininkas 94, 140
 Kairiūkštytė-Galaunienė Kazimiera (g. 1924), meno istorikė 142
 Kairiūkštytė-Jacinienė Halina (1886–1980), meno istorikė 94
 Kalpokas Petras (1880–1945), tapytojas 94
 Kaminskas, tarybinis veikėjas 43
 Kandrotas Jonas Jackus, žemės savininkas 154
 Kantas Imanuelis (1724–1804), filosofas 113
 Karazija Povilas (1887–1955), numizmatas 94, 163
 Karosas, muziejininkas 135
 Karpavičienė V., mokytoja 40, 42
 Karpavičius, mokytojas 40
 Karsavinas Levas (1882–1952), istorikas 82, 83, 113, 122
 Kasiulis Vytautas (g. 1918), bendramokslis 67
 Katalynas Kęstutis (g. 1955), archeologas 129, 213
 Katiliūtė Marcė (1912–1937), grafikė 94
 Kavaliauskas Juozas, bendraklasis 66, 70, 71, 72
 Kavoliūnas V., leidinio autorius 69
 Kazlauskas Jonas (1930–1970), kalbininkas 125
 Kazlauskas Jonas, klebonas 50
 Kazlauskas, sodybos savininkas 214, 215, 218
 Kazlauskienė Bronė (1920–2001), folklorininkė 135
 Kazlauskienė, dvarininkė 54, 72, 74, 76
 Kazlauskienė, sodybos savininkė 215
 Kęsgailos, didikai 102
 Kiaušas, pirmininkas 220
 Kiljanas Lotaras (Kiljan Lothar) (1911–2001), archeologas 97, 100, 107, 108
 Kirvelaitis, kunigas 66, 68, 69, 70, 71
 Kleinas Danielius (1609–1666), kalbininkas 103
 Klimavičius Kazys (1886–1972), mokytojas 65
 Klimovičius V., darbų vykdytojas 193
 Kneipas 49
 Kolupaila Steponas (1892–1964), hidrologas 52
 Kondratas Zigmantas, istorikas 185
 Kondratovičius Liudvikas (slapyvardis Vladislavas Sirokomlė) (1823–1862), poetas 219
 Korsakas Kostas (1909–1986), literatūrologas 125
 Kosčevskis Juzefas (Kostrzewski Józef) (1885–1969), archeologas 106
 Kosina Gustavas (Kossinna Gustaf) (1858–1931), archeologas 122
 Kostelnickis Vladimiras (1892–1983), mokytojas 63, 64, 65, 69, 125, 227
 Kraujelis Petras (1862–1933), klebonas 53
 Krėvė-Mickevičius Vincas (1882–1951), rašytojas 52, 80, 81, 134
 Kriščiūnaitė Janina, bendraklasė 36, 42
 Krivaitis Česlovas (g. 1921), klebonas 223
 Krūminis Bronislovas (1928–2000), architektas 223, 225
 Kšivickis Liudvikas (Krzywicki Ludwik) (1859–1941), archeologas 172, 182
 Kubilius Jonas (g. 1921), matematikas 125, 129, 130, 131, 132, 133
 Kudaba Česlovas (1934–1993), geografas 130
 Kukta, vyskupas 53
 Kulakauskas Antanas, istorikas 211
 Kulikauskaitė Janė, Vaclovo duktė 21
 Kulikauskaitė Ona (g. 1918), P. Kulikausko sesuo 23, 25, 38, 154

Kulikauskaitė Veronika (g.1910), P. Kulikausko sesuo 25, 37

Kulikauskaitė Zofija (1906–1984), P. Kulikausko sesuo 25, 39

Kulikauskaitė-Jankauskienė Raimonda Dava (g. 1943), P. Kulikausko dukra 58, 95, 96, 176, 177, 178, 188, 191, 232

Kulikauskas Antanas, P. Kulikausko dėdė 21, 24

Kulikauskas Balys (g. 1922), P. Kulikausko brolis 25, 37

Kulikauskas Bronius (g. 1908), P. Kulikausko brolis 23, 25, 26, 41, 200

Kulikauskas Jonas, P. Kulikausko brolis, miręs vaikystėje 25

Kulikauskas Jonas, pusbrolis (mirė apie 1967), labiausiai apsišvietęs žmogus kaime 21, 24

Kulikauskas Mykolas, Jono tėvas, P. Kulikausko dėdė 12, 24

Kulikauskas Pranas, atsiminimų autorius 18, 30, 35, 38, 60, 68, 69, 70, 74, 89, 101, 103, 126, 127, 132, 137, 146, 147, 154, 167, 168, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 187, 190, 207, 208, 218, 222, 232

Kulikauskas Pranas, P. Kulikausko krikšto tėvas 12, 21, 23, 24

Kulikauskas Stasys (g. 1920), P. Kulikausko brolis 25

Kulikauskas Stasys, P. Kulikausko senelis 22

Kulikauskas Vaclovas (g. 1902), P. Kulikausko brolis 21, 25, 26, 30, 41, 42, 43, 44, 45, 49

Kulikauskas Vladas, P. Kulikausko brolis, miręs vaikystėje 25

Kulikauskas Zigmąs (g. 1904), P. Kulikausko brolis 21, 22, 23, 25, 59

Kulikauskas Zigmąs, P. Kulikausko tėvas 22

Kulikauskienė-Juodytė Antanina (1878–1978), P. Kulikausko motina 23

Kulikauskienė-Volkaitė Regina (g. 1916), archeologė, P. Kulikausko žmona 35, 90,

94, 95, 96, 118, 121, 126, 134, 137, 156, 157, 160, 161, 162, 169, 175, 176, 177, 182, 187, 189, 191, 192, 196, 202, 206, 207, 208, 211, 214, 218, 220, 232

Kulvietis Abraomas (1510–1545), profesorius 102

Kumšlytis Leonas (g. apie 1900), viršaitis 156, 157, 170

Kupčinskas Juozas (1906–1971), gydytojas 123

Kuprevičius Viktoras (g.1901), kompozitorius 93, 101, 102, 125

Kuprys (Kuprevičius) Konstantinas (g. 1874), kunigas 156

Kutorgienė Zoja, mokslinė sekretorė 139

Kvaraciejus V., bendraklasis 71

Kvyklys Bronius (1913–1990), žurnalistas 11, 16, 48, 54

Kvilonaitė-Radzevičienė Julė, studentė 48

Kvilonas Stasys, mokytojas 48

Labutis, pulkininkas 48

Ladyga, Aukštadvario vaistinininkas 34

Landsbergis-Žemkalnis Vytautas (1893–1993), architektas 144

Laniauskai, Purvynų gyventojai 24

Lasavickas Sigitas (1926–1998), architektas 144, 231

Lašas Vladas (1892–1966), akademikas 123

Laurinaitis Anatolijus, mokytojas 34, 35

Laurinaitis Stasys (g. 1925), istorikas 224

Laurinavičiūtė, studentė 206

Lazersonas Vladimiras (1889–1945), psichologas 81

Lazutka Stasys (g. 1923), istorikas 67–68, 132, 133

Lesčius Vytautas, istorikas 125, 127, 128, 132, 133, 220, 221

Lia Bomas Wolfgangas (La Baume Wolfgang) (1885–1971), archeologas 117

Liaudanskis Faiba, kaimynas 10, 12, 13, 14, 21, 24, 25, 26, 28

Ligeika, medikas 88

Lingys Juozas (g. 1910), etnografas 97

Lioferis (Löfer), antropologas 113

Lipké, klebono nuomininkas 51

Lozoraitytė, vertėja 138

Luchtanas Aleksiejus (g. 1955), archeologas 127, 129, 132, 210, 214, 217, 218, 220, 222

Luchtanas Borisas (g. 1910), gydytojas 210, 216

Lukoševičius Balys, paminkloaugininkas 223

Lukšai, kaimynai Vilniuje 124

Lvovas, ūkvedys 76, 77

Maciulevičius Juozas, Zosės Geinaitės sūnus 21

Maciulevičius Vytautas, Zosės Geinaitės sūnus 21

Maciulevičius, bendraklasis 41, 42

Mackevičiaus Jonas (1872–1954), dailininkas 95

Mačionis Augustinas (g. 1906), zoologas 192, 193

Maironis (Mačiulis Jonas) (1862–1932), poetas 172

Makarevičiai, Navaršonių gyventojai 24

Markelevičius Juozas, archeologas 207

Marksas Karlas (1818–1883), filosofas 83, 12

Masalskis, architektas 145

Matulis Juozas (1899–1993), akademikas 135, 137

Matulis Rimantas, tautininkas 217

Mazuronis, vairuotojas 195

Mažvydas Martynas (mirė 1569), pirmosios lietuviškos knygos autorius 102

Mekas Karolis (1906–1993), archeologas 97, 155, 185

Melnikaitė Magda, felčerė 51, 157

Melnikaitė Vera, mokytoja 51

Merkevičius Algis (g. 1933), archeologas 196, 197, 199, 200

Meškauskas Eugenijus (1909–1999), filosofas 125, 128, 131

Michelbertas Mykolas (g.1939), archeologas 127, 145, 146, 189

Mickevičienė Teresė, Stasio žmona 16

Mickevičius Jonas, Stasio sūnus 16

Mickevičius Juozas (1900–1984), muziejininkas 181

Mickevičius Stasys, kaimynas 12, 15, 16, 21, 24

Mickevičius Vaclovas, Stasio sūnus 16

Mickevičiūtė Bronė, Stasio dukterė 16

Mikaila Vincas (g. 1923), geologas 186, 194, 194

Mikelionis Juozas, bendramokslis 61, 63, 71, 72

Mikėnaitė Akvilė (1912–2001), muziejininkė 174

Mikėnas J., vairuotojas 165, 167, 168

Mikėnas Juozas (1901–1964), skulptorius 124

Mykolaitis (Putinas) Vincas (1893–1967), rašytojas 66, 72, 81

Mykolaitis Vincas (1893–1967), rašytojas 66

Mikučianis Vladislovas (1913–2000), architektas 227, 230

Milius Vacys (g. 1926), etnologas 142, 145

Mironas Vladas (1880–1953), kunigas 54, 56, 73, 74, 75, 76, 77, 88, 94, 98, 114

Misiūnienė Irena (g. 1932), istorikė 226

Mitropolskas, prorektorius 187, 191

Miuleris Benetas (Benet von zur Mühler), archeologas 97, 103, 112, 115, 116, 117

Mongaitas Aleksandras (1915–1974), archeologas 169

Mongirdas Vladas (1877–1960), gydytojas 43

Monkevičius Kazys, komunistas 43

Mora Haris (Moora Harri) (1900–1968), archeologas 141

Morkūnaitė, ateitininkė 60, 70

Morozaite Marytė, bendraklasė 63, 71

Murnikaitė Liucija (1951–1994), archeologė 213

Nagevičius Vladas (1881–1954), generolas 89, 95, 97, 181, 182

Nakaitė-Vaitkunskienė Laima (g. 1934), archeologė 141, 145

Narkevičius, kaimynas 61

Naudužas Julius (1929–1989), archeologas 184, 185

Navickaitė-Kuncienė Ona (1926–1999), archeologė 141, 146, 177, 178, 185, 188, 189, 190, 211, 224, 225

Navickas Kęstutis, archeologas 145

Navickas, mokytojas 67, 68

Neciunskas Zigmąs (1912–1976), bendramokslis 61, 62, 66, 69, 70, 71, 72, 75

Neciunskas, Rumbonių gyventojas 55

Nesavas Antanas, istorikas 204

Neselmanas Georgas (1811–1881), kalbininkas 103

Odinčius, dvarininkas 14, 28

Olišauskas Kiprijonas, P. Kulikausko tėvo sesers vyras 17

Olišauskas Romas (g. 1946), archeologas 205

Olišauskas Antanas (g. 1900), vargonininkas 74

Ošikai, Zabarauskų gyventojai 24, 26

Ošikas Stasys, bendramokslis 36

Pakarklis Povilas (1902–1955), istorikas 134, 140, 186

Pakštas Kazys (1893–1960), geografas 52, 196

Pakuckas Česlovas (1898–1965), geologas 52

Paleikaitienė Marija, sekretoriaus žmona 118

Paleikaitis Otas, diplomatas 112, 113, 118

Palietis Jonas, bendraklasis 72, 89

Palionis Jonas (g. 1924), kalbininkas 125

Pangonis, Daugų gyventojas 49

Pasek Tatjana (1903–1968), archeologė 169

Paškaniš Feliksas, klebonas 43, 45

Paškevičius Bronius (g. 1923), architektas 223, 224, 225

Paškevičius R., muziejininkas 207

Paškevičius, architektas 223

Paulauskas Algirdas, muziejininkas 226

Paunksnis Kazys (1907–1988), istorikas 94

Pečiūra, mokytojas 41

Penkauskas, rektorius 75

Peretas (Pereth), antropologas 113, 116

Petkelis Leonas (1885–1935), kunigas 54

Petraitis, pulkininkas 49, 50

Petrauskas Kipras (1885–1968), dainininkas 49, 50, 69

Petrauskas, vairuotojas 170

Petravičius Zigmąs (1862–1955), tapytojas 94

Petrulis Juozas (1904–1975), muziejininkas 144, 166, 167, 168, 175, 180

Petružis Adolfas, bendraklasis 51, 59, 61

Petružis Alfonsas, Daugų gyventojas 51

Petružis Vladas, bendraklasis 51, 59, 61

Petružytė Malvina, Daugų gyventoja 51

Pilipavičius, sodybos savininkas 177

Pliateris (Briol-Pliateris) Anupras-Antanas (1790–1862), grafas.

Pokrovskis Fiodoras (1855–1903), archeologas 182

Požėlaitė Maja, dailininkė 142

Pranaitis Vaclovas (g. 1927), tarybinis veikėjas 132

Pretorijus Matas (1671–1707), istorikas 103

Pryšmantas Vladas (1895–1960), paminklosaugininkas 95, 181

Puodžiūnaitė Irena, bendramokslė 71

Purėnas Antanas (1881–1962), chemikas 122

Pušinaitienė, kadru skyriaus viršininkė 165

Puškorius, sodybos savininkas 171

Puzinas Jonas (1905–1978), archeologas 23, 82, 85, 86, 88, 89, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 114, 118, 121, 134, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 158, 160, 162, 163, 180

Puzonas Jonas (1921–1991), architektas 55

Puzonas Liudvikas, kunigas 53, 55, 56

Puzonas Simonas, miestelėnas 51, 53, 55

Račkauskas, mokyklos inspektorius 63

Račkus Aleksandras (1893–1965), numizmatas 94

Radvilos, didikai 102

Radziukynas Juozapas (1844–1925), kraštotyrininkas 189

Radžiūnas P., direktorius 38–39, 40, 41

Raitelaitis K., bendramokslis 70

Rapalionis Stanislovas (XVI a. pr.–1545), profesorius 102

Rapšėvičienė J., mokytoja 66, 69

Rataiskis (Ratavičius-Ratas) Vaclovas (1910–1973), grafikas 94

Rauličkienė, kaimietė 204

Rauličkis, kaimietis 204

Ravdonikas Vladislavas (1894–1978), archeologas 122, 125

Reimerytė, folklorininkė 135

Reitelaitis Jonas, kunigas 195, 196

Rėza Liudvikas (1776–1840), tautosakininkas 103

Rybakovas Borisas (1908–2001) archeologas 187

Rybelis Algis, archeologas 213, 214

Ribokas Danielius, skyriaus vedėjas 214

Richthofenas Bolko (von Richthofen Bolko) (1899–1983), archeologas 87, 97, 105, 106, 108, 112

Rimša Edmundas (g. 1948), istorikas 208

Riomeris Mykolas (1880–1945), teisininkas 87

Roda Donatas (1915–1978), bendramokslis 36

Rošal Maja, režisierė 136, 164, 165

Rošalis Grigorijus (Rošal Grigorij) (g. 1899–po 1976), režisierius 136, 164, 169

Rozenbergas Alfredas (1893–1946), nacionalsocialistas 95

Rozniekas E., mokytojas 64, 69

Rudis Gediminas, istorikas 211

Ruigys Pilypas (1675–1749), kalbininkas 103

Rūkštelė Antanas (1906–1990), dailėtyrininkas 94, 95

Sabaliauskas Algirdas (g. 1929), kalbininkas 103

Sabaliauskas Napoleonas (1873–1953), klebonas 44, 45, 47, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 72, 73, 74, 75

Sadauskaitė-Mulevičienė Vlada Izabelė (g. 1931), archeologė 142, 192

Salys Antanas (1902–1972), kalbininkas 43, 52, 103, 158

Sezemanas Vosylius (1884–1963), filosofas 81

Sideravičius Kazys (1907–1971), žurnalistas 228, 229

Sidzikauskas Vaclovas (1893–1973), diplomatas 114

Sienkievičius Henrikas (1846–1916), rašytojas 87

Simanavičius, bendramokslis 62

Simaška Klemensas (1925–1978), pedagogas 125

Sinkevičius Klemensas (g. 1929), bibliotekininkas 125

Sinkevičius, buhalteris 93

Skardžius Pranas (1899–1976), kalbininkas 81, 103

Skėrys Antanas, gimnazistas 61

Skulsčiūtė, studentė 206

Smetona Antanas (1874–1944), Lietuvos prezidentas 43, 92

Sniečkus Antanas (1903–1974), partinis veikėjas 131

Spicynas Aleksandras (1858–1931), archeologas 122

Sruoga Balys (1896–1947), rašytojas 81, 82

Stanaitis (Staniulis), buhalteris 93

Stankevičius, buto savininkas Alytuje 51, 59

Stankevičius, pirmininko pavaduotojas 220

Statulevičius Vytautas (g.1929), akademikas 216

Statulevičiūtė-Daugėlienė Palmira, pirmininkė 210, 216

Steberioakas Kazimieras, altaris 56, 57

Stepanova Liunė, gydytojo duktė 67

Stepanovas, gydytojas 67, 75

Steponaitienė, mokytoja 64, 66, 196

Steponaitis, pulkininkas 64, 196

Sudavičius Bronius (g. 1923), istorikas 130, 209, 217, 221

Sudavičiūtė, studentė 217

Sutkus, gydytojas 75

Svetikaitė-Skripstūnienė Nadė, bendraklasė 70, 71

Šalčius Petras (1893–1958), ekonomistas 86, 87

Šalkauskas, mokytojas 63, 71

Šalūga Romas (1926–1993), istorikas 224

Šapoka Adolfas (1906–1961), istorikas 82, 84

Šapšalas Seraja (1873–1961), orientalistas 139

Šarmaitis Romas (1909–1995), istorikas 217

Šermukšnis Petras, vairuotojas 173, 189

Šikerytė Elena, bendramokslė 71

Šileika Jonas (1883–1960), tapytojas 94

Šileika Sigitas, istorikas 202

Šimkanis, sodybos šeimininkas 212, 213

Šimkūnaitė Eugenija (1920–1996), gamtinių kė 186

Šink (Schink), buto šeimininkas 100

Šink (Schink), buto šeimininkė 100, 101, 102

Šiupeliai, Nekrašiškių gyventojai 24

Šmadke Zygfriidas (Schmadcke Siegfried), bendramokslis 108

Šneideris (Šneideraitis) Emilis Albertas (1904–apie 1980), kraštotyrininkas 151, 152

Šnuorė Elvyra (Šnore Elvyra) (1905–1996), archeologė 186

Šteinbekas, filosofas 135

Šulc (Schulz), buto savininkė 99

Šulcas Teofilis Gotlybas (Schulz) (1629–1673), lietuvių raštijos veikėjas 103

Šusteris Frydrichas (1671–1750), raštijos darbuotojas 103

Švantė (Schwante), archeologas 122

Šveikovska (Šveikuskaitė), dėstytoja 87

Švelnys Alfonsas, mokytojas 211

Švogžlys (slapyvardis Milžinas) Nikodemas (1899–1985), kunigas 56, 222

Tamašauskis, sodybos savininkas 179, 180

Tamošaitis Izidorius (1889–1943), filosofas 81

Tarakanova Siuzana, archeologė 169, 182

Tarasenka Petras (1892–1962), archeologas 94, 134, 137, 139, 159, 163, 164, 170, 172, 182, 185, 189, 190, 191

Tarvydaitė O., mokytoja 66, 69

Tautavičienė-Burokaitė Bronė (1926–2002), archeologė 139, 177, 178

Tautavičius Adolfas (g. 1926), archeologas 35, 134, 145, 146, 147, 165, 166, 167, 169, 172, 174, 177, 178, 181, 188, 189, 190, 192, 219, 224, 226, 230

Terentjeva Liudmila, etnografė 143

Tiškevičius Eustachijus (1814–1873), archeologas 195

Tiškevičius, grafas 92

Tišleris Fricas (Tischler Fritz) (1910–1967), archeologas 92

Toliušis, žemės savininkas 152

Tretjakovas Piotras (1909–1976), archeologas 140, 141, 169, 182

Trumpa Vincas (1913–2002), istorikas 97, 99, 155

Tūbelis Juozas (1882–1939), Lietuvos ministro pirmininkas 114

Tumasa, vikaras 68

Udalcovas Aleksandras (1883–1958), istorikas 140, 169

Urbanavičienė-Niunkaitė Saulė (g. 1957), archeologė 214

Urbanavičius Vytautas (g. 1935), archeologas 146, 181, 189, 193

Urbanekas Hansas (Urbanek Hans) (1911–1940), archeologas 97

Urbas Dominykas (g.1908), muziejininkas 163, 164

Urnevičienė, mokytojo motina 48

Urnevičius Petras, mokytojas 48, 61

Urnevičius Petras, mokytojo sūnus 48

Urnevičius Stasys, mokytojo sūnus 48

Urnevičiūtė Elena-Jusionienė, mokytojo dukra 48

Urnevičiūtė-Pilėnienė Dalia (g. 1932), rašytoja 48

Urnevičiūtė-Zakienė, mokytojo dukra 48, 61

Vabalas-Gudaitis Jonas (1881–1955), pedagogas 81, 122, 125

Vaičiulis, klebonas 41, 44

Vaičius Juozas (1885–1935), aktorius 68, 69

Vaitys, vargoninkas 64

Vaitkevičius P., mokytojas.

Vaitkevičius Pijus, sodybos šeimininkas 201

Vaitkevičius S., geografas 194

Vaitkevičius S., mokytojas 63, 64, 65, 69

Vaitkuckas, mokytojas 35

Valaitytė, mokytoja 65

Valančius Motiejus (1801–1875), vyskupas 170

Valantinas A., archeologas 146

Valantinas Jonas, studijų draugas 99, 154, 155

Valė Ernestas (Wahle Ernst) (1889–1981), archeologas 85, 122

Valiauskas, buto savininkas 96

Valikonytė Irena, istorikė 132

Valikonytė-Beržanskienė Anelė, bendramokslė 70, 71

Valkūnas Leonas (g. 1914), filologas 125, 138

Vasiliauskas (Vasys) Antanas (1902–1974), istorikas 82, 84

Vasiliauskas Adomas, bendramokslis 51, 60, 70, 71

Vasiliauskienė Aldona, istorikė 132

Vaškevičiūtė Ilona (g. 1954), archeologė 213

Večerkiene, mokytoja 66

Velička, muziejininkas 226

Venckus Kazys, mokytojas 33

Venclova, pirmininkas 180

Venzlauskas Kazys, viršaitis 33

Venzlauskas M., mokytojas 93

Vesel (Wessel) Eva, Vesel giminaitė 99, 100

Vesel (Wessel) Gretchen, Vesel duktė 99, 100

Vesel (Wessel), buto šeimininkė 99, 100

Vildžiūnas Jonas (g. 1907), parinis veikėjas 193

Vilkancas Zenonas, bendraklasis 41, 60, 79, 89

Vinevičius, bendraklasis 36

Vinevičiūtė, bendraklasė 36

Vyšniauskaitė Angelė (g. 1919), etnologė 142, 143, 145

Vizgirdaitė Marija, muziejininkė 94

Volkaitė, žr. Kulikauskienė.

Volkas Napoleonas, R. Kulikauskienės brolis 96

Voroninas Michailas (1904–1976), archeologas 169

Vosylius Augustinas, paštininkas 50
 Voveris Jonas, kunigas, bendramokslis, Juozapo brolis 42, 60, 66, 70, 71, 72, 75
 Voveris Juozapas (1912–1994), kunigas 60, 71, 72, 75

 Zabiela Gintautas (g. 1962), archeologas 103
 Zabolis Henrikas (g. 1927), filologas 128, 132
 Zajančauskas, sodybos šeimininkas 176, 177
 Zakis, kariškis 48
 Zelenkevičiūtė Bronė, mokytoja 40, 42
 Zinkevičiūtė, bendramokslė 42

 Žalys Alfonsas (g. 1929), tarybinis veikėjas 217
 Žalys Vytautas, studentas 217
 Žaliūkienė Danutė, ekspedicijos dalyvė 177
 Žeiba Stasys (g. 1916), geologas 192, 194

 Žekevičius J., mokytojas 58, 69, 79
 Žemaitis Zigmas (1884–1969), matematikas 124, 125, 129, 130
 Žilėnas Vincas (1907–1982), muziejininkas 144
 Žilinskas Albinas, kunigas 44
 Žilvitis Juozas (1903–1975), mokyklos direktorius 40, 41, 42, 43
 Žiugžda Juozas (1893–1979), istorikas 126, 131, 132, 134, 135, 137, 139, 143, 146, 164, 165, 176, 180, 181, 186, 194, 195, 208, 209, 210, 224, 227, 228, 229
 Žiugžda Robertas (1920–1996), istorikas 217
 Žiugžda, studentas 217
 Žmuidzinavičius Antanas (1876–1966), dailininkas 52, 94
 Žulkus Vladas (g. 1945), archeologas 146
 Žvirgždienė, ūkininkė 58

Nuotraukos iš asmeninio autoriaus archyvo

Pranas Kulikauskas
KELIAS Į ARCHEOLOGIJA

Redaktorė *Jurga Morkūnienė*
 Dailininkė *Jurga Kurtinaitienė*
 Meninis redaktorius *Ramūnas Čėponis*

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-2600 Vilnius
 El. paštas: info@vaga.lt; <http://www.vaga.lt>
 Spausdino AB SPAUDA, Laisvės pr. 60, LT-2056 Vilnius

Kulikauskas, Pranas

Ku-139 Kelias į archeologiją: atsiminimai / Pranas Kulikauskas; sudarytojai Raimonda Daiva Jankauskienė ir Gintautas Zabiela. – Vilnius: Vaga, 2003. – 248 p.: iliustr.

Bibliogr. išnašose. – Asmenų r-kle: p. 235–246.

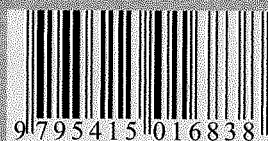
ISBN 5-415-01683-X

Vieno iš profesionaliosios Lietuvos archeologijos pradininkų docento Prano Kulikausko atsiminimų knyga, kurioje išraiškingai ir vaizdžiai parodomas jo gyvenimo kelias nuo vaikystės Dzūkijos kaime iki Lietuvos archeologų vadovo ir mokytojo. Joje sutinkame nemažai XX a. Lietuvos istorijoje žinomų pavardžių, tarsi iš naujo apsilankome chrestomatiniiais tapusių senovės paminklų tyrinėjimuose.

UDK 902/904(474.5):929Kulikauskas+888.2-94

Prano Kulikausko (g. 1913 03 07) kelias į archeologiją – tai kartu ir visos Lietuvos kelias į savo senosios istorijos pažinimą. Tiksliau – sunki to kelio pradžia. Likimas jam lėmė būti įvykių, iš esmės pakeitusių nesena Lietuvos istoriją, liudininku, pažinti žmones, dar nepriklausomoje Lietuvoje betarpiškai kūrusius profesionalų archeologijos mokslą. Archeologija niekuomet nebuvo uždaras mokslas, todėl visais laikais P. Kulikauskui teko dirbti ir bendrauti su daugeliu žinomų mokslo, meno ir net politikos sričių atstovų, tiesiog įdomių žmonių. Visus juos iškelia įstabi autoriaus atmintis. P. Kulikausko biografija – sudėtinė atsiminimų dalis. Seniausias Lietuvos archeologas, švenčiantis savo 90-metį, nusipelnė ne tik archeologijos mokslui. Jo darbai – mūsų istorijos ir kultūros savastis. Kaip jie gimė, vaizdžiai nušviečia šie atsiminimai.

Gintautas Zabiela

9785415016838